Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası

YASEMİN TEMİZARABACI YILDIRMAZ

GENİŞLETİLMİŞ 2. BASKI

SEL

ÜTOPYANIN KADINLARI KADINLARIN ÜTOPYASI*

YASEMİN TEMİZARABACI YILDIRMAZ, 1977 yılında Bursa'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Çevre Mühendisliği Bölümü ve İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bilim Dalı'ndan mezun oldu. Mühendislik yapmama kararlılığıyla 1998 yılından itibaren çok çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 2006-2013 yılları arasında Filmmor Kadın Kooperatifi'nin film yapım çalışmalarında ve Filmmor Kadın Filmleri Festivali ekibinde yer aldı. Bir kızı var.

*SEL YAYINCILIK / KADIN KİTAPLIĞI

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

http://www.selyayincilik.com
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu - İstanbul
E-mail: siparis@selyayincilik.com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 755
Kadın Kitaplığı: 08
SBN 978-975-570-240-7

ÜTOPYANIN KADINLARI KADINLARIN ÜTOPYASI
YASEMİN TEMİZARABACI YILDIRMAZ

© Yasemin Temizarabacı Yıldırmaz, 2005, 2015
© Sel Yayıncılık, 2005, 2015

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Yayına hazırlayan: Öykü Özçinik
Kapak tasarım ve teknik hazırlık: Gülay Tunç

Birinci Baskı: Mart 2005
Genişletilmiş İkinci Baskı: Şubat 2016

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Yasemin Temizarabacı Yıldırmaz

Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası

Klasik ve Modern Ütopyalarda Toplumsal Cinsiyet

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9
Giriş 13

I. BÖLÜM
Ütopya ve Toplumsal Cinsiyet 21
A- Ütopya Kavramı ve Ütopya Türleri 23
B- Toplumsal Cinsiyet ve Ütopya 26

II. BÖLÜM
Klasik Ütopyalar 35
A- Klasik Ütopyaların Genel Özellikleri 37
B- Klasik Ütopya Örnekleri 44

III. BÖLÜM
Modern Ütopyalar 67
A- Modern Ütopyaların Genel Özellikleri 69
B- Modern Ütopya Örnekleri 86

IV. BÖLÜM
Feminist Ütopyalar 111
A- Feminist Ütopyaların Genel Özellikleri 113
B- Feminist Ütopya Örnekleri 127
1- Ursula K. Le Guin ve Mülksüzler
2- Marge Piercy ve Zamanın Kıyısındaki Kadın
3- Margaret Atwood ve Damızlık Kızın Öyküsü

SONUÇ **155**
A- Klasik ve Modern Ütopyalara
Karşılaştırmalı Bir Bakış **159**
B-Feminist Ütopyaların Farklılığı **171**

Kaynakça **175**

Anneme, kız kardeşime, kızıma...

Önsöz

Ütopyalarda toplumsal cinsiyet ile ilgili bir çalışma yapma düşüncesi ilk olarak on beş yıl önce, Kadın Çalışmaları Bilim Dalı'nda öğrenciyken, Platon'un ünlü ütopyası *Devlet* ile Margaret Atwood'un ünlü karşı ütopyası *Damızlık Kızın Öyküsü*'nü okumamla ortaya çıktı. Her ikisi de ütopya geleneği içinde değerlendirilen ve aralarında yaklaşık iki bin beş yüz yıllık bir zaman olan bu iki eserde, yıllar içinde ütopya yazınının nasıl bir değişim gösterdiği kadar bir erkek yazar ile bir kadın yazar arasındaki fark da göze çarpıyordu. Farklı çağlarda, farklı coğrafyalarda, farklı toplumsal yapılanmalardan gelen, farklı inançlara, farklı cinsiyetlere sahip insanların "daha iyi bir yaşam"a dair düşlerinin nasıl çeşitlendiğine karşı duyduğum ilgiden yola çıkıp, yüksek lisans tezi olarak bu konuyu incelemeye başladığımda kendimi, beklediğimden daha geniş ve heyecan verici bir alanın içinde buldum.

Tezimi yani bu kitabı yazdığım 2002-2004 yıllarında yeni yeni öğrendiğim ve gönül rahatlığıyla kullandığım "toplumsal cinsiyet" kavramı bugün fazla uzun bir terim olduğu, gündelik hayatta direk karşılığı ve akademik çalışmalar dışında kulanım alanı olmadığı gibi çeşitli eleştirilere maruz kalıyor. Bir yandan kuir (queer) teori ve pratik de toplumsal cinsiyet kavramı ve bunun üzerinden yapılan politikaları ikili heteroseksist cinsi-

yet kurgusunu yeniden ürettiğini söyleyerek eleştiriyor. Tüm bu eleştirilere katılsam da, bu çalışmanın meselesinin alternatif kavram üretmek olmaması, hâlihazırda "gender" kavramının karşılığı olarak bu kavramın kullanılmaya devam edilmesi ve bu çalışmanın da neticede akademik bir çalışma olması nedeniyle kitabın bütününde değişiklik yapmayarak toplumsal cinsiyet kavramını kullanmaya devam ettim. Yayınlanmasının üzerinden on yıl geçmiş olan ilk baskı üzerinde çalışırken "Ütopya ve Toplumsal Cinsiyet" bölümündeki bazı bilgi ve tespitlerin özellikle Batı dünyası söz konusu olduğunda güncelliğini yitirmiş olduğunu da gördüm. Yine de özellikle ütopyalarla ilgili bölümleri geliştirmeye odaklandım ve bu bölüme sadece kuir teori hakkında kısa bir bilgi eklemekle yetindim.

Bu kitapta yer alan ütopyaların yalnızca Batı ütopyaları olduğunu da belirtmek gerekiyor. Burada, Batı ütopyalarıyla yalnızca ütopyaların yazıldığı yerin coğrafi konumu kastedilmemekte, bir düşünce sistemi içinde yer alan, birbirleriyle etkileşim halinde olan ve zaman içinde çeşitlenen, değişen bir edebi gelenek tanımlanmaktadır. Tabii ki Doğu'da, İslam ülkelerinde, Çin'de, Hindistan'da ve ülkemizde ütopyalar yazıldı ve yazılıyor, ancak bunlar başka bir çalışmanın konusu.[1] Bir kapsam belirlemenin gerekliliği, özellikle de feminist ütopyaların karakteristikleri ve bunların klasik ütopyacı düşünceden ayrıldığı noktaları incelemek söz konusu olunca böyle bir sınırlandırma zorunlu hale gelmiştir.

---

1 Doğu ütopyaları ile ilgili bkz. Ender Helvacıoğlu ve diğerleri, *Bilim ve Gelecek, (Doğu Ütopyaları Dosyası)*, Sayı 5, Temmuz 2004; Türk edebiyatında ütopyalarla ilgili bkz. Ayhan Yalçınkaya, *Eğer'den Meğer'e Ütopya Karşısında Türk Romanı*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, Engin Kılıç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Edebi Ütopyalara Bir Bakış", *Kitaplık*, Sayı:76, Ekim 2004, s. 73-86 ve A. Ömer Türkeş, "Önce Hayaller Ölür", *Milliyet Sanat*, Sayı: 550, Ocak 2005, s. 86-87, Sadık Usta ve diğerleri, *Bilim ve Ütopya, (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Ütopyaları)*, sayı: 187, Yıl 16, Ocak 2010.

Kitabın bu ikinci baskısında, ilk baskıda yer vermediğim 1990'lar ve 2000'lerin ütopya (aslında daha çok karşı ütopya) yazınıyla ilgili bilgi ve örneklere de yer vermeye çalıştım. Ayrıca kitapta adı geçen klasik, modern ve feminist ütopya örneklerini de artırmaya, Türkçe baskıları yapılmış olanların bilgilerini de kaynakçaya ekleyerek mümkün olduğunca geniş bir kaynak listesi oluşturmaya çalıştım. Ama yine de onlarca, hatta yüzlerce ütopyaya değinebilmiş değilim elbette, tümüne değinmek de mümkün değil zaten. Ne de olsa H. G. Wells'in 1939'da dediği gibi, "ütopya dediğiniz uçsuz bucaksız bir edebiyat, adını duyup hiç okumadığım bu kadar çok ütopya varsa, adını bile duymadığım bir o kadarı daha olmalı."**

Henüz genç bir öğrenciyken bu çalışmayı yapmama destek olan Kadın Çalışmaları Bilim Dalı'ndaki hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Fatmagül Berktay'a, kitabın yayınlamasından sonra çalışmamı yaygınlaştırmamda ve başka çalışmalarda destek olan hocam Doç. Dr. Serpil Çakır'a, akademik ve manevi desteğini esirgemeyen eşim Yrd. Doç. Dr. Sinan Yıldırmaz'a, ikinci baskı için bazı ek kaynaklara ve güncel tartışmalara ulaşmam konusunda yardımcı olan Duygu Doğan ve Tuğçe Canbolat'a teşekkür ederim.

Ekim 2015, İstanbul

** H.G.Wells, "Ütopyalar", *Başka Dünyalar Mümkün-Bilimkurgu Siberpunk ve Siyaset*, Der. K. Murat Güney, Çev. Canay Özden, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007, s. 63.

Giriş

Ütopya, yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal düzenlemelerinden hoşnut olmayan yazarın, farklı bir zaman ya da farklı bir coğrafyada tasarladığı, kurulu düzene bir başkaldırı içeren ve bu düzen karşısına yazarın kendi ideal toplum tasarımını ortaya koyan bir yazın türüdür. Ütopya toplumu ister farklı bir zamanda (geçmişte ya da gelecekte) isterse farklı bir mekânda (bilinmeyen bir adada, başka bir gezegende vs.) kurgulanmış olsun belirleyici özelliği mevcut siyasi örgütlenmenin ve toplumsal ilişkilerin yerine bir alternatif öneriyor oluşudur. Bilinen ilk ütopya örneklerinin görüldüğü Antik Yunan toplumlarından itibaren düşünürler daha iyi bir yaşam kurgusu yapmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken, kendi çağlarının yönetim biçimlerinden, ekonomik uygulamalarından, düşünce akımlarından, toplumsal cinsiyet ilişkilerinden etkilenmiş, mevcut uygulamaları değiştirmeye, olumsuz gördüklerini ortadan kaldırmaya yönelik öneriler sunmuşlardır. Ancak genel geçer değerlerin etkisinden kurtulamadıkları ve yeni toplum düzeninde bunları sürdürdükleri de görülebilmektedir.

Bu çalışmada ütopyanın ilk örneklerinin görüldüğü Eski Yunan'dan günümüze kadar, ütopyanın siyasal ve toplumsal yaşam için ortaya koyduğu yeni biçimler ve ütopyaların toplumsal cinsiyet çerçevesinde ne şekilde yapılandıkları incelen-

mektedir. Günümüzde olduğu gibi ütopyalarda da yaşamın her alanının cinsiyet farklılıklarına göre yapılanmış olduğu ve ütopyalarda ataerkil düşüncenin izlerinin farklı biçimler alarak da olsa her zaman görüldüğü, farklı dönemlere ait ütopya örnekleri üzerinden ortaya konmaya çalışılacaktır. Ütopyaların toplumsal cinsiyete bağlı yapılanmasındaki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konmaya, özellikle feminist bir duruşla yazılmış ütopyaların bu konuya yaklaşımlarındaki farklılıklar belirlenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, 20. yüzyıldan itibaren yazılmış olan feminist ütopyaların devlet-birey ilişkisi ve cinsiyet ilişkilerine getirdikleri yeni yaklaşımlar ve bunların klasik ütopyacı düşünceden ayrıldıkları noktalar belirlenecektir.

Ütopya üzerine ülkemizde yapılmış olan çalışmalar genellikle klasik ütopya örnekleri üzerinedir ve bu çalışmalarda temel olarak ütopyaların siyasal ve ekonomik düzenlemeleri incelenmiştir. Toplumsal düzenlemeler üzerinde durulurken kadınların kamusal ve özel alan içindeki kurgulanışına yer verilmişse de bu bir toplumsal cinsiyet analizi şeklinde yapılmamıştır. Oysa cinsiyete bağlı ayrışma tüm ütopyalarda ortaya çıkmakta; *kadınların* ütopyalarda kurgulanış biçimleri ütopyanın yazıldığı dönemin toplumsal cinsiyet ilişkilerinden etkilenmektedir. Bu nedenle ütopya geleneği içinde kadınların toplumdaki yeri söz konusu olduğunda farklı çözümlemeler olabileceği gibi tamamen farklı geleneklerden gelen ütopyacılar arasında, bu konuda bir benzeşme de görülebilmektedir. Bunun sebebi ise, ataerkil toplum yapısının tarih içinde farklılıklar gösterse bile yüzyıllardır hâkimiyetini sürdürüyor olmasıdır.

Ülkemizde yapılan çalışmaların çoğunda ütopyaların yazıldığı dönemle kıyaslanarak, genellikle kadınların statüsü konusunda eşitlikçi bir yaklaşım gösterdikleri ileri sürülmüştür. Bu yorumun temel nedeni eşitliğin erkeği model alarak belirlenmiş olmasından, kadının erkeğe sağlanan bazı imkânlardan yararlanabilmesinin eşitlik için yeterli olarak algılanmasından

kaynaklanmaktadır. Ancak kadınların salt kamusal alanda bir yer edinmiş olmasıyla cinsler arasında tam bir eşitliğin ortaya çıktığını söylemek mümkün olamaz. Geleneksel ütopyacı düşüncede kadınların statüsüne yönelik bir ilerleme olduğu görülmekteyse de bu, erkeğin hâkim olduğu iktidar ilişkilerinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir.

Çalışmamızda ütopyalarda toplumsal cinsiyetin belirlenebilmesi için bazı noktalar temel alınmıştır. Kadınların statüsü söz konusu olduğunda genellikle ilk olarak kadınların kamusal alanda ne şekilde konumlandırıldığına dikkat edilmektedir. Bu, ütopyada toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kavranması için incelenmesi gereken önemli bir noktadır. Ancak bütünsel bir analiz gerçekleştirebilmek için kadının birey olarak varlığının ve özel alandaki konumunun da irdelenmesi gereklidir. Bu nedenle bu çalışmada kadınların, ütopyada kamusal alanda, siyasi mekanizmalarda, çalışma yaşamında, eğitim alanında edindiği yerin yanı sıra aile içinde, cinsel yaşamda, dolayısıyla özel alanda ne şekilde konumlandırıldığı da analiz edilmeye çalışılmıştır. Bunun için incelenen ütopyalarda devletin özel alana müdahale edip etmediği ve ediyorsa bunun biçimleri, toplumda cinselliğe, farklı cinsel kimliklere ne şekilde yer verildiği, kadının birey olarak erkek karşısında ne şekilde konumlandırıldığı ve sadece kadınlığın değil erkekliğin de ne şekilde kurgulandığı belirlenmeye çalışılmıştır. Ütopya bir gelecek kurgusu yaparken çıkış noktasını bugünün yaşama biçimi oluşturmaktadır. Ütopyacı kendi toplumuna bir alternatif sunmayı hedeflerken, var olan gerçeklikten etkilenmekte ve onu aşmaya çalışmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet gibi içselleştirilmiş bir yapının aşılması, özellikle erkek yazarlar için her zaman mümkün olmamıştır. Feminist hareket ile belirlenen ve aşılmaya çalışılan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ütopyanın farklı dönemlerinde ve yazarın erkek ya da kadın olmasına bağlı olarak ne şekilde var olduğu bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Feminist ütopyalar

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuramsal çalışmaların yanında geleceğe yönelik bir hedefin belirlenmesi yönünde özellikle Batı'da çok önemli örneklerini vermiştir. Bu ütopyaların bir kısmı dilimize çevrilmiştir ancak bir bütünlük içinde, kadınların gelecek tasavvurlarına ait genel yaklaşımların ve erkeklerin "mutlu ülke" tanımından farkının ortaya konmasına yönelik çalışmalara fazla rastlanmamaktadır. Bu kitapta 20. yüzyılın bu yeni tarz ütopyacı anlayışının özellikleri, gerek siyasal gerek ekonomik gerekse cinsiyet(ler) bağlamındaki çözümlemeleri ve alternatif önerileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ütopyaların toplumsal ve siyasal yaşam için getirdikleri öneriler ve toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde incelemesine geçmeden önce, ilk bölümde, ütopya kavramının tarihsel gelişimi ve ütopya türleri ortaya konmaktadır. Ütopyanın bir tür olarak ortaya çıkışı, ütopya türlerinin ve bunların genel niteliklerinin belirlenmesinin ardından toplumsal cinsiyet kavramına, günümüzde cinsiyet ilişkilerinin görünümüne ve bu ilişkilerin ütopya içindeki yansımalarına değinilmiştir. Günümüzde, siyasi iktidar biçimi ne olursa olsun tüm kurumlar bir cinsiyet ayrışması temelinde şekillenmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri devlet yapılarında, aile içinde, eğitim kurumlarında, iş dünyasında, medyada, kültür ürünlerinde ortaya çıkmaktadır. Siyasi iktidar biçimleri ve ekonomik uygulamaların zaman içinde büyük değişimler göstermesine rağmen ataerkil ideoloji her yeni yapıya eklemlenerek varlığını sürdürmekte ve yeniden üretilmektedir. Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yüzyıllar içinde yazılmış ütopyalarda ne şekilde kendini gösterdiği, ütopyaların devlet mekanizmasının, özel ve kamusal alanın düzenlenmesinde cinsiyetçi ve heteroseksist ideolojiden ne şekilde etkilendikleri incelenecektir.

Varolan düzene getirilen eleştiri ve alternatif bir yapı oluşturma, yazarın yaşadığı döneme ve toplum yapısına göre farklılıklar içermektedir. Ütopya geleceğe yönelik ideal bir tasarım yaparken bugünden yola çıkar. Geleceğin toplumunda birey ile toplumun

ne şekilde konumlandırılacağı, politik birliğin ne şekilde düzenleneceği belirlenirken, yazar kendi döneminin siyasal mekanizmalarından, toplumsal ve ekonomik ilişkilerinden etkilenir. Bu çalışmada, ütopyalar, gösterdikleri ortak özellikler ve yaklaşımlar göz önüne alınarak, klasik ve modern ütopyalar olmak üzere iki ayrı kategoride incelenmiştir. Ütopyaların yazıldığı dönemler kadar, siyasal ve toplumsal yapı, devlet birey ilişkisi ve cinsiyet ilişkilerine getirilen yaklaşımlar bu ayrımın temelini oluşturmuştur. Her iki bölümde de döneme ait ütopyalar arasında, önemli örneklerinin ayrıntılı incelemesi yapılarak getirilen açıklamalar örneklendirilecektir. Eski Yunan'dan 18. yüzyıla kadar olan dönemde yazılmış olan ütopyalara kitabın ikinci bölümünde, "Klasik Ütopyalar" başlığı altında yer verilmiştir. Bu klasik dönemde ütopyaların, özellikle devlet mekanizmasının ayrıntılı betimlenmesini içerdiği, devletin bireyin karşısında ve üzerinde konumlandığı bir düzen geliştirdiği gösterilmeye çalışılacaktır. Bu dönemin ütopyalarında görülen diğer bir özellik de, bunların hemen hepsinin erkek yazarlar tarafından yazılmış olmalarıdır. Bu ütopyalarda kamusal yaşamda kadınlara sınırlı bir yer verildiği, kadınların, kadın cinsine ait olduğu varsayılan roller içinde tanımlandığı ve ancak devletin sürekliliği ve esenliği söz konusu olduğunda bir yer edinebildikleri gösterilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, Platon'un *Devlet*, Thomas More'un *Utopia* ve Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi* adlı ütopyaları bu dönemin ütopyalarını temsil etmeleri açısından önemli görülmüş ve seçilmişlerdir. M.Ö 427-347 yılları arasında yaşamış olan Platon'un *Devlet* diyaloğunda kurduğu felsefe ve siyasal yapı, izleyen yüzyıllar boyunca etkili olmuş, bugüne kadar, kendisi örnek alınarak ya da kendisine karşı ortaya atılmış birçok devlet kuramına kaynaklık etmiştir. Çalışmamızda incelenecek olan, More'un 1516'da kralın ekonomik, siyasal ve dinsel uygulamalarını eleştirmek üzere yazdığı *Utopia* ve Campanella'nın ilk kez 1643'te basılmış olan ve kendisinin "filozofça bir devlet tasarısı"

olarak tanımladığı *Güneş Ülkesi* adlı ütopyaları da Platon'dan etkilenmiş ve klasik ütopya türünün önemli örnekleri olarak kabul edilmişlerdir.

19. yüzyıldan itibaren ve özellikle 20. yüzyılda yazılmış olan ütopyalar modern ütopyalar başlığı altında, üçüncü bölümde incelenmektedir. İlk olarak modern ütopyaların tarihsel gelişimi, yazıldıkları dönemlere bağlı olarak geçirdiği dönüşümler, işledikleri temalar ve bu türün önemli temsilcilerine yer verilecek ardından bazı örnekleri detaylı olarak incelenecektir.

Modern ütopyalar, mevcut düzenin eleştirisinde ve sunulan alternatiflerde klasik ütopyalardan farklı yöntemler kullanmaktadırlar. Gerek önerilen siyasal ve toplumsal yapılanmanın farklılığı gerekse bu yapılanmayı ortaya koymak için kullanılan yazım türlerinin çeşitliliği modern dönem ütopyalarını klasik ütopyacı yaklaşımdan ayırmaktadır. Modern ütopyalar, dönemin ideolojik çeşitliliği içinde, liberalizm, sosyalizm, anarşizm gibi birbirlerinden farklı siyasi örgütlenme biçimleri, toplumsal düzenlemeler, birey ve toplumun konumlandırılışında farklı çözümler içeren akımların etkisiyle şekillenmiş ve "daha iyi bir yaşam" için birbirinden çok farklı önermeler sunmuşlardır. Aynı zamanda bu dönemde klasik ütopyacı geleneğin birey üzerindeki baskıcı tutumu, statik, değişime izin vermeyen yapısı ve katı mükemmellikleri eleştirilmiş; özellikle Stalin Rusya'sı ve Nazi Almanya'sı dönemiyle bu tarz ütopyacı düşüncenin pratik uygulamalarının da görülmesiyle, bunlara karşı yazılmış karşı ütopya (distopya) olarak adlandırılan bir alt tür ortaya çıkmıştır.

Modern ütopyaları incelediğimiz bölümde bu ütopyaların farklı örnekleri üzerinden, siyasal yapılanma, toplumsal düzenlemeler ve cinsiyet ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Modern ütopyalarda, klasik ütopyanın mükemmel işleyen ve bu uğurda bireyi yok eden devlet düzeni yerine, devletin birey üzerindeki baskısının en aza indiği, sosyal devlet anlayışının geliştiği, bazı örneklerinde devlet mekanizmasının tamamen ortadan kaldırıla-

rak farklı bir toplumsal birlik anlayışına gidildiği görülmektedir. Modern ütopyalar, mutlu gelecek tasarımlarının yapıldığı ütopyalar ile ütopyanın baskıcı ve statik yapısının eleştirildiği karşı ütopyalar olarak ele alınırken, kadın yazarlar tarafından yazılmış olan ve özellikle toplumsal cinsiyet ilişkilerine yaklaşımlarında belirgin farklılıklar görülen feminist ütopyalar (ve karşı ütopyalar) farklı bir bölüm içinde incelenecektir. Burada feminist ütopyaların, 1970'lerde yükselen feminizm ve eşcinsel özgürlük hareketi (ve sonrasında LGBTİ hareket) ile birlikte, erkeklerin yazmış olduğu ütopyalardan, özellikle de klasik ütopyalardan farklı çözümlemelere ve önerilere sahip olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Feminist ütopyaların gerek devlet-birey arasındaki ilişkiye, gerekse kadınların toplumsal konumuna bakışı ve getirdiği çözüm önerilerinin farklılığı üzerinde durulacaktır.

Modern ütopyaların belirttiğimiz özelliklerini ortaya koymak amacıyla yine bu türün karakteristik özelliklerini gösteren, kendinden sonraki ütopya yazınını da etkilemiş olan örnekleri incelenmiştir. Bunun için hem ütopya hem de karşı ütopya örnekleri içinden, dönemin genel karakteri ile birlikte ütopyaların çeşitliliğini de yansıtacak temel metinler seçilmeye çalışılmıştır. Ütopik sosyalizmin öncülerinden Charles Fourier'in 1808 ile 1835 yılları arasında yazmış olduğu önemli metinlerinden derlenen *Geleceğin Aşk Dünyasından ve Phalanstere*, William Morris'in 1890 tarihli pastoral, sosyalist ütopyası *Gelecekten Anılar* ve karşı ütopya geleneğinin ilk ve en önemli temsilcilerinden olan Yevgeni Zamyatin'in 1920 tarihli *Biz* adlı ütopyaları incelenmektedir. Feminist ütopya örnekleri olarak Ursula K. Le Guin'in anarşist bir toplumu anlattığı 1974 tarihli ütopyası *Mülksüzler*, Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın* (1976) adlı ütopyası ile Margaret Atwood'un ataerkil ve fundamentalist bir yapılanmayı anlattığı *Damızlık Kızın Öyküsü* (1986) adlı karşı ütopyasına yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde öncelikle klasik ve modern ütopyaların siyasal yapılanma, toplumsal kurum ve ilişkiler, toplum ile birey

arasındaki ilişkiye yaklaşımlar, ekonomik sistemler ve toplumsal cinsiyete dayalı yapılanmaları karşılaştırmalı bir biçimde ve incelediğimiz örnekler üzerinden ortaya koymaya çalışılacaktır. Ardından feminist ütopyaların tüm bu konulara yaklaşımında erkeklerin yazdığı ütopyalardan, özellikle de klasik ütopyacı düşünceden hangi noktalarda farklılaştığı belirtilecektir.

I. BÖLÜM

ÜTOPYA VE TOPLUMSAL CİNSİYET

A- Ütopya Kavramı ve Ütopya Türleri

İlk kez Thomas More tarafından kullanılmış olan "utopia" sözcüğünün kökü Yunancadır. Utopia, yer anlamına gelen *topos* sözcüğünün önüne yok anlamını içeren *ou* olumsuz takısının ve aynı zamanda iyi anlamına gelen *eu* takısının getirilmesiyle oluşturulmuş, olmayan yer anlamıyla birlikte mutlu yer anlamını da taşıyan bir sözcüktür.[2] More'un 1516'da yayınlanan, mükemmel ada devleti *Utopia*'nın anlatıldığı eserinin adı bugün bu türün genel adı olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte ütopya adı farklı birçok türü tanımlamak için de kullanılmaktadır. Eski Yunan ya da Musevi inancında olduğu gibi Altın Çağ mitleri ya da kahramanının gezileri sırasında farklı toplumlarla karşılaştığı fantastik öyküler ütopya olarak tanımlanmıştır. Ancak Altın Çağ, gelecek için bilinçli olarak tasarlanmış değil geçmişte var olduğuna ve kaybedildiğine inanılan bir dünya düşüncesidir ve "insan çabası olmadan yaratılmış ütopyalar" olarak görülebilir.[3] Fantastik öykülerde karşılaşılan toplumlar ise varolan bir siyasal yapıyı eleştirmek ve ona alternatif sunmak amacıyla oluşturulmaktan çok, öykünün fantastik kurgusunun bir öğesi olarak karşımıza çıkan tasarımlardır. Oysa ütopya her zaman düşsel bir yapıyı ifade etmesine karşın, döneminin kurulu düzenine karşı bir başkaldırma içermeli ve varolan toplumsal gerçeğin karşısına kendi ideal toplum tasarımını koymalıdır.

---

2 Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker; *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, 2.bs., Ankara, İmge Kitabevi,1997, s. 191.

3 Lymann Tower Sargent, "Ütopya Gelenekleri: İzlekler ve Varyasyonlar" *Kitaplık*, Sayı 76, Ekim 2004, s. 91.

Ütopya yazının ilk örneklerine Eski Yunan ve Arap efsaneleri ile İbrani peygamberlerinde rastlanmaktadır. Homeros'un eserlerindeki düşsel devletler ya da Atlantis gibi efsaneler ve Eski Ahid ilk ütopya örnekleri olarak görülmektedirler.[4] Ancak sistematik bir devlet tasarımı olarak ütopyanın ilk ve en önemli örneklerinden biri Platon'un *Devlet* diyaloğudur. Ütopyacı düşünce Hıristiyanlığın yayılması ve kurumsallaşmasıyla bir duraklama dönemine girmiş, bunda kilisenin kendi örgütlenmesi dışında, alternatif bir sisteme izin vermemesi ve bu dünyanın dışında varolacak olan kendi mutlu yaşam, cennet tasarımını yapmış olması etkili olmuştur. Rönesans'la birlikte yeniden ve bu defa bilimin ve hümanizmin ön plana çıktığı, akılsal düzenlemelere yer veren toplumsal yapılar tasarlanmaya başladı. 19. yüzyılın ikinci yarısında, büyük bir heyecanla karşılanan bilim ve teknolojideki gelişmelere karşın, toplumun tüm kesimlerinin refaha ulaşamamış olduğunu gören ve ütopik sosyalistler olarak adlandırılan bir grup düşünür, üretim ve tüketimin düzenlenmesinin ön planda olduğu adil çalışma toplumları ortaya koymaya çalıştılar. Ütopyacı düşünce 19. ve 20. yüzyıllar boyunca devam etti ve dönemin önemli düşünürleri ve yazarları tarafından bir eleştiri aracı olarak kullanıldı. Bu dönemde ütopyanın kendisine de eleştiriler getiren ve eleştirel (critical) ütopya olarak adlandırılan bir alt tür, ütopyacı düşünceye yeni açılımlar getirdi.

19. yüzyıldan itibaren yine ütopya geleneği içinde değerlendirilen ve ütopyanın farklı bir türü sayılan karşı ütopyalar (distopya) ortaya çıktı ve en önemli örnekleri 20. yüzyılda kaleme alındı. Ütopya mutlu yaşamın sağlanması için bir düzen belirtir ve bu düzenin sağlanması için yöntemler önerirken, I. ve II. Dünya Savaşı, Stalin Rusya'sı ve Nazi Almanya'sı dönemini yaşamış ya da yaşamakta olan yazarlar tarafından ortaya konan karşı ütopyalarda, belli yöntemler sürdürülürse, insanlığın ne korkunç koşullarda yaşayacağı gösterilmektedir. Nail Bezel'in ifadesiyle,

4 Mete Tunçay, "Ütopya Nedir?", *Forum*, cilt XI, sayı 122, 15 Nisan 1959, s. 20.

"ütopya bir tür yeryüzü cenneti ifade ederken, karşı ütopya, kafalarındaki cenneti kurmak isteyenlerin yol açtıkları cehennemi sergiler."[5] Mükemmel toplum düzeni ve bu düzene uyma gerekliliğinin ütopyada mutluluğun temel şartı olarak görülmesine karşın, karşı ütopyada uyumlu toplumun gerçekleştirilmesi adına ezilip yok edilen bireyin acısı dile getirilir.

18. ve 19. yüzyıllarda gelişen kadın hareketi ile kadın haklarının gündeme gelmesi ve aynı zamanda kadınların politika, felsefe ve sanat dünyasında etkin olarak yer almaya başlamalarıyla, hem ideal devlet örgütlenmesinin tasarlandığı hem de kadınların özne olarak yer aldığı, ataerkil düzen ve kadınların bu düzen içindeki konumunun sorunsallaştırıldığı yapıtlar ortaya konmaya başlandı. Kadınların konu alındığı ütopyalar 17. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamışsa da, bunlar erkek yazarlar tarafından yazılan, cinsiyet rollerinin tersine döndüğü ve sonunda genellikle dışarıdan gelen bir güç yardımıyla toplumsal düzenin yeniden eski haline getirildiği ütopyalar ya da erkeklerin sorumluluk sahibi olmadan yaşayabildikleri, cinsel fantezilerden öteye gidemeyen eserler olmuştur.[6] 19. yüzyıldan ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok feminist kadın yazar, ütopya ve karşı ütopya alanlarında pek çok eser vermişlerdir.

Günümüzde iyi bir yaşamın nasıl gerçekleştirileceğine dair tartışmalar devam ederken bu konuya çok farklı seçenekler sunulmaya çalışılmaktadır. Bunun için kuramsal çalışmalar yanında özlenen toplumlarm betimlendiği ütopyalar ya da geleceğe dair bir uyarı niteliğindeki karşı ütopyalar da araç olarak kullanılmaya devam etmektedir. Böylece ütopyacı gelenek farklı biçimlerde de olsa sürdürülmektedir.

---

5 Nail Bezel; "Ütopyalar, Karşı Ütopyalar", *Milliyet Sanat*, sayı 216, 15 Mayıs 1989, s. 3.

6 Lyman Tower Sargent, "Themes in Utopion Fiction in English Before Wells", *Science Fiction Studies*, #10, Volume 3, Part 3, November 1976.

B- Toplumsal Cinsiyet ve Ütopya

Siyasal mekanizmalar ile birlikte toplumsal ilişki ve yapıların da detaylı olarak düzenlendiği tüm ütopyalarda, kadınların aile, toplum ya da devlet içindeki konumuna, zaman zaman dolaylı olarak da olsa, yer verilmiştir. Döneminin değer yargılarına bağlı olarak, kadınların konumu ve kadın erkek ilişkileri düzenlenmiş ve bugün toplumsal cinsiyet kavramı ile tanımlamış olduğumuz gibi kadın ve erkeğe özgü alanlar ve roller belirlenmiştir.

Toplumsal cinsiyet kavramı, en genel ifade ile biyolojik anlamdaki cinsiyetten farklı olarak, doğumdan itibaren başlayan bir süreçle öğrenilmiş davranış kalıplarını içeren toplumsal bir oluşum olarak tanımlanmaktadır.[7] Bedenin fiziksel farklılıkları ile ortaya konan cinsiyet kavramının aksine, toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasındaki tarihsel, toplumsal ve kültürel farkları dikkate almaktadır. Bu anlamda, geleneksel erkek söyleminde kadının cinselliğinden kaynaklandığı öne sürülen ve kadının doğal zayıflığını yansıttığı varsayılan özellikler, "duyarlılık, sezgi gücü, şefkat, sevgi, tensel sıcaklık, analık gibi kadına özgü olduğu ileri sürülen *erdemler*" aslında toplum tarafından belirlenen ve çeşitli vasıtalarla kuşaktan kuşağa aktarılmakta olan toplumsal cinsiyet kalıplarıdır.[8]

Cinsiyete ait davranış kalıplarının öğrenilmesi kişinin toplumsallaşmasında önemli rol oynar. Cinsel davranış kalıpları ve değerler, biyolojik olarak verili değildir; aile, eğitim kurumları, devlet, medya ve diğer birçok kurum tarafından her gün yeniden üretilen ve sonradan öğrenilen, kadın ya da erkek olma pratikleridir. R.W. Connel'e göre, toplumsal cinsiyet ilişkileri her tür kurumda bulunur ve bu kurumlar için sistematik bir öneme sahiptir. Okullar gibi resmi kuruluşlar, piyasalar gibi yayılmış

7 Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Yay. Haz. Hüseyin Özel-Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000, s. 119.

8 Cemal Bali Akal, *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*, Ankara, İmge Kitabevi, 1994, s. 115.

kurumlar, devlet gibi büyük ve düzensiz biçimde yayılmış kurumlar ve sokak köşesindeki arkadaşlık grubu yaşamı gibi gayri resmi toplumsal çevreler toplumsal cinsiyet kapsamında yapılanırlar.[9] Kurumların toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde yapılanmış olması, ütopyalarda, özellikle de klasik ütopyalar ve feminist ütopyalarda açık bir şekilde görülmektedir. Klasik ütopyalarda, varolan kurumların eleştirisi ve ütopyada sunulan kurumların ayrıntılı düzenlemesi yapılırken, kadınların konumuna da sıklıkla yer verilmiş ve kadınların toplumsal yaşamdaki durumu ayrıntılı olarak çizilmiştir. Kadınların siyasal yaşam, devlet, din, eğitim kurumları, çalışma yaşamı ve aile içindeki konumu klasik ütopyalarda önemli bir yere sahiptir. Bu düzenlemelerde ütopyacının, her ne kadar onları aşmaya çalışmışsa da kendi döneminin değer yargılarının etkisi altında kaldığı görülmektedir. 20. yüzyılda görülen karşı ütopyaların ana sorunsalı totalitarizm olduğundan, bunlarda devletin toplumun tüm bireylerine karşı baskıcı bir tutumu söz konusudur ve kurumların hiyerarşik ve baskıcı yapısının kadınlar üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Feminist ütopyalarda ise kadınların gerek özel gerekse kamusal alandaki konumu temel sorunsallardan biridir ve dolayısıyla toplumsal ilişki biçimlerinin doğal, verili ve değişmez olduğu görüşü reddedilerek, kadınların aleyhine işleyen cinsiyetçi toplumsal ilişki kalıplarını ve heteronormatif yapıyı aşmak yönünde bilinçli bir çaba söz konusudur.

Kişilerin toplumsallaşmasında etkili ilk kurum olan aile, cinsiyete dayalı ayrışmanın önemli ölçüde yaşandığı yerdir. Aile evrensel bir kurum olmamasına ve toplumdan topluma ya da tarihsel olarak değişiklik göstermesine rağmen, çocukların içine doğduğu ve onları yetiştiren kişiler tarafından toplumsallaştırıldığı, ekonomik, duygusal ve eğitimsel işlevi olan, fiziksel ve ideolojik yeniden üretimin gerçekleştiği bir birim olarak önemlidir.

9 R. W. Connel, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar-Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, Çev. Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı, 1998, s. 166-167.

Diğer kurumlarla karşılaştırıldığında en uzun zamana yayılan ve en yoğun ilişkilerin yaşandığı yer olarak aile "toplumsallaşma işlevini yerine getirerek, bu süreç içinde itaat, uyum, uzlaşma, disiplin gibi öğelerin yaygınlaşmasını sağlar."[10] Bu anlamda, aileye ütopyalarda çok büyük görev düşmektedir. Aile, klasik ya da modern olsun tüm ütopyalarda ve karşı ütopyalarda özel olarak üzerinde durulan ve düzenlenen bir kurumdur. Ütopyalarda devlet ideolojisinin yerleşmesinde ve uygulanmasında, bireyin devletin istediği şekilde toplumsallaşmasında aileye büyük önem verilerek aile korunup yüceltilebileceği gibi, aile özellikle bireyselliğin ortadan kaldırılması istenen toplumlarda dayanışma, bağlılık, kişiye duyulan sevgi gibi duyguların geliştiği bir ortam olarak görüldüğünden, ortadan kaldırılarak ortaklaşa bir yaşam tarzı da benimsenebilir. Aynı durum çok daha aşırılaşmış bir biçimde karşı ütopyalarda da gözlemlenir. Aile, özel alan, cinsellik üzerindeki denetimi itibariyle karşı ütopyanın temel unsurlarından biridir. Tam tersi bir tutumla, aile kurumu tamamen ortadan kaldırılıp, cinselliğin sınırsız bir özgürlükle yaşanması sağlanarak -böylece yalnız bir kişiye duyulan sevgi ve tutku engellenerek- bireysel duygu, düşünce ve davranışların önüne geçilmeye çalışılabilir.

Günümüzde aile içinde görevler biri diğerine göre daha değerli sayılan iki bölüme ayrılmıştır ve bu "işbölümü" çerçevesinde, ev içinde, ücretsiz ve düşük prestijli olanlar (genellikle) kadınlar tarafından, kamusal, ücretli ve yüksek prestijli olanlar (genellikle) erkekler tarafından yerine getirilmektedir. Aile içindeki bu cinsiyetçi "işbölümü", işlerin cinsler arasında ayrı ancak eşit değerde bir bölünmesinden farklı bir anlam içermektedir ve "ayrıcalık ve ayırt edilme yapıları yaratan, hükmetme ve hükmedilme ilişkilerinin kuvvetlenmesine yardım eden bir mekanizmadır."[11] Modern toplumlarda bir üretim birimi olan aile kendi içine kapalı bir birim

10 Yıldız Ecevit, "Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1993, Sayı 1, s. 31.

11 A.g.e., s. 27.

olmayıp, kamusal alanla sürekli etkileşim içinde olan ve bulunduğu toplumun ideolojik değerlerinden etkilenen bir topluluktur. Bu bağlamda, aile içindeki işbölümü ve iktidar ilişkileri bu aileyi barındıran toplumun yapısından kaynaklanmaktadır. Aile üzerine yapılan ve aileyi bir bütün olarak ele almayıp, bireylerine odaklanan çalışmalar ailenin, geleneksel olarak tanımlandığı gibi sadece düzenli, uyumlu, dengeli ve destekleyici bir yapı olmayıp, aynı zamanda kontrol, baskı ve şiddet de içerebildiğini göstermiştir. Aile, kaynakların adil paylaşılmadığı, erkeğin kadın üzerinde kontrol sağladığı, şiddet ve cinsel istismar olaylarının yaşandığı bir kurum da olabilmektedir.[12] Özel alanda ortaya çıkan bu eşitsiz bölünme ve kadına uygulanmakta olan sözel, cinsel, psikolojik, ekonomik ya da fiziksel şiddet, sadece biyolojik farklılıkla açıklanabilecek bireysel bir güç kullanımı değildir. Bu ilişkiler, içinde bulunulan toplumun yapısından, erkek egemenliğinin meşrulaştırılmasından ve toplumdaki ataerkil kurumların egemenliğinden ayrı düşünülemez. Özel alanda ortaya çıkan şiddet ve bu şiddetin genellikle kadına yönelmesi olgusu özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazılmakta olan kadın ütopyalarında dile getirilmiştir.

Kişilerin toplumsallaşması sürecinde etkili olan okul ve diğer eğitim kurumları, işgücü piyasaları, medya gibi pek çok yapı, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin de yaygın olarak yaşandığı ve aktarıldığı alanlardır. Ders kitaplarındaki yazılar ya da resimlerde, öykü ve masal kitaplarında varolan cinsel kodlar, kız ve erkek çocuk için belirlenen hedefler, erkek çocukların kamusal yaşama katılımının desteklendiğini, kadınlara ise genellikle ev içinde ve çok daha edilgen bir rol verildiğini göstermektedir. Erkek aktif, girişken, atletik, başarılı ve otorite sahibi bir birey olarak gösterilirken, kadın hem kitaplarda nicelik olarak erkekler kadar yer almamakta hem de genellikle, ev işi yaparken, kadına ait mesleklerde çalışırken, kocasını ya da prensini beklerken görülmektedir. Böylece kız ve erkek çocuklar, özel ve kamusal alanda nasıl davranma-

12 A.g.e., s. 28.

ları, hangi özellik ve değerlere sahip olmaları gerektiğini; kadın ya da erkek olmanın ne anlama geldiğini "öğrenirler."[13]

Cinsiyete dayalı ayrışma çalışma yaşamında çok açık bir şekilde kendini göstermektedir. Çalışma yaşamında kadının statüsü, aldığı maaş ya da işi bırakma eğilimleri konusunda yapılan araştırmalar, kadınların genellikle geleneksel ev kadınlığı rolünün uzantısı olarak görülen yaşlı, hasta ve çocuk bakıcılığı, ev ya da büro temizliği, yiyecek-içecek üretimi, öğretmenlik, hemşirelik gibi işlerde istihdam edildiğini göstermektedir. Kadınların, erkeklerle aynı işi yapmasına rağmen daha düşük maaş aldıkları, ev işlerinin sorumluluğunu tek başına taşıdıkları için çoğu zaman yarı zamanlı işleri tercih ettikleri, sağlıksız çalışma koşullarında ve sosyal güvence olmaksızın çalıştıkları, işyerlerinde cinsel tacize maruz kalabildikleri ve özellikle ekonomik kriz dönemlerinde ilk olarak işten çıkarılan grup oldukları bilinmektedir.[14] Yazılı ve görsel basında kadınların varoluş biçimleri, reklamlarda kadın ve erkek için belirlenmiş olan davranışlar ve tüketimin buna göre yönlendirilmesi bugün yaşamımızda çok etkin bir rolü olan medyanın da toplumsal cinsiyete göre şekillendiğini göstermektedir. Bunların yanında fiziksel çevre de bu şekilde yapılanmıştır. Sokak çoğunlukla erkeklerin gündüz ya da gece özgürce kullanabildiği, çocukluktan itibaren önce oyunlarla daha sonra ise arkadaş grupları, sokakta yapılan işler, küçük suçlar ya da polislik gibi birçok farklı şekilde genellikle erkeklere ait olan bir ortamdır. Kadınların genelde suçun nesnesi olduğu, gasp, saldırı, sözlü ya da fiziksel tacize ve tecavüze uğrayabildiği bir mekân olarak sokak, diğer kurumlarda varolan cinsiyetçi ideolojinin tüm yansımalarını göstermektedir.

Devlet toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üretilmesi ve yeniden üretilmesinde önemli bir rol üstlenir. Daha önce sözü edilen ku-

13 Firdevs Helvacıoğlu, *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik 1928-1995*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1996, s. 13-18.

14 Yıldız Ecevit, "Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği", *Yapıt*, Sayı 9, Kadın Sorunu Özel Sayısı, Şubat-Mart 1985, s. 73-74.

rumları yasalarıyla düzenleyen ve yönlendiren devlet, aynı zamanda toplumda hâkim ideolojinin yaratıcısı olması dolayısıyla da önemlidir. Devlette yöneticiler ve diğer personel büyük çoğunlukta erkeklerden oluşmaktadır ve bugüne kadar kamusal politikaların belirlenmesinde erkeğe öncelik tanınmıştır. Connel'in ifade ettiği gibi, büyük devletlerin politik ve askeri politikaları, gücü özendiren erkeklik ideolojileri çerçevesinde biçimlendirilmektedir.[15]

Günümüzde doğum politikalarıyla kadın bedeninin denetlenmesi, çeşitli yasalarla (genellikle heteroseksüel bir yapı olarak) evliliğin düzenlenmesi ve desteklenmesi, eşcinselliğin suç kabul edilmesi ya da açıkça suç kabul edilmese de LGBTİ bireylerin temel vatandaşlık haklarından yararlanmalarının zorlaştırılması, erkeklerin silahlandırılması gibi pek çok uygulamayla devlet, ataerkil ideolojinin yaratılmasını ve sürdürülmesini sağlamaktadır. Uygulanan politikalarda kadın ve erkeğe uygun alanlar ve roller olduğu anlayışı egemendir ve bu anlayış, kurumsal eğitim sistemi, sosyal politikalar ve hatta eşitlik ilkesine bağlı kalınması esas olan hukuk sisteminde, özellikle de medeni hukuk ve ceza hukuku alanlarında kendini açık bir şekilde göstermektedir. Cinsellik ve üremenin, dolayısıyla kadın bedeninin devlet tarafından sıkı bir şekilde denetlendiği klasik ütopyalarda, evlilik kurumunun gerekli görülmesi halinde çeşitli kurallarla düzenlendiği, ortak yaşam ilkesinin kabul edilmesi halinde ise bu kez cinsel ilişkilerin çerçevesinin devlet tarafından belirlendiği görülmektedir. Ceza, belirlenen kurallara uyulmaması halinde gerekli görülürken, kadının suç kapsamının daha geniş tutulduğu ve cezalandırmada kadın ve erkek söz konusu olduğunda eşitlik ilkesine bağlı kalınmadığı, belirli durumlarda, özellikle de cinsellik söz konusu olduğunda sadece kadınların bazı haklardan mahrum edildiği ya da daha şiddetli cezalara çarptırıldığı görülebilmektedir. Karşı ütopyalarda cinsellik genellikle özgür bireysel bir eylem olarak görüldüğünden denetlenmekte ve bastırılmakta, özellikle kadın-

15 Connel, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, s. 173.

ların toplumsal konumunun sorgulandığı ütopya ve karşı ütopyalarda devletin cinsellik ve kadın bedeni üzerindeki denetimi, sosyal politikalar ve hukuk alanında kadına uygulamakta olduğu ayrımcılık eleştirilmektedir.

Devlet, uyguladığı politikalarla, toplumsallaşma işlevini yerine getiren ve üretim ve yeniden üretimi sağlayan ekonomik bir birim olarak aileyi destekler ve evliliği, dolayısıyla meşru bir birlikteliği gerekli kılar ve düzenler. Heteroseksüellik evlilik ve ailenin temeli olarak görülür, eşcinsellik ve diğer farklı cinsel kimlikler çoğunlukla devlet tarafından kabul görmez. Günümüzde Danimarka, Norveç, İsveç, Hollanda gibi birkaç Avrupa ülkesinde ve ABD'nin bazı eyaletlerinde LGBTİ bireyler devlet tarafından tanınmakta ve eşcinsel evliliğe izin verilmekteyse de, dünya genelinde birçok ülke tarafından tanınmamakta ve eşcinsel birliktelik yasal bir birliktelik olarak kabul edilmemektedir. Çoğu devlet tarafından heteroseksüel bir yapı olarak kurulmasına izin verilen evlilik içerisinde erkeğe ayrıcalıklar tanınmakta ve erkeğin karısı ve çocukları üzerinde otorite kurmasına, kontrol sağlamasına ve hatta şiddet uygulamasına izin verilmektedir. Devlet ilerici yasalar çıkarsa da, uygulamada toplumsal cinsiyet farklarının devamına izin vermektedir. Bir yandan yasalarıyla aileye ve ailenin bir parçası olan kadına müdahale ederken, öte yandan aileyi özel alan olarak kabul ederek, kadını aile içindeki fiziksel, cinsel ve her türlü şiddet karşısında yalnız ve korumasız bırakmaktadır. Kadınların eğitim, iş piyasaları ya da aile içindeki konumunu iyileştirici pozitif ayrımcılık önlemleri kabul edilirken, kamu sektöründeki daralmalar ya da sosyal harcamalardaki kısıntılar da yine öncelikle kadın üzerinde olumsuz etki yaratmakta, birçok kadının işlerini bırakmasına ya da sağlık, eğitim sosyal güvenlik hizmetlerinden mahrum kalmasına neden olmaktadır.[16] Diğer yandan devletin kadınların durumunu iyileştirmek adına aldığı yasal önlemler de yeterli

16 Ecevit, "Aile, Kadın, Devlet", s. 33.

olmayabilmekte, cinsiyet açısından nötr olan yasalar kadınların ikincil statüsünü ortadan kaldıracak ilerlemeler getirememekte ve kadınların aleyhine işlemekte ya da varolan pozitif ayrımcılık yasaları uygulamaya geçirilmediğinden yine kadınların durumunu olumlu olarak değiştirebilecek bir etki gösteremektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı, 1970'lerden itibaren insanları biyolojik özelliklerine göre kadın ve erkek olarak iki kategori olarak ayıran ve tüm toplumsal konum ve rolleri buna dayanarak meşrulaştıran ataerkil sisteme karşı çıkan, kadınların siyasal, toplumsal, özel alandaki ikincil konumlarını sorgulayan ve dönüştüren bir kavram olmuştur. Ancak biyolojik cinsiyetin doğallığını sorgulamadan bunu sabit ikili bir kategori olarak bırakan bu yaklaşım 1990'lardan itibaren kuir (queer) teori ile sorgulanmaya başlamıştır. Judith Butler'm *Cinsiyet Belası*[17] (1990) ile ortaya attığı ve ilerleyen yıllarda birçok teorisyen, aktivist, yazar tarafından geliştirilen kuir kuram, biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farkı, biyolojik cinsiyetin de toplumsal cinsiyet rolleri gibi sosyal bir inşa olduğunu iddia ederek sorunsallaştırmıştır. Buna göre cinsiyetin "doğallığı" biyolojinin yalnızca bir görünümüne, üremeye dayandırılmıştır ve dişi ve eril bedenler üzerindeki benzerlikler bastırılarak yalnızca üremeye dayalı farklılıklar üzerinden bir bölünme yaratılmıştır.[18] Cinsiyete dair farklar üzerinden politika yaptıkça kurumsallaşmış heteroseksüel ikiliği yeniden kurmak ikinci dalga feminizmin temel çelişkisi olarak görülmekte ve kuir teorinin bununla başa çıkmaya çalıştığı ifade edilmektedir. Kuir teori cinsiyetlendirilmiş davranışlarla, cinsel pratiklerle uğraşmakta, cinsel farkı sorunsallaştırmakta, dominant cinsel paradigmaların eleştirisi-

17 Judith Butler, *Cinsiyet Belası-Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Çev. Başak Ertür, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2008.

18 Selin Berghan, "Transfeminizm", *Cogito Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, Sayı 65-66, Bahar 2011, s. 142-145.

ni yaparak bunlara karşı direnme yolları aramaktadır.[19] Butler'ın "gezinen bir terim" olarak tanımladığı kuir, aynı zamanda normların sürekli olarak saptırılması fikrini içermektedir ve yalnızca cinsel kimliklerin değil her türlü kimliğin "yoldan çıkarılıp saptırılması, ezberi bozacak şekilde tuhaflaştırılması" anlamına gelmektedir.[20] 1990'lardan itibaren LGBTİ bireyler ve kendilerini iki kutuplu kimliklerin dışında bulan herkes kuir politika etrafında toplanmış, bunun heteronormatif cinsiyet kurgusunu (çoğunlukla) doğal ve evrensel olarak kabul eden bilimkurgu ve ütopya yazınında da etkileri görülmüştür. Özellikle feminist ütopya yazınında 1960'ların sonundan itibaren örnekleri görülmeye başlayan sabit ikili cinsiyet kurgusuna alternatif oluşturan kurgular 1990'lardan itibaren artmış ve çeşitlenmiştir.

Tarihsel olarak bakıldığında ister hayallerdeki ideal toplum ister korkulan gelecek tasarımı olsun, tüm ütopyalarda toplumsal pratiklerin cinsiyete bağlı olarak şekillendiği görülmektedir. Kadın erkek ilişkilerinin açık bir şekilde düzenlendiği ütopyaların yanında, bu ilişkilere direk olarak bir düzenleme getirilmemesine rağmen, yaşamın her alanında karşılaşılmakta olmasından dolayı mutlaka bunlara değinilmiş olan ya da tam da bu ilişkilerin merkez alınmış olduğu ütopyalara rastlanmaktadır. Yazarının yaşadığı dönem ve kendi toplumunun değer yargılarına bağlı olarak toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ele alınışında büyük farklılıklar da görülebilmekte, aynı zamanda aralarında yüzyıllar bulunmasına ve ileri sürülen ideal toplumun birbirinden çok farklı olmasına karşın kadınların konumu ve hakları söz konusu olduğunda aralarında paralellikler bulunduğu da gözlemlenebilmektedir.

---

19 Veronica Hollinger, "(Re)reading Queerly: Science Fiction, Feminism, and the Defamiliarization of Gender", *Science Fiction Studies*, #77, Volume 26, Part 1, March 1999.

20 Hülya Durudoğan, "Judith Butler ve Queer Etiği", *Cogito Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, Sayı 65-66, Bahar 2011, s. 88.

II. BÖLÜM

KLASİK ÜTOPYALAR

A- Klasik Ütopyaların Genel Özellikleri

Ütopya geleneğinin ilk örnekleri Greko-Latin toplumlarında görülmektedir. Bu dönemde ütopyacı düşünce genellikle daha önce var olan bir Altın Çağ'a dönüş üzerinde durmaktadır. Hesiodos'un M.Ö. 7. yüzyıla ait *İşler ve Günler* adlı eserinde insanların bolluk ve huzur içinde yaşadıkları, kaybedilmiş bir Altın Çağ tasviri yapılmaktadır.[21] Antik dönemde Homeros'un *Odysseia*'sı ya da Atlantis gibi pek çok efsanede düşsel devletlere yer verilmiş olsa da bilinçli ve sistematik bir devlet tasarımının yapıldığı, bu anlamda da çoğunlukla klasik ütopyanın en önemli örneği olarak görülen eser Platon'un *Devlet* diyaloğudur. Platon *Devlet* ve *Yasalar* adlı iki büyük diyaloğunda iyi bir devlet yönetiminin nasıl olması gerektiğini ayrıntılarıyla tanımlamıştır. Bu dönemde Eski Yunan kent devletlerinde (polis) siyasal istikrar ve etkin bir yönetim biçimi arayışı söz konusudur. Kent devletleri sadece Eski Yunan'a özgü bir kavram olmayıp tarihin çeşitli dönemlerinde çeşitli toplumlarda görülmüş olmasına karşın, esas olarak Yunan'da sürekli bir iktidar kurumu haline gelmiş ve varlığını uzun süre koruyabilmiştir.[22] Bu süreklilik içinde kent devletleri karşılaştıkları sorunlara çözüm bulabilmek için sürekli bir yenilenme arayışına girmiş ve bununla birlikte rejim değişikliklerine uğramışlardır. "Yalnızca toplumsal ve siyasal bir örgütleniş biçimi değil, aynı zamanda dinsel, askeri

21 Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, Çev. Ali Galip, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2006, s. 15. Hesiodos, "Altın Çağ Özlemi", *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları*, Der. ve Çev. Sadık Usta, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005, s. 111-134.

22 Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, Ankara, İmge Kitabevi, 1994, s. 11.

ve ekonomik bir bütün olan polis"[23] içinde sınıflara bölünmüş olan yurttaşlar –yerli, özgür ve erkek olan ve tüm polisin ancak altı ya da yedide birini oluşturan bir azınlık– arasındaki çatışmalar, polislerdeki rejim değişikliklerinin temel nedeni olmuşlardır. Bu süreçte, "en iyilerin yönetimi" anlamına gelen aristokrasi, "azınlığın ya da küçük sayının yönetimi" anlamına gelen oligarşi, "tek kişinin zor kullanarak iktidarı elde etmesi" anlamına gelen tiranlık ve "halkın iktidarı" anlamına gelen demokrasi rejimleri Yunan kent devletlerinin siyasal yaşamında etkili olmuştur.[24] Savaş ve istikrarsızlık, yönetim biçimi her ne olursa olsun kent devletlerinin sürekli içinde olduğu bir ortamdı. İstikrarlı bir yönetim ve devlet biçimi arayışı, felsefi pratiği gelişkin ve etkin olan kent devletlerinde en iyi devlet biçiminin ne olması gerektiğine yönelik arayışları doğurmuştur. İleride daha kapsamlı incelenecek olan, bu türden arayışların ilk ve en kapsamlı örneği, Platon'un *Devlet* diyaloğu da böyle bir devlet ve siyaset ortamının ürünüdür. Eski Yunan ve Roma dönemlerinde, Platon'un yanında Aristophanes, Phaleas, Hippodamos, Ovide, Virgile gibi pek çok yazar, bugün ütopya olarak tanımlanan türde eserler vermişlerdir.[25]

Ütopyacı düşünce Hıristiyanlığın yayılması ve kurumsallaşmasıyla birlikte, özellikle Ortaçağ döneminde bir duraklama dönemine girmiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ile başladığı kabul edilen Ortaçağ'ın en temel özellikleri, "ekonomik düzeyde feodalite, siyasal düzeyde merkezi iktidarın yokluğu veya yerelliğin öne çıkması, kültür düzeyinde ise Hıristiyanlığın kurumsallaşması" olarak özetlenebilir.[26] Bu dönemde Hıristiyanlık büyük ölçüde Platon ve Aristoteles felsefesinin etkisiyle yorumlanmaktadır. Eski Yunan felsefesinden kaynaklanan ve

23 A.g.e., s. 15.

24 A.g.e., s. 25, 34, 38.

25 Henri Desroche, "Ütopyalar Geçidi", *Varlık*, Sayı. 1025, Şubat 1993, s. 15

26 Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara, İmge Kitabevi, 1991, s. 77.

ilk olarak Platon tarafından sistemleştirilmiş olan, evreni hiyerarşik bir ilişki içindeki, aydınlık-karanlık, iyi-kötü, akıl-duygu, ruh-beden gibi karşıtlıklar şeklinde algılayan düşünce geleneği Ortaçağ boyunca etkisini sürdürmüştür.[27] Özellikle Aristoteles'in görüşlerinin etkisi altındaki Ortaçağ düşüncesine göre, iyi yaşamın ne olduğu ancak Tanrı tarafından bilinebilir ve iyi yaşama ancak Batı düşünce geleneğinin temeli olan düalist felsefeye bağlı olarak maddi dünyadan çok daha üstün görülen manevi dünyada, öldükten sonra ulaşılabilir. Ortaçağ'ın, bu dünyada ulaşılabilir olmayan cennet düşüncesi ve kilisenin bu dönemde hiyerarşik biçimde örgütlenmiş bir devlet kurumu niteliğine bürünmüş olması, Ortaçağ'ın sonu ve modern çağın başlangıcı olarak görülen Rönesans'a kadar ütopyalara rastlanmamasının en önemli nedenleridir. Bu dönemde ütopyanın yerini dinsel kurgular, özellikle de Hıristiyanlık düşüncesinde varolan tanrı devleti, Bin Yıl Krallığı ve kıyamet düşüncesinin yansıdığı bir kurgu almıştır.[28]

15. yüzyıldan itibaren yapılan coğrafi keşifler, yeni ülkelerin ve deniz yollarının bulunması; daha önce tanınmayan insan toplumlarının ve yeni yaşama düzenlerinin ortaya çıkması Ortaçağ'ın düşünce yapısını ve yazınını büyük ölçüde etkilemiştir. Hıristiyanlığın dayattığı, yaşanılan dünyayı yaşam boyunca türlü acılara katlanılması gereken bir yer olarak gören ve mutluluğa ancak manevi dünyada ulaşılabileceğini kabul eden anlayış ile kilisenin hiyerarşik devlet örgütlenmesi yerine, farklı yaşam tarzlarının da olabileceği, üstelik bu dünyada mutluluğun sağlanabileceği düşüncesi yerleşmeye başlamıştır. Ayrıca yeni bulunan ülkelerle ilgili efsaneler, Avrupa yazının gelişmesinde etkili olmuş ve farklı yaşamların olanaklı olduğu mutluluk adaları edebiyatta ve özellikle de ütopya yazınında önem kazanmıştır.[29]

27 Fatmagül Berktay, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 2. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2000, s. 131.

28 Desroche, "Ütopyalar Geçidi", s. 15.

29 Akşit Göktürk, *Ada-İngiliz Yazınında Ada Kavramı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997, s. 26-28.

16. yüzyıldan itibaren tüm Avrupa'ya yayılan yeni bir dinsel ve siyasal hareket olan Reform hareketi ve Eski Yunan ve Roma kültürünün yeniden canlanması ile önce edebiyat, resim, mimarlık gibi sanat alanlarında ortaya çıkarak tüm Batı Avrupa'ya yayılan bir yenileşme hareketi olarak Rönesans, modern devlete giden yolda önemli dönüm noktaları olarak görülür. 16. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorlar ve ulusal krallar iktidarlarını kiliseden bağımsız kılma mücadelesine girdiler ve ulusal nitelikli devletler ortaya çıkmaya başladı. Zamanla krallar, burjuvazinin de desteğiyle kilisenin ve soyluların gücünü kırarak, sınırsız ve keyfi bir iktidarın sahibi oldular. Gelişen sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle kralların bu mutlak iktidarına karşı tepkiler de ortaya çıkmaya başladı. Bu tepkilerden biri de More'un ortaya koyduğu ütopyacı tepkidir. Dönemin baskıcı siyasal iktidarını ve sosyo-ekonomik düzenlemelerini eleştiren More, bu eleştirisini ve alternatif olarak gördüğü düzeni *Utopia* (1516)'da dile getirmiştir. "Maddeci olduğu kadar dinci, kuşkucu olduğu kadar inançlı, bireyci olduğu kadar da kast-bilinçli ve orta zamanlardan çağımıza bir geçiş"[30] süreci olarak tanımlanan Rönesans döneminde görülen ütopyalar, dönemin özelliklerini yansıtır biçimde, tüm halkın mutluluğunu sağlamayı amaç edinen, akılcı ve ekonomik anlamda eşitlikçi olduğu kadar, Hıristiyan, hiyerarşik ve baskıcı özellikler gösteren tasarımlardır. Başka bir zaman ya da mekânda da olsa bu dünya için kurgulanmış olan toplumsal düzen anlamında ütopya Rönesans'tan itibaren Erasmus, Leon Battista Alberti gibi yazarlar ile yeniden gündeme gelmiştir. Özellikle Thomas More'un *Utopia*'sı ile birlikte altın çağına ulaşan ve üç yüzyıl kadar süren dönem boyunca, akla, bilime ve hümanizme önem veren düşünürler, "insanları aklın buyruğuna almak için"[31] birçok devlet tasarımları ortaya koydular.

30 Ağaoğulları-Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, s. 144.

31 Thomasso Campanella, *Güneş Ülkesi*, Çev. Vedat Günyol-Haydar Kazgan, İstanbul, Can Yayınları, 1995, s. 102.

16. ve 17. yüzyıllarda yazılan ütopyaların temel özellikleri, otorite ve dine yapılan vurgu olup, bunlar Hıristiyan ve hiyerarşik özellikler taşıyan, insanların sürekli olarak yönlendirilme ihtiyacında olduğu düşüncesinden hareketle herkesin toplum içindeki yerinin belirlenmesi ve ona göre hareket edilmesinin esas olduğu ütopyalardır. Özellikle kadınların itaatkâr olmasının beklendiği bu ütopyalarda cezalandırma da kuralları çiğneyenler için kesinlikle uygulanması gereken bir yöntemdir. Bu dönemin en önemli temsilcileri olarak More'un *Utopia*'sı ile birlikte, Sidney'in *Arkadia* (1590), Hall'ın *The Discovery of a New World* [Yeni Dünyanın Keşfi] (1605), Campanella'nın *Güneş Ülkesi* (1643), Bacon'ın *Yeni Atlantis*[32] (1626), Godwin'in *The Man in the Moone* [Aydaki Adam] (1638), Platte'in *Macaria* (1641), Gott'un *Nova Solyma* (1648), Harrington'un *Oceana* (1656) ve Neville'in *The Isle of Pines* [Çam Ağaçları Adası] (1668) isimli eserleri gösterilebilir.[33] Bu dönemin ütopyalarında Ortaçağ manastırının etkileri açık şekilde görülmekte, *Utopia* ve *Güneş Ülkesi* başta olmak üzere birçok ütopyanın manastır ideallerinin etkisinde yapılandıkları görülmektedir. Bu tarz ütopyanın örneklerinden biri olan John Valentin Andreae'nin *Christianopolis* (1619) adlı ütopyasının başlığı bu dönemin ütopyacılığını özetler niteliktedir.[34] Kendisi de yirmi yıl manastırda yaşamış olan François Rabelais'm 1534 tarihli *Gargantua*'sının sonundaki "Thélème Manastırı" anlatısı da bu örneklerden biridir.[35]

17. yüzyıldan itibaren kadınların toplum içerisindeki rollerine ilişkin veya doğrudan kadınlardan oluşmuş ütopyaların ortaya çıkmaya başladığı da görülmektedir. Ancak bunlar erkek yazarlar tarafından yazılmış olan ve ataerkil düşünceyle şe-

32 Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, Çev. Hamit Dereli, 2. bs., İstanbul, Akyüz Yayıncılık, 2002.

33 Sargent, "Themes in Utopion Fiction."

34 Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 36-40.

35 François Rabelais, *Gargantua*, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Say Yayınları, 2010.

killenmiş ütopyalardır. Richard Brome'un *The Antipodes* (1640), Edward Howard'ın *Altı Günlük Macera ya da Yeni Ütopya* (1671) ve J. S.'nin *Surranam'a Yolculuk Sırasında Fonseca'nın Keşfi* (1682) bu tür ütopya örneklerindendir. Genelde cinsiyet rollerinin tersine döndüğü veya kadınların erkekler üzerinde egemenlik kurduğu toplumsal yapıların anlatıldığı bu ütopyalarda, çoğu zaman dışarıdan gelen bir güç yardımıyla toplumsal düzen tekrar eski haline geri döndürülmektedir. Politik olarak 17. yüzyıl ütopya edebiyatında çok otoriter kurgulardan daha az otoriter kurgulara doğru, merkezileşmiş hükümet biçimlerinin yer aldığı bir geçiş dönemi özelliği görülmektedir.[36] Rönesans dönemi ütopyalarının genel bir özelliği de satirik gelenekten gelmeleri, eserlerinde hicvi kullanmaları olmuştur. Ütopyada hicvin kullanılması özellikle Erasmus'ta, More'da ve 18. yüzyılda Swift'te *Gulliver'in Gezileri* (1726) görülmektedir.[37] 18. yüzyılda bazı ütopyalar More ile başlamış dinsel ütopya geleneğini sürdürürken, bu yüzyılın genel teması –More'da ve döneminde bazı ütopyalarda rastlanan ancak bu yüzyılda merkezi bir konuma yerleşen– hukuk sistemine duyulan güvensizlik olmuştur. Dönemin bir sonraki döneme çok büyük etkide bulunacak olan en önemli ismi Thomas Spence'tir. *A Supplement to the History of Robinson* [Robinson Crusoe Tarihine Ek] (1782), *Description of Spensonia* [Spensonia'nın Tasviri] (1795), *The Constitution of a Perfect Commonwealth* [Mükemmel Ülkenin Anayasası] (1798), *The Constitution of Spensonia* [Spensonia'nın Anayasası] (1801) ve *The Receipt to Make a Millenium or Happy World* [Bir Millenium Yaratmanın Reçetesi ya da Mutlu Dünya] (1805) gibi ütopyalarıyla Spence, dönemin İngiliz toplumuna doğrudan eleştirilerini yöneltmiş ve bu temayı işleyiş biçimiyle bir sonraki yüzyıl ütopya yazarlarını yoğun bir biçimde etkilemiştir.

36 Sargent, "Themes in Utopion Fiction"

37 Ahmet Sait Akçay, Gülen Çetin, "Bülent Somay ile Edebiyat ve Ütopya Üzerine", *Parşömen*, Cilt 2, Sayı 3, Güz 2001, s. 12.

Sanayi Devrimi'ne doğrudan saldıran ve karşılığında toprak ve sanayiinin yerel kontrolünü öneren, bu anlamda daha modern özellikler gösteren ilk yazar olmuştur.[38] Dönemin, daha sonraki ütopya yazınını etkileyen diğer bir ütopyası Louis-Sebastian Mercier'in *L'An 2240* [Sene 2440] (1771) adlı ütopyasıdır. 1771-1793 yılları arasında 11 kez basılan ve birçok dile çevrilen bu popüler Fransız ütopyası, "dünya edebiyatındaki ilk etkili gelecek hikâyesi" olarak da tanımlanmakta ve sonraki yıllarda modern ütopya yazınında sıklıkla kullanılan "gelecek" teması ile ütopyanın çehresini değiştirdiği ifade edilmektedir.[39]

18. yüzyılın sonları ve özellikle 19. yüzyıldan itibaren konu ve işleyiş bakımından geleneksel ütopyalardan farklı özellikler gösteren, Sanayi Devrimi, Avrupa'da gelişen yeni düşünce akımları, Fransız Devrimi gibi gelişmelerin etkisiyle modern yapıdaki ütopyalar ortaya konmaya başlamıştır. Ancak buna geçmeden önce klasik ütopyanın önemli örneklerini daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

38 Sargent, "Themes in Utopion Fiction."
39 Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 72-73.

B- Klasik Ütopya Örnekleri

Bu bölümde, klasik ütopyaların toplumsal cinsiyet çerçevesinde incelenmesi, türün üç önemli örneği olan Platon'un *Devlet*, Thomas More'un *Utopia* ve Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi* adlı ütopyaları üzerinden gerçekleştirilecektir.

1- Platon ve *Devlet* [40]

M.Ö 427 yılında Atina'da doğan Platon, polise ilişkin görüşleri ve sistemleştirdiği felsefesi ile hem kendi dönemini hem de gelecek yüzyılları etkilemiş olan önemli bir Yunan filozofudur. Platon, dışarıda Sparta ile çeyrek yüzyıl kadar süren Peloponnesos Savaşları'nın, içeride sınıf çatışmaları ve parti mücadelelerinin şiddetle sürdüğü Atina'da, Otuzlar Tiranlığı adı verilen dönemin terörünü, demokrasinin hoşgörüsüzlüğünü yaşamış, Yunan polisinin çözülüşünü gözlemlemiş ve tüm bunlar karşısında polisi kurtaracak, bozulmaya ve parçalanmaya izin vermeyecek bir düzen kurmaya çalışmıştır.[41] Atina'nın, nüfusunun yaklaşık altı ya da yedide birinin oy verme hakkı bulunan yurttaşlar olarak kabul edildiği, yöneticilerin oy hakkı olan yurttaşlar arasından ad çekme yoluyla belirlendiği kendine özgü demokrasisi ile Sparta'nın çocukların –ve Atina'dan farklı olarak kadınların da– askeri yöntemlerle yetiştirildiği, hizmetli sınıfa karşı katı bir yönetimin benimsendiği "aristokrat kökenli askerler" düzeni Platon'un iyi toplum düşüncesinin gelişmesinde etkili olmuştur. Atina demokrasisini, sıradan insanın devlet yönetiminde söz sahibi olduğu ve demokratik çeşitlilik ve özgürlüklerin otoriteye karşı çıkılmasına

40 Platon (Eflatun), *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyuboğlu-M. Ali Cimcoz, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000. *Devlet*'ten yapılan alıntılar metin içerisinde sadece sayfa numaraları belirtilerek verilecektir. Alıntılar yukarıdaki kaynak esas alınarak yapılmıştır.

41 Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, s. 164.

ve bölünmeye yol açtığı için eleştiren Platon, Sparta düzenini de çeşitli yönlerden eleştirmekteyse de Devlet'te Sparta'nın toplum düzenini büyük ölçüde örnek aldığı görülmektedir.[42]

Klasik ütopyanın ilk örneklerinden olan *Devlet* diyaloğu Platon'un hem ideal devlet örgütlenmesi ve toplumsal düzeni ortaya koymaya çalıştığı hem de idealar kuramı, bilgi, iyilik, doğruluk, güzellik anlayışı gibi pek çok konudaki düşüncelerine yer verdiği önemli bir eserdir. Sokrates ile çevresindekilerin konuşmaları şeklinde süren *Devlet*, doğruluğun ne olduğu sorusuyla başlar ve doğruluk varsa bunun tek bir insanda olduğu kadar bütün bir insan toplumunda da olacağı düşüncesiyle, insan toplumunun nasıl oluştuğunun ve doğru devletin nasıl olması gerektiğinin araştırılmasıyla devam eder. Bir insan topluluğu, birbirine gereksinim duyan insanların işbölümü yapmaları sonucu ortaya çıkar. Yaşamın devamı için gerekli olan yiyecek, barınacak yer ve giyecek, bunların yapımı için gerekli olan araç gereç, dışarıyla alışverişin sağlanması gibi gereksinimleri için topluluk, her biri kendi görevini yerine getiren işçi, çiftçi, zanaatkâr ve tüccarlardan oluşacaktır. Bunların yanında "bir yandan toplumun varlığını korumak, bir yandan da yeni topraklar edinmek için savaşacak" (s. 61) büyük bir orduya ihtiyaç duyulacağından, bu önemli işi yerine getirecek ve diğer meslek sahipleri gibi yalnız kendi işleriyle uğraşacak koruyuculara gereksinim duyulur. Böylece Platon'un ideal devleti, işbölümü ilkesinden hareketle, bir devletin ihtiyacı olan üç temel mesleği, üretim, koruma ve yönetimi yerine getirmek üzere, devleti içerden ve dışardan koruyan esas önderler olan "koruyucular"; bu önderlerin koyduğu kuralları yerine getiren gençler olan "bekçiler" ve devletin/yöneticilerin beslenme, giyim gibi tüm ihtiyaçlarını karşılamakta olan çiftçiler, zanaatkârlar ve diğer çalışan kesimler olmak üzere üç sınıfa ayrılmış bir devlettir. Koruyu-

42 Nail Bezel, *Yeryüzü Cennetleri Kurmak (Ütopyalar)*, Ankara, Güldikeni Yayınları, 2000, s. 15-16.

cular ve bekçiler seçkin bir sınıf olarak ülkenin yönetiminde söz sahibidirler. Kendi önerdiği devlet modelinde olduğu gibi ülkenin seçkin bir yönetici sınıfça yönetildiği devlet şekilleri olarak Platon iki farklı tür olduğunu belirtir. Baştaki seçkinlerden biri diğerlerinden üstünse bunu monarşi, tüm yöneticiler birbirine eşitse bunu en iyilerin yönetimi anlamına gelen aristokrasi olarak adlandırır. Devlette doğruluğun (adaletin) gerçekleşmesi ancak yurttaşların kendilerine ait görevleri yerine getirmeleri ve sınıfların kendi yerlerinde kalmaları ile mümkün olabilir. Platon bunu birçok kez dile getirmektedir:

> "Herkesin kendi işine bakması, başkalarınınkine karışmaması doğru bir şeydir... Kendi işimizi istenilen biçimde yapmak; işte doğruluk bu olabilir dostum!.. Doğruluk kendi malının sahibi olmak ve kendi işini görmektir diyebiliriz... Her sınıf insanın kendi işlerinde kalıp yalnız kendi işleriyle uğraşması doğruluktur." (s. 111-112)

Devlet'te seçkin yönetici sınıfın seçilmesi, yetiştirilmesi ve yaşayışı üzerinde ayrıntılı olarak durulurken, çiftçiler, zanaatkârlar ve diğerlerinden oluşan yönetilen sınıf hakkında, farklı bir toplumsal örgütlenmeye sahip oldukları ve temel olarak ülkenin/yöneticilerin temel ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü oldukları dışında detaylı bir bilgiye rastlanmaz. Platon, toplum düzenindeki tüm değişikliklerin ve ayrılıkların yöneticiler arasındaki bölünmelerden kaynaklandığına inanmış, koruyucular ve bekçiler olarak adlandırdığı yöneticilerin, devletin varlığı ve sürekliliği için gerekli olan en önemli sınıf ve kesinlikle "öteki yurttaşlardan daha iyi" (s. 132) oldukları sonucuna varmıştır. Yöneticiler aklın, bilginin, erdemin temsilcisi ve halkın yönlendiricisi; devlet yönetimi ve toplumsal düzenlemelerle ilgili her türlü kararda tek yetkili konumundadırlar. Platon'un devleti kesin sınıflar halinde ayırması ve çalışan kesimi bu denli önemsiz görmesi *Devlet*'in en çok eleştirilen unsurlarından bi-

ridir. Platon'un adil sözünü "devletin çıkarına en uygun" anlamında kullandığını ve bu çıkarın da katı bir sınıf bölünmesi ve sınıf yönetimi olduğunu belirten Karl Popper, Platon'u bu bakımdan eleştirmektedir. Adaletin her sınıfın kendi görevini yerine getirmesiyle sağlanacağı düşüncesinin "yönetici yönetir, işçi çalışır ve köle köleliğini ederse devlet adildir" anlamına geleceğini ifade eden Popper, Platon'un adalet kavramının temelinde totaliter bir sınıf yönetimi isteğinin varolduğunu ve Platon'un programının totaliter bir düzenleme olduğunu ileri sürmektedir.[43] Mina Urgan da bir incelemesinde, *Devlet*'te savaşta korkaklık gösteren savaşçıların ceza olarak işçi ya da çiftçi yapılmasını, Platon'un, "sırf para kazanmak için değerli bildiği emekçi sınıfı, yani ülkedeki insanların büyük çoğunluğunu nasıl hor gördüğünün, kölelerden nasıl farksız saydığının en belirgin kanıtı" olarak değerlendirmektedir.[44]

Bir devlet için en kötü olan şeyin bölünme olduğunu düşünen ve yurttaşlarının birbirinin sevincine, acısına ortak olacağı, bir yerine zarar geldiğinde bu acıyı bütün vücudunda duyan "tek bir insan gibi" hareket edecek bir devlet tasarlayan Platon, böylece organizmacı devlet anlayışını ortaya koymaktadır. Bir organizma gibi hareket etmesi beklenen devlette "bireyler, sınıflar bedenin parçaları gibidir; kendi çıkarlarını değil, fakat bedenin, bütünün çıkarını gözetirler, gözetmekle yükümlüdürler."[45] Platon devlette istenen bütünlüğü sağlamak için malda ortaklık, özel mülkün kaldırılması ve kadın-erkek ilişkisinde ortaklığı esas almıştır. Ancak belirtilen tüm bu düzenlemeler sadece yönetici sınıf için geçerlidir ve bu Platon'un, bir devletin sağlam

43 Karl Raimund Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Çev. Mete Tunçay, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1967, s. 96-97.

44 Mina Urgan, "Thomas More'un Yaşamı ve Ütopia'nın İncelenmesi", Thomas More, *Utopia*, içinde, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 68. Ayrı İnceleme, "Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More" adıyla, İstanbul: Adam Yayınları, 1984.

45 Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, s. 218.

kalmasının, ancak yöneticiler arasında tam bir bütünlük sağlanırsa mümkün olduğuna, yöneticilerin "azınlık da olsalar birlik olduklarında sarsılmayacaklarına" (s. 211) duyduğu inançtan kaynaklandığı kadar sıradan insanın yönetme yargısına duyduğu güvensizlikten de kaynaklanmaktadır. *Devlet*'te yönetenlerin zorunluluk olmadıkça mal mülk edinemeyecekleri, altın ve gümüş sahibi olamayacakları ve Platon'un ifadesiyle, hiçbirinin bir kadınla aynı evde oturamayacağı kesin kurallar olarak belirlenmiş, böylece "para, çocuk, akraba" (s. 140) yüzünden doğan bütün anlaşmazlıkların ortadan kalkacağı öngörülmüştür. Devleti koruyacak inanç ve kabiliyette yöneticilerin yetiştirilmesinde, devlet tarafından verilecek eğitimin nasıl olacağına çok önem verilmektedir. Yöneticinin bedeninin gelişmesi için jimnastik, ruhunun gelişmesi için müzik ve bunların yanında sayılar bilimi, geometri, astronomi, üç boyutlu cisimler ve diyalektik eğitimi verilmesi gerekli görülen eğitimlerdir.

Devleti korumanın en kolay ve kısa yolu olarak Platon, çocukların ailelerinin ve döneminin geleneklerinden korumak için ailelerinden alınarak devletin ilkelerine göre yetiştirilmelerini gerekli görmektedir. Çocukların devletin edinmelerini istediği düşüncelere aykırı şeyleri duymalarına izin verilmemesi için, masalların denetlenmesi, kötü ise yasaklanması, büyüdüklerinde kanunlara saygı göstermeleri için çocuk oyunlarının sıkı bir düzene sokulması, istenen tipte yurttaş yetiştirmenin şartlarıdır. Bununla birlikte şiir, müzik gibi sanatlara da çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Şiirin ve şairin ülkenin kurallarına uygun, "ağırbaşlı" olması istenir, müzikte iki makam yeterli görülmekte, çeşitliliğe karşı çıkılmaktadır. Platon, bu düzenlemelerdeki amacının, sanatların "yöneticiler üzerinde mutlu etki sağlamaları, çocukluktan itibaren güzeli sevmeye, ona benzemeye özenmelerini sağlamak" olduğunu belirtmekteyse de, tüm bu uygulamalar sanatın engellenmesi, yaratıcılığın ve özgür ifadenin bastırılması olarak eleştirilmiştir.

Platon *Devlet*'te aile kurumunun ortadan kaldırılması, cinselliğin ve özellikle üremenin denetlenmesi, kadınların kamusal yaşam ve devlet yönetimindeki konumunun ayrıntılı olarak düzenlenmesi gibi toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde değerlendirilebilecek birçok konuya yer vermektedir. İdeal devlette kadınlara "çocuk yapıp büyütmekten başka işe yaramazlarmış gibi" davranılmasının, "sürüyü kollamanın sadece erkeklere" (s. 127) bırakılmasının doğru olmadığı, kadınların da erkekler gibi eğitim görmeleri ve savaşçı olmaları gerektiği kabul edilmektedir. "Kadınla erkek arasında yetenek farkı var mıdır, yoksa fark sadece biyolojik midir?" tartışması yapıldıktan sonra, farkın sadece biyolojik olduğu, "yaradılışları bir olduğuna göre eş eğitim görebilecekleri" (s. 132) sonucuna varılır. Kadınlar müzik, jimnastik, savaş eğitimi gibi koruyucuların görmesi gerektiği belirlenen temel eğitimleri alacaklar, erkeklerle birlikte devleti koruyacaklar, her şeyi bölüşecekler, kadın ve erkek yiğitler el üstünde tutulacaklardır. *Devlet*'te aile kurumunun kaldırılmasıyla çocukların yetiştirilmesi de kadın ve erkeklerin oluşturduğu toplumsal kuruluşlara bırakılmaktadır. Tüm bunlar, kadınların toplumsal yaşamın dışında tutulduğu ve yurttaş sayılmadığı Atina polisindeki konumları göz önüne alındığında ilerici düzenlemeler olarak görülebilmektedir. Mehmet Ali Ağaoğulları, kadın erkek ilişkisinin aile düzenine dönüşmesinin engellenmesiyle kadının özgür kılındığını, kadın ve erkek koruyucuların her bakımdan birbirlerine eşit olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca Platon'un "kadın ortaklığı" olarak adlandırdığı düzenin, kadınların birer arzu aracı olarak erkekler tarafından kullanılması değil, kadın ve erkeğin eşit konumlarda bulunduğu, "cinsel ilişki açısından erkek için kadınlarda, kadınlar için de erkeklerde ortaklığın bulunduğu bir düzeni" ifade ettiğini belirtmektedir.[46] Burada dikkat edilmesi gereken nokta kadın erkek eşitliğinin ve kadınların kamusal yaşama

46 A.g.e., s. 234-236.

katılımının hangi nedenlerle gerekli kabul edilmiş olduğudur. *Devlet*'te karşımıza çıkan, toplumun ortak yararının sağlanması için tüm bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasını gerekli gören "fonksiyonel eşitlik anlayışı bireyin kendisini gerçekleştirecek araçlara ve amaçlara sahip olmasından çok kendisini cemaatin bir dişlisi yapmaya yöneliktir." Platon'da amaç "ortak faydanın maksimize edilmesi" olduğundan toplumun yarısını oluşturan kadınlardan da bu devlet içerisinde görevlerini yerine getirmeleri ve devletin işlevselliğine katkıda bulunmaları beklenmektedir.[47] Kadınların haklarından çok devlete karşı görevlerinin tanımlanması, kamusal yaşama katılımlarının bütünün bir parçası olma, erkeklerle eşitliklerinin ise daha çok görev yapma eşitliği olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Aile, *Devlet*'te özellikle üzerinde durulan bir konudur. Platon'a göre aile bireyciliği körükleyerek devlete duyulan bağlılığı zayıflatmakta, aile bireylerine duyulan sevgi ve özel bağlılıklar kişileri aile fertleri dışındakilerden ayırmakta ve aileler arasında çıkar çatışmalarına neden olmaktadır. Oysa Platon, yöneticilerin tek bir büyük ailenin fertleri gibi, aralarında hiçbir ayrılık ve çatışma olmayacak şekilde, devletin ideolojisine bağlı yetişmelerini istemektedir:

> "Her biri bir başka şeye değil, her biri aynı şeye 'benim' diyecek. Teker teker kazandıkları şeyi biri kendi evine, öbürü kendi evine götürmeyecek. Ayrı ayrı kadın ve çocuklarla ayrı ayrı sevinç ve üzüntüleri olmayacak. Çıkarları bir, amaçları bir, duyguları mümkün olduğu kadar bir olacak. Böyle olunca da devletin parçalanmasına sebep olmayacak." (s. 1 40)

Hem aile fertlerinin birbirlerini tanımasının hem de cinsel ilişkinin bir tutku biçimini alıp çatışmalara yol açmasının önlenmesi

47 Eser Köker, "Klasik Ütopyalarda Kadınların Yaşayışlarının Biçimlendirilmesi ve Ütopyacı Gelenek", *Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yıllık, Nermin Abadan-Unat'a Armağan*, 1989/1990, s. 335

amacıyla *Devlet*'te aile ortadan kaldırılmakta ve çokeşli cinsel yaşam benimsenmektedir. Ancak cinsellik ve üreme konusundaki kararlar hiçbir zaman bireylere bırakılmaz, devletçe düzenlenir:

> "Kadın erkek ilişkilerini oluruna bırakmaya ne din izin verir ne de devlet." (s. 134)
> "Her iki cinsin de en iyilerinin en fazla, en kötülerinin de en az çiftleşmeleri gerekir. Ayrıca en kötülerin değil, en iyilerin çocuklarını büyütmeliyiz ki sürünün cinsi bozulmasın. Bunun için başvurulacak çareleri yalnız devlet adamları bilmeli, yoksa bekçiler arasında çatışmalar olabilir." (s. 1 35)

Doğan çocukların sağlıklı olanları kadın ve erkeklerden oluşan kurullarda, doğuştan bir eksikliği olan çocuklar ise gözden uzak uygun bir yerde bakılır ya da az önce belirtildiği gibi, en kötü çiftlerin çocuklarının büyütülmeyeceği düşünülürse ölüme terk edilir. Kadın ve erkeğin devlet izni olmadan birleşmeleri ve belirtilen yaşların altında ve üstünde çocuk yapmalarının yasaklanması, çocuğun dini törenden yoksun bırakılması, toplum tarafından kabul edilmemesi ve devletin bakımından mahrum bırakılması gibi yaptırımlarla, devlet, cinsel birleşmeyi ve üremeyi denetlemekte ve bu anlamda toplumsal cinsiyet yapılarının oluşmasına etkide bulunmaktadır.

Devlet'te, toplumun bireylerinden söz edilirken insanlar şeklinde genel bir ifade kullanılmasına rağmen bu bireyin eril bir kimlik taşıdığı, aksi özelikle belirtilmedikçe cinsiyetinin erkek olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek arasındaki ortak cinsel yaşamın ortaklığının "kadın ortaklığı" olarak tanımlanması da erkeğin özne olarak kabul edildiği ataerkil bakış açısını göstermektedir. Yöneticiler için ev, aile gibi kavramlar olmaması, hiçbirinin karşı cinsle birlikte oturmayacak olması kitap boyunca "kadın ortaklığı" ve kadınlar çoğunlukla "bekçilerin kadınları-karıları" şeklinde tanımlanmaktadır. Platon, kadın ile erkek arasındaki farkın sadece biyolojik olduğu ve kadınların devlet yö-

netiminde yer alabileceği sonucuna vararak kadının konumuna dair pozitif bir yaklaşımda bulunduğu zaman bile, bunun hemen ardından, "ne var ki kadın hiçbir işte erkek kadar yetkin olamaz" diyerek kendi düşünceleriyle çelişmeyi de göze alarak erkeğe daha yüksek bir statü vermektedir. Aynı yaklaşıma *Devlet*'te birçok kez rastlanmaktadır. Örneğin Platon, kadının yaradılışının da erkek gibi devlet bekçiliğine elverişli olduğunu söyledikten sonra "bu yaradılış(m) kadında zayıf, erkekte kuvvetli" olduğunu ifade etmekte ve kadına yaradılışının zayıflığına uygun kolay işler verileceğini belirtmektedir. (s. 130-131) Kurduğu sistemin mükemmelliği adına devlette yönetici ya da savaşçı gibi yüksek kademelerde yer alabileceğini kabul edebildiği kadınları zaman zaman reşit olmayan çocuklarla ve kölelerle aynı düzeyde görmekte; döneminin cinsiyetçi ideolojisi çerçevesinde kadına atfedilen ve bedenle ilgili olduğu için değersiz görülen, cinsel tutku, tensel zevkler, duygusallık gibi özellikleri yine kadına ait özellikler olarak değerlendirmektedir:

> "Bu demek değildir ki, bizim topluluğumuzda tutkular, zevkler, acılar olmayacak. Olacak; hele çocuklarda, kadınlarda, kölelerde, hatta, bütün değerlerine rağmen, özgür dediğimiz insanlarda bile." (s. 1 09)
> "Türlü renklere boyanmış bir kaftan gibi, değişik insanları bir araya toplayan bu devlet (demokrasi) de göze hoş gelebilir. Alaca bulaca şeylerden hoşlanan çocuklarla kadınlar gibi, birçok kimseler de en güzel devlet budur diyebilirler." (s. 222)
> "...başımıza bir felaket gelince(...)bağrımıza taş basar, susarız; erkek adama böyle yaraşır deriz; şiirde beğendiğimiz ağlaşmaları kadınlara bırakırız." (s. 268)
> "..ağlayıp sızlamak ünlü kahramanlara değil, kadınlara, üstelik bayağı kadınlara ve aşağılık erkeklere bırakılır." (s. 72)

Görüldüğü gibi Platon *Devlet* diyaloğunda, döneminin siyasi karışıklıklarının etkisiyle, bozulmaya karşı dirençli, dış etkilere kapalı, iş bölümü çerçevesinde birbirini tamamlayan sınıflardan

oluşmuş, organizma şeklinde işleyen bir devlet tasarımı ortaya koymaktadır. Devletin her kademesinde toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde çeşitli düzenlemeler getirmekte, döneminin koşullarından çok daha yenilikçi ve kadınlar için eşitlikçi değerlendirmelerde bulunmasına rağmen, bunları pragmatist bir yaklaşımla, devlete maksimum faydanın sağlanması amacıyla kabul ettiği görülmektedir. Aynı zamanda, kadınların statüsüne yönelik genellikle olumlu olan yaklaşımlarına karşın, yaşadığı toplumdaki cinsiyet ilişkilerinin etkisinden tam olarak kurtulamayarak kadına, olumsuz ve özellikle ruhsal olana göre aşağı olarak görülmekte olan bedensel tutku ve zayıflıkları atfettiği de görülmektedir.

2- Thomas More ve Utopia[48]

Thomas More, 1478'de İngiltere'de doğdu. More'un yaşadığı dönemde İngiltere, nüfusunun 4/5'inden fazlasının kırsal alanda yaşadığı, feodal toprak sisteminin parçalanıp soyluların ve kilisenin toprakları dışında, özgür köylülere ait küçük tarlaların da belirdiği küçük bir kent durumundadır. İki hanedan arasında1452 ile 1485 yılları arasında aralıklı olarak sürmüş olan İki Gül Savaşı, soyluların ve parlamentonun zayıflamasına neden olarak, bu dönemde giderek gelişmekte ve merkezileşme olan monarşinin İngiltere'de daha da güçlenmesine neden olmuştur. Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecini yaşayan İngiltere'de bir yandan denizaşırı yolculuklar ve fetihlerle birlikte ticaretin gelişmesi, kazanç hırsı ile dolu bir tüccar sınıfı yaratmış, bir yandan yünlü dokuma endüstrisinin gelişmesi büyük tarım alanlarının koyun yetiştiriciliği için ortadan kaldırılması sonucunu doğurmuştur.

48 Thomas More, *Utopia*, Çev. Vedat Günyol-Sabahattin Eyuboğlu-Mina Urgan, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000. *Utopia*'dan yapılacak olan alıntılar metin içerisinde sadece sayfa numaraları belirtilerek verilecektir. Alıntılar yukarıdaki kaynak esas alınarak yapılmıştır.

Tüm bu ekonomik gelişmeler, zenginliğin giderek birkaç elde toplanmasına ve büyük kitlelerin yoksullaşmasına neden olmuştur.[49] İşte More bu dönemde, monarşinin güçlenmesi ve keyfi bir nitelik kazanmasına, döneminin adaletsizliklerine karşı tepkisini 1516 yılında yayınlanan *Utopia*'da ortaya koymuştur. *Utopia* özel mülkün ortadan kaldırılması ve bireyler arasında ekonomik eşitliğin sağlanması gibi özellikleri nedeniyle kimilerince sosyalist olarak nitelenirken, taşıdığı Hıristiyan özellikler, önerdiği hiyerarşik yapı ve yine ortak mülkiyete dayalı, yaşamın tüm alanlarının düzenlendiği, kendi içine kapalı ve kendine yeterli bir topluluk olması gibi nitelikleriyle Ortaçağ manastır yaşayışından izler taşıdığı da belirtilmektedir. [50] Aynı zamanda, Utopia'lıların kendi uluslarını diğerlerinden üstün görerek, diğer ülkelere kendi değer yargılarını aşılamayı ve topraklarını verimli kullanamayan halkların yurtlarını ellerinden almayı doğru ve gerekli bulmaları nedeniyle, More "modern kapitalist emperyalizmin babası" olarak da nitelenebilmiştir.[51] Bu farklı değerlendirmeler, More'un Ortaçağ dünya görüşünün değişmeye başladığı ancak yine de etkilerinin sürdüğü, Rönesans ve hümanizmin etkisiyle yeni bir hayat görüşünün ortaya çıkmaya başladığı bir geçiş dönemi düşünürü olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanların eşitlik içinde yaşadığı adil bir düzene, akıl, bilgi ve eğitimin gücüne inanmış bir Rönesans aydını ve hümanist olan More, aynı zamanda dinine bağlı; ulus devletlerin ortaya çıktığı, ulusal kralların Roma Kilisesi'nden bağımsızlaşmaya çalıştıkları bir dönemde Papa'yı Hıristiyan dünyanın birleştirici

49 Ağaoğulları-Köker, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, s. 198-202.

50 Akçay-Çetin, "Bülent Somay ile", s. 8; Göktürk, *Ada*, s. 32-33; Northrop Frye, "Edebiyatta Ütopya Türleri", *Türk Dili-Eleştiri Özel Sayısı*, Çev. Akşit Göktürk, Sayı 234, Mart 1971, s. 519.

51 Mehmet Ali Ağaoğulları, "Klasik Ütopyalar: Özgürlükten Despotizme", *A.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Yıllık 1983-1985*, Sayı VIII'den Ayrı Baskı, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1986, s. 31.

gücü olarak görmeye devam eden ve Reform hareketine karşı çıkan bir düşünürdür. Rönesans döneminde ütopyanın tekrar gündeme gelmesini ve gelişmesini sağlamış olan More, *Utopia*'nın ilk bölümünde döneminin çeşitli kurum ve yapılarını, kralın politikalarını eleştirmekte, ikinci bölümünde ise eşitlikçi ve adil bir toplumsal tasarım ortaya koymaya çalışmaktadır.

Utopia'nın ilk bölümünde İngiltere krallarının halk üzerindeki acımasız politikaları sorgulanmakta, kralların barış yerine savaşa önem veren saldırgan politikaları, topladıkları ağır vergilerle halkı yoksullaştırmaları ve buna karşılık kendi servetlerinin sürekli artması ile iktidarlarını keyfi bir biçimde sürdürmeleri eleştirilmektedir:

> "Krallar yalnız savaşı düşünürler. (...)Yalnız barışa yararlı sanatlar kralların pek umurunda değildir. İş yeni ülkeler kazanmaya geldi mi, bütün yollar iyidir onlar için: Din, iman, akıl dinlemezler, ne günaha girmekten çekinirler ne kan dökmekten. Buna karşılık kazandıkları memleketlerin halkını iyi yönetmekle pek uğraşmazlar." (s. 91)
> "İnsanlar kralları insanların yararı için başa getirdiler, kralların yararı için değil. Kendilerini rahat yaşatacak, saldırıdan sövgüden koruyacak güçlü bir dayanak istediler. Kralın en kutsal ödevi, kendininkinden önce halkın mutluluğunu düşünmektir. (...)Yurttaşların kin bağladığı, hor gördüğü bir kral; halkı ezerek, soyarak, dilenci durumuna düşürerek tahtında tutunabilecekse, bıraksın krallığı, insin gitsin tahtından." (s. 105-106)

More, toplumdaki bozukluğun nedenini, kralların ve soyluların zenginlik tutkusuna kapılıp halkı yoksulluğa itmelerine, aristokrat kesimin hiçbir şey üretmeden, üretici kesimin sırtından geçinerek yaşamasına ve bütün sınıfların lüks tüketim mallarına düşkünlüğüne, gösteriş için para harcamasına bağlamaktadır. Yoksullaşmaya bağlı olarak hırsızlık, fuhuş ve serseriliğin arttığı dönemin İngiltere'sindeki ekonomi politikalarını, sosyal adaletsizlikleri ve hukuk sistemini eleştirmektedir:

"Halkın yoksulluğa düşmesinin baş nedeni aristokratların çokluğudur. Bu yararsız, bu bal vermez arılar başkalarının almteriyle geçinmekte, topraklarında çalışanlardan daha fazla yararlanabilmek için onları derisine kadar yüzmekte, başka bir gelir kaynağı bilmemektedirler. (...)Hırsızlara en ağır cezaları verecek yerde, toplumun bütün üyelerine yaşama olanakları sağlasanız ve kimse kellesi pahasına çalmak zorunda kalmasa daha iyi olmaz mı? (...)Bütün İngiltere'yi saran koyun sürüleri. Başka yerlerde o kadar tatlı, o kadar tokgözlü olan bu hayvanlar sizin memleketinizde öyle açgözlü, öyle doymak bilmez olmuşlar ki insanları bile yiyorlar, kırları, köyleri, evleri silip süpürüyorlar." (s. 92-94)

Utopia'da ayrıca kilisenin yozlaşmışlığı, Hıristiyanlığın din adamlarınca çarpıtılarak uygulanması ve din adamlarının para kazanma hırsına dayalı, halkın sömürülmesine neden olan yaşamları da eleştirilmektedir. Kitabının ilk bölümünde siyasal, sosyo-ekonomik, dinsel ve ahlaki alanda birçok eleştiri ortaya koyan More, ikinci bölümü mükemmel devleti Utopia'nın betimlenmesine ayırır.

Utopia, kurucusu Kral Utopos tarafından 1760 yıl önce, kara parçasının topraktan ayrılmasıyla oluşturulmuş, dış dünyadan yalıtılmış, korunaklı bir ada devletidir. Ada hem doğal yapısının etkisiyle hem de insan müdahalesi ile dışarıdan gelecek saldırılara karşı güçlü bir savunma ortaya koyabilmektedir. Utopia, mimarisi, kurumları, töreleri, yasaları ve devlet yapısı ile birbirinin tamamen aynı olan elli dört büyük şehirden oluşmaktadır. Sokakları bakımlı, temiz ve geniştir, her evin bakımlı bir bahçesi vardır. Utopia'da ekonomik sistem, mallarda ortaklık ve özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, ortak bir çalışmayla elde edilen ürünlerin herkese yeterli ölçüde pay edilmesi esasına dayanır. Günlük çalışma saati altı saat olarak belirlenmiş, çalışma, uyku ve yemek saatleri detaylı olarak programlanmıştır. Her şeyin düzenli ve bakımlı olması işin azalmasını sağlamaktadır. Utopia halkı, savaşmayı ya da insanları küçülten işleri kendi özgür yurttaşlarına yaptırmazken, diğer ülkelerden paralı asker tutmak ya da köle

kullanmakta sakınca görmemektedir. *Utopia* üzerine yapılan pek çok çalışmada "Utopia'lıların, insan yaradılışının en güzel yanlarından biri saydıkları acıma duygusunun kan döke döke körleşmemesi amacıyla, yenilecek hayvanları kendi yurttaşlarına kestirme(meleri)", "savaşı hayvanca bir iş sayarak, ondan tiksinmeleri" övülürken; kölelik gibi bir kurumu yaşatmaları, "ötekini, başkasını aşağılayan, hor gören" yaşam felsefeleri ve bunun sonucu olarak "kendini seçilmiş ulus" gibi görmeye başlamaları da aynı ölçüde eleştirilmektedir.[52]

Utopia'da siyasal düzen hiyerarşik bir yapı görünümündedir ve bu hiyerarşinin en üst basamağında bir başkan bulunmaktadır. Ancak kralların mutlak iktidarına kesinlikle karşı olan More, Utopia'da siyasal karar alma mekanizması içinde halka da yer verir ve çeşitli kurallar ve özellikle yasama işlevini yerine getiren bir kurultay ile başkanın yetkilerinin sınırlandırılmasını sağlar. Başkan seçimle iş başına gelmekte ve gerekli görülürse değiştirilebilmektedir. Ancak Utopia'da en yetenekli, en bilge, en erdemli kişi bu göreve değer bulunduğundan genellikle başkanın değiştirilmesine gerek görülmemektedir. En küçük siyasal birim olarak aile kabul edilir, böylece aile başkanının siyasal rolü ve düşünceleri önem kazanır. Utopia'da seçim ve halkın siyasal katılımı belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir:

> "Otuz aile her yıl, eski dilde *syphogrant* yeni dilde *philarch* denilen bir baş seçerler. On *syphogrant*, 300 aile ile birlikte, eski dilde *tranibore*, yeni dilde *baş philarch* denilen birisinin buyruğu altındadır. 200 *syphogrant*, en dürüst en uygun kimseyi seçeceklerine and içtikten sonra, halkın gösterdiği dört adaydan birini gizli oyla başkan seçerler... Başkan, zorbalığa kaçmadığı sürece, ömrü boyunca yerinde kalır. *Tranibore*'lerse, her yıl seçilirler, ağır bir neden olmadıkça da değiştirilmezler. Bütün öbür görevler de bir yıllıktır." (s. 117)

52 Urgan, "Thomas More'un Yaşamı", s. 48, 57; Ağaoğulları "Klasik Ütopyalar", s. 31.

Utopia'nın hiyerarşik siyasal örgütlenmesi içinde en tepede bir kişinin bulunmasına rağmen, bunun seçimle işbaşına gelen ve halkı doğru şekilde yönetememesi halinde değiştirilebilen bir yönetici olması, Ağaoğulları ve Köker'in ifade ettiği gibi, "soydan geçme ve mutlak, denetimsiz monarşiye aykırıdır. Fakat bugün anladığımız biçimde demokratik de değildir. More, daha çok paternalist bir iktidar görüşüne sahiptir; aile babasına çok önemli bir yönetim işlevi yükler."[53] Utopia'da devlet sistemi ve diğer toplumsal kurum ve ilişkilerin eşitsiz cinsiyet ilişkileri çerçevesinde yapılandığı görülmektedir. Utopia'da kadın ve erkek, çalışmada, savaşta ve eğitimde benzer görev ve sorumluluklara sahiptir. Tarımda birlikte çalışırlar, her gün savaş talimi yapan erkekler yanında kadınlar da bazı günler talim yapar, "kadın ve erkek bütün yurttaşlar, bütün ömürlerince, boş vakitlerinde düşüncelerini geliştirmeye çalışır" (s. 128), sofrada kız ve erkek çocuklar birlikte hizmet eder. Bu uygulamalara bakılarak Utopia'da kadınların konuma dair olumlu yaklaşımlarda bulunulduğu düşünülebilirse de, devlet yönetiminde, hukuk sisteminde, dini görevlerde erkeklerin yer aldığı, tüm bu görevlerde ve aile içinde erkeğe öncelik tanındığı açık bir şekilde ifade edilmektedir. Utopia'da herkes yöneticilere ve yargıçlara, aynen tek Tanrı'yı adlandırdıkları gibi "baba" demektedir. Burada bireyler üzerinde birinci derecede öneme sahip tüm kurumlarda -devlet, din, hukuk sistemi ve aile- ataerkil bir yapılanmanın varolduğu açıkça görülür. Kadınların da devlet başkanlığı görevi yapabilecekleri gibi bir ifadeye rastlanmazken ancak dul ya da yaşlı olmaları, diğer bir değişle, tam bir "kadın" olarak görülmemeleri halinde rahip olabilecekleri kabul edilmektedir. Aile yapısı, cinsellik ve üremeye Utopia'da çok önem verilmekte ve bunlar ayrıntılı olarak, aynı zamanda heteroseksist ve cinsiyete dayalı hiyerarşik bir bölünme doğrultusunda düzenlenmektedir: "Aileyi en yaşlı adam yönetir. Karılar kocalarına, çocuklar

53 Ağaoğulları-Köker, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, s. 213.

ana babalarına, geçler yaşlılara hizmet ederler."(s. 122) Aile içinde erkek, aile değerlerini koruyan ve tüm aileyi yönlendiren, otoritenin elinde toplandığı kişi konumundadır:

> "Kocalar karılarını, ana babalar da çocuklarını yola getirmek için gerekeni yapar. (...)Son bayram günleri tapınağa gitmeden önce, karılar kocalarının, çocuklar ana-babalarının ayaklarına kapanır, işledikleri bir suç ya da yerine getiremedikleri bir ödevi açığa vurur, af dilerler." (s. 139, 154)

Utopia'da yemek, çocuk bakımı gibi günümüzde de kadınların sorumluluğunda olan aile içi görevler kadınlar tarafından yerine getirilmektedir.

> "...yemekleri pişirip kotarmak ve her şeye çeki düzen vermek ödevi, sırayla her ailenin kadınına düşer. (...) (Yemek sırasında) erkekler duvardan yana otururlar, kadınlar karşılarındadır. Birdenbire yemeği bırakmalarını gerektiren bir durum olursa, kimseyi rahatsız etmeden kalkıp çocukların odasına girebilirler." (s. 123)
> "Ölüm ve hastalık bir yana her ana kendi çocuğunu emzirir. Ananın ölümü ya da hastalığı halinde, yöneticilerin eşleri, hemen bir sütnine bulurlar bebeğe. (...)Beş yaşından küçük çocuklar, sütninelerinin yanında kalırlar hep." (s. 123)

Kadında fiziksel güzellikten çok, bugün de "kadın cinsinden" beklenen bazı erdemler aranır:

> "Bir kadını kocasının gözünde en çok yükselten şey, güzellik değil, dürüstlük ve alçakgönüllülüktür. Çoğu zaman güzellik sevgiyi uyandırır ama bu sevginin kalması, sürekli olması için, erdem ve uysallık gerekir." (s. 139-140)

Çoğu ütopya gibi, More'un *Utopia*'sı da, dönemin toplumsal sorunlarını çözmeyi hedeflemekte ve çağının ilerisinde bazı düzenlemeler içermektedir. *Utopia*'da tüm bireylerin eşitliğini, özellikle de ekonomik refah ve eşitliği sağlayacak bir toplum

modeli geliştirilmeye çalışılmışsa da, eşitliğin tüm bireyler için geçerli olmadığı görülmektedir. Kadın ve erkek arasında da, erkeğin baskın olduğu hiyerarşik bir ilişki söz konusudur. Kadınların kamusal alandan bütünüyle uzak tutulduğu, özellikle kadınları hedef alan cadı avlarının şiddetle sürdüğü, ekonomik zorunluluklar nedeniyle kadınların yaşamak için fuhuş yapmak zorunda kaldığı bir dönemde More, bireylerinin birbirine destek olduğu ve saygı gösterdiği, ekonomik sıkıntı, hırsızlık ya da fuhuş yerinin olmadığı bir toplum içerisinde kadınlara daha sağlıklı bir yaşam sunabilmektedir. Ancak *Utopia*'da birçok alanda olduğu gibi, cinslerin eşitliği anlamında da tam bir eşitlikten söz edilemez.

3- Tommaso Campanella ve Güneş Ülkesi[54]

Campanella (1568-1639), din, felsefe ve astroloji alanlarındaki çalışmaları, özellikle Aristoteles felsefesine karşı olan düşünceleri ve "filozofça bir devlet tasarısı" olarak ortaya koyduğu ideal devlet düzenlemesi olan *Güneş Ülkesi* ile önem kazanan bir İtalyan düşünürüdür. Campanella'nın yaşadığı dönemde Avrupa'da, Katolik Kilisesi ve feodal düzene karşı, 14. ve 15. yüzyıllarda başlayan tarikat ayaklanmaları hızla sürmektedir. Bu tarikatlar kilisenin katı inançlarına ve zenginliğine karşı çıkıp dinsel alanda reform isterken, aynı zamanda "daha adil", mal ortaklığına dayanan bir toplumsal düzen kurma çabası içindeydiler.[55] 17. yüzyıl aynı zamanda evrene dair yeni buluşların yapıldığı, evren, bu evrende dünyanın yeri, güneş ve diğer ge-

54 Campanella, *Güneş Ülkesi*. *Güneş Ülkesi*'nden yapılan alıntılar metin içerisinde sadece sayfa numaraları belirtilerek verilecektir. Alıntılar yukarıdaki kaynak esas alınarak yapılmıştır.

55 Vedat Günyol, "Önsöz", *Güneş Ülkesi*, Çev. Vedat Günyol-Haydar Kazgan, İstanbul, Can Yayınları, 1995, s. 9. Aynı makale, "Campanella Üzerine..." adıyla *Varlık*, Sayı. 1025, Şubat 1993, s. 9-10.

zegenler konusunda yeni bilimsel gerçeklerin ortaya çıkarıldığı bir dönemdir.[56] Bütün bu dini, politik ve bilimsel gelişmelerin etkisinde Campanella, kurumlaşmış dine karşı çıkmış, gezegenlerin hareketlerinin dünya üzerinde etkili olduğunu savunmuş ve yüzyıllardır düşünce sisteminde etkili olan Aristoteles'e karşı yeni bir felsefeyi savunmuştur. Aristoteles'in felsefesine karşı doğa felsefesini savunan, bilimin soyut kavramlardan, kitaplardan değil, gerçek varlıklardan yola çıkarak, deneysel yöntemle yapılabileceğini savunan Telesio'dan etkilenen Campanella, "Aristoteles felsefesinin düşmanı ve deneysel yöntemin öncüsü" olarak görülmektedir.[57] Güney İtalya'daki İspanyol sömürgecilere karşı bir ayaklanma düzenleyen Campanella yakalanarak yirmi yedi yıl sürecek olan ve büyük işkenceleri de içeren uzun bir tutukluluğa mahkûm edilmiştir. Bu dönemde yazdığı ve ilk kez 1643 yılında yayınlanan *Güneş Ülkesi*, Campanella'nın ortaklaşa yaşam ilkesini ortaya koyduğu, filozofça düzenlemelere yer verdiğini belirttiği bir toplumsal düzen tasarımıdır. *Güneş Ülkesi*'nin sonuna "En İyi Devlet Üzerine Tartışma" adıyla bir bölüm ekleyen Campanella, kurduğu topluma yöneltilmesi olası eleştirileri ortaya koyar ve bunları sırasıyla yanıtlar.

Güneş Ülkesi, dönemin ütopya geleneğine uygun olarak bir ada devleti şeklinde tasarlanmıştır. Kent aşılması çok zor olan yedi halka ile çevrilmiş, çember şeklinde düzenlenmiştir:

> "Kent yedi halkaya ya da çembere bölünmüş...(Kim saldıracak olsa) bütün kenti ele geçirmek için yedi kez saldırması ve her seferinde gücünü artırması gerekir. Ama bana kalırsa, birinci duvarı bile ele geçirmek olacak şey değil. Öylesine kalındır çünkü; burçlar, kuleler ve hendeklerden başka türlü savaş ve savunma araçlarıyla bezenmiştir." (s. 20)

56 Bezel, *Yeryüzü Cennetleri*, s. 71.
57 Günyol, "Önsöz", s. 10, 13.

Güneş Ülkesi, ülkenin yönetiminde tek başına söz sahibi olan, üç yardımcısı olmasına rağmen verdiği kararlara herkesin boyun eğdiği ve aynı zamanda din başkanı da olan tek bir yönetici tarafından yönetilmektedir:

> "Kentin yöneticisi aynı zamanda baş rahiptir. Halk *Hoh* der ona. Biz olsak *Metafizikçi* derdik. Gerek dünya işlerinin, gerek ahret işlerinin başı odur. Yetkisi mutlaktır. Verdiği yargılar kesindir, kimse ses çıkaramaz onlara. *Hoh*'un *Pon*, *Sin* ve *Mor* adlı eşit yetkide üç yardımcısı vardır. Bizim dilimizde bunlara *Güç*, *Akıl* ve *Sevgi* diyebiliriz...(Metafizikçinin) isteği dışında hiçbir şey yapılamaz. Devletin bütün işlerini bu dört kişi çekip çevirir, ama Metafizikçi ne yönde karar verirse, üç yardımcı ona boyun eğer...*Hoh* yani *Güneş* tıpkı bir mimar gibi, ülkenin bütün işlerini yüksekten yönetir." (s. 23, 27, 67)

Yönetici ülke yönetiminde mutlak bir yetkiye sahip olsa da ülkeyi adil bir şekilde yönetecek bilgi ve erdeme sahip kişiler arasından seçimle iş başına getirilir. Campanella, bilgiye sonsuz bir güven duyar ve başkanın bilgisinin onu "kötü, hain ve zorba olmaktan ister istemez" alıkoyacağına inanır. (s. 34) Ülke yönetiminde söz sahibi olan diğer üç yöneticiden Güç'ün görevi orduyu komuta etmek, silah ve cephane ihtiyaçlarını karşılamak gibi askerlik, barış ve savaşla ilgili bütün işleri yönetmektir:

> "Serbest mesleklerin, el zanaatlarının, bilim işlerinin, bilim adamlarının, eğitim işlerinin, okulların yönetimi"nden Akıl, "üreme işini düzenlemek, çocukların eğitimi, yiyip içecek, giyim kuşam" gibi işlerin yönetiminden Sevgi sorumludur. (s. 23, 27)

Campanella, *Güneş Ülkesi*'nde en çok önem verilen konuların başında eğitim ve üremenin geldiğini açıkça ifade etmektedir. Klasik ütopyanın birçok örneğinde görüldüğü gibi *Güneş Ülkesi*'nde de adil toplumun ancak özel mülkiyetin kaldırılması

ve herkesin ortak üründen eşit pay alması esasına dayanan bir düzenle sağlanacağı kabul edilmektedir. Emeğe değer verilir ve "aylaklık eden" soylular küçük görülür. Ortak yaşam ilkesi cinsel ilişkiler için de geçerlidir. Toplumda her şeyin ortak olmasıyla bencilliğin ortadan kalkması, halkın bütünleşmesi ve bir örnek insan tipinin yaratılması sağlanmaya çalışılmakta ve böylece organizmacı bir devlet anlayışı ortaya konmaktadır:

> "Güneş Kentliler, aynı organizmanın örgenleri gibi, birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Her biri sanki öbürünün hayatını yaşar." (s. 70)

Bu birliktelik ve düzenin sağlanması için, şiddeti ortadan kaldırmayı ve özlenen toplumu kurmayı hedefleyen ütopyacının kendisi "örgütlenmiş bir terörün"[58] yaratıcısı olmaktadır:

> "Bir dostun, ya da savaş arkadaşlarının yardımına koşmamış olanlar sopa dayağına çekilirler. Buyrukları hiçe sayanlar ayı ve aslan gibi yırtıcı hayvanların bulunduğu bir çukura atılırlar. Kendilerini savunmak için de ellerine sopadan başka bir şey verilmez. (...)Bir Güneş Kentli bile bile adam öldürürse, ölüm cezasına çarptırılır, ya da kısas yoluyla gözü gözle, dişi dişle, burnu burunla öder. (...)Ölüm cezasını yalnız halk verir, suçluyu vurarak ya da taşlayarak öldürür." (s. 56, 68, 69)

Cezalandırmada kadınlara çok daha katı davranıldığı, suç kapsamına giren davranışların kadın ile erkek için farklılıklar gösterdiği ve kadınların özellikle itaatkâr olmasının beklendiği görülmektedir. *Güneş Ülkesi*'nde devlet kurumları, eğitim, çalışma ve cinsel yaşam gibi pek çok alanın ataerkil yapıda olduğu gözlemlenir. Kadınlar devlet yönetiminde yer almamakta; ülkenin idaresinde, özellikle erkeklerin yönetiminde yeterli

58 Mehmet Ali Ağaoğulları, "Klasik Ütopyalar", s. 36.

görülmemektedirler. Campanella bunu, "En İyi Devlet Üzerine Tartışma"da açıkça ve şu şekilde ifade etmektedir:

> "(...)ben politika dışında kadınların yönetim işlerine alınmasından yanayım. Çünkü kadınlar erkekleri değil, yalnızca kadınları yönetebilir, çocukların eğitim yönetimiyle uğraşabilirler." (s. 117)

Kadınlar savaş, ülke savunması, çalışma gibi ülke için maksimum faydanın sağlanması istenen alanlarda her zaman erkeklerle birlikte görev alırlar. Erkek ve kız çocuklar hiçbir ayrım yapılmadan savaş sanatı ve diğer mesleklerle ilgili eğitim alır, kadınlar ve erkekler bütün fiziksel ya da düşünsel işlerde ortakça çalışırlar ve kadınların eğitimi savaş ve diğer iş alanlarında başarılı olmalarını sağlar. Kadınların toplumsal yapı içerisinde bazı işlevleri yerine getirmeleri için eğitim görebildikleri ve kamusal alanda bir yer edinebildikleri görülmektedir. Campanaella bunu, "Biz kadınları, savunma işine ve çocuk bakımına yaradıkları için güçlendiriyor, tutuyoruz" (s. 118) şeklinde ifade etmektedir. *Güneş Ülkesi*'nde görevler konusunda eşitlikli bir yaklaşım sergileyen Campanella, aynı yaklaşımı "haklar" söz konusu olduğunda göstermemektedir. Özellikle cinsel yaşam ve üremenin detaylı olarak düzenlendiği Güneş Ülkesi'nde uygulanan katı cinsel kurallarda erkeğe sağlanan istisnalar kadın söz konusu olduğunda geçerli olmamakta, kadın erkek tüm bireyler kurallara uymamaları halinde cezalandırılırken, kadınların erkeklere kıyasla daha fazla sınırlandırıldıkları görülmektedir:

> "Üreme için aranan yaş erkelerde yirmi bir, kadınlarda on dokuzdur. Öte yandan, cinsel istekleri fazla olan bazı erkeklerin (...)bu yaştan önce de kadınlarla yatmalarına izin verilir. Yalnız bu kadınların gebe ya da kısır olması gerekir. (...)Kendisiyle birleşmesi uygun görülen erkekten çocuğu olmayan kadın, bir başka erkeğe verilir. Birkaç kez denendikten sonra kısırlığı anlaşılırsa, orta malı olur. O zaman, böylelerine

"Üretme Kurulu"nda, ortak sofrada ve tapınaklarda bulunmak gibi aile kadınlarına tanınan haklar ve görevler tanınmaz, böylece bazı kadınların salt zevklerini doyurmak için kısırlığa heveslenmeleri de önlenmiş olur." (s. 41)

Güneş Ülkesi'nde kadınların sürekli olarak çeşitli işlerde çalıştıkları için güzel, sağlam ve çevik olacakları kabul edilir; kadınların olduğundan farklı ve güzel görünmelerini sağlayacak giyim kuşam ve makyaja kesinlikle izin verilmez ve bunları yapan kadınlar cezalandırılır. "Güzel görünmek amacıyla boyanan, boyunu yükseltmek için topuklu ayakkabı ve ayaklarının kusurunu gizlemek için uzun giysi giyen kadınlar(ın) ölüm cezasına çarptırılması" (s. 44) gibi şiddetli cezalandırmalar, devletin kadın üzerindeki baskı mekanizmasının ne kadar büyük olduğunun önemli bir göstergesidir.

Campanella cinsel ilişkilerin düzenlenmesini ve üremenin denetlenmesini tek tek insanların değil toplumun ortak yararı bakımından gerekli görmekte ve burada önemli olan bireylerin değil insan soyunun korunması olduğundan, devletin bu ilişkilere doğrudan müdahalede bulunmasını meşru kabul etmektedir. Çiftleşmeler belirli kurallara göre düzenlenir, kimse yöneticilerin buyruğuna aykırı davranışta bulunamaz. "Devletin malı ve mutluluğun temeli" olarak görülen çocukların eğitimi ailelerine bırakılmaz, devlet tarafından verilir. Doğumdan sonra ortak evlerde kendi anneleri tarafından bakılan çocuklar, sütten kesilince eğitimcilere verilir. Burada kız çocukların kadın eğitimciler, erkek çocukların ise erkek eğitimciler tarafından yetiştirilmesi bir bakıma eğitim sırasında cinsiyet rollerinin de çocuklara aşılanması anlamına gelmektedir.

Tüm insanların adil bir düzen içinde yaşamaları amacıyla tasarlanmış olduğu ileri sürülen *Güneş Ülkesi* feminist bir bakışla sorgulandığında, "insan"m erkek cinsi ile temsil edilmekte olduğu gözden kaçmamaktadır. Güneş Kentliler ya da Güneşliler ifadeleriyle ülkenin yurttaşları için yapılan düzenlemelerin

anlatıldığı birçok bölümde, belirtilen uygulamalardan çıkarılan sonuç, ataerkil düşünce yapısının yansımasını gösterir şekilde, Güneş Kentlilerin eril cins ile temsil edilmekte olduğudur. Ortak yaşamın gerekliliği açıklanırken, "insanın bir evi, bir karısı, kendi çocukları oldu mu, mal mülk derdine düşer" ifadesi ya da "aynı yaştaki Güneşliler birbirlerine kardeş derler. Yirmi ikisini aşanlara baba, bu yaştan aşağı olanlara oğul denir" şeklindeki açıklamalar ile ülkenin ceza yasaları anlatılırken, bu cezaların arasında "kadınsız bırakılmak" ya da "kadınla yatma yasağı" gibi, sadece erkek için getirilen bir uygulama olduğu belirtilmeksizin ortaya konan cezalarda, bu kavrayışın izleri görülmektedir. (s. 28, 29, 30, 68)

Campanella, *Güneş Ülkesi*'ne yöneltilebilecek eleştirilere karşı kitabına eklediği "En İyi Devlet Üzerine Tartışma"da, kurduğu toplumu "turna kuşlarıyla arıların düzenine benzer bir düzen" olarak tanımlamakta, bu düzeni "insanları yüce aklın buyruğuna almak için" kurduğunu belirtmektedir. Bireyin mutluluğunu bu dürüst, namuslu ve titiz düzenin hâkim olduğu topluma faydalı olmakta görmektedir. Klasik ütopyalara getirilen, mekanik bir toplum oldukları ve bireysel özgürlüklere olanak tanımadıkları yönündeki eleştiriler *Güneş Ülkesi* için de geçerli görülebilir. Mutluluğun ancak tüm toplum için sağlanmasını gerekli gören ve bunun uğruna bireyselliği yok etmekte sakınca görmeyen Campanella bu düşüncesini, "parçalar bütün içindir, yoksa bütün parçalar için değil" şeklinde ifade etmektedir. (s. 128) *Güneş Ülkesi*'nde kadın erkek tüm bireyler üzerindeki denetleme mekanizmasının, kadınlar söz konusu olduğunda daha da şiddetlendiği görülmektedir. Tüm kurumlardaki ataerkil yapılanma ve kadınların toplumdaki görevlerinin ataerkil düşünce sisteminde kadın cinsine ait olarak kabul edilegelen görevler olması, *Güneş Ülkesi*'nin de bu düzen çerçevesinde yapılandığının göstergesidir.

III. BÖLÜM
MODERN ÜTOPYALAR

A- Modern Ütopyaların Genel Özellikleri

Sanayi Devrimi ile yaşanan ekonomik gelişmeler, Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan yeni düşünce akımları ve toplumsal hareketler, kadın hareketinin gelişmesi, bilim ve teknolojinin insan yaşamı üzerinde etkili olmaya başlaması gibi gelişmeler, 19. yüzyıldan itibaren yeni bir ütopya anlayışının gelişmesini sağlamıştır.

18. yüzyıldan itibaren ekonomik olarak yeniden şekillenen Avrupa devletleri, hükümet, iktidar ve devlet biçimlerine yönelik yeni düşüncelerin gelişmesine de yol açtı. Kapitalizme uygun devlet biçimlerinin meşruiyetini kurabilmek için iktidarın yetkisini daha önceki devlet tiplerinden daha farklı bir yerden alması gerekli hale geldi. Sanayi üretiminin üzerindeki baskıyı en aza indirebilmek, ancak dinsel ve soya dayalı iktidarların yerine daha geniş kesimlerin temsilini esas alan yeni hükümet tiplerinin geliştirilmesiyle mümkün olabilirdi. Bunun sonucu olarak Avrupa'da, Aristoteles'in ortaya koyduğu, Ortaçağ boyunca geçerliliğini koruyan devletin doğal bir varlık olduğu teorisine karşılık, devletin toplumsal bir sözleşmenin sonucunda oluştuğu görüşü ön plana çıktı. Toplumsal sözleşme, bir anlamda doğal olan ve bu doğallığını tanrısal bir güçle donatmış olan devletin hükmetme gücünü halk, ulus gibi daha laik kaynaklara dayandırmıştır. Böylelikle daha önceki devletin gücü Sanayi Devrimi'nin koşullarına uygun bir biçimde tek kişinin veya belirli bir gurubun elinden alınarak daha geniş halk kesimlerine yaygınlaştırılmıştır.[59]

59 Murat Sarıca, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, 6. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1993, s. 83-84.

Devlet yönetiminin sınırlandırılması ve ekonomik yaşamın bireye bırakılması ile insanın doğuştan bazı temel kişisel haklara sahip olduğu düşüncesi, 18. yüzyılda ekonomik ve siyasal alanda etkili olan liberalizmin temellerini oluşturmaktadır. Liberalizmle birlikte bir yönetim biçimi olarak demokrasi ve bununla birlikte parlamenter demokrasi hâkim bir duruma gelmiş ve halkın temsilciler yolu ile ülke yönetimine katılmasının yolları aranmaya başlanmıştır. Zaman zaman temsilcilerin kimler tarafından seçileceği ve temsil uygulamasının sorunlu yapısı dolayısıyla tıkanma durumuna gelen parlamenter demokrasi, seçme ve seçilme uygulamalarının düzenlenmesiyle toplumun geniş kesimlerini içerecek niteliğe bürünmüştür. Avrupa bu yüzyıllarda bu uygulamanın kimleri içereceğine dair yürütülen tartışmaların ve çatışmaların arenası haline gelmiştir.[60]

Özellikle 19. yüzyılın sonlarında ütopyalarda büyük bir artış görülmektedir. Bunda kapitalizmin aşırı serbest ekonomik uygulamaları sonucu oluşan ekonomik dengesizlik, korku, güvensizlik ve kargaşa ortamının önemli etkisi olduğu görülmektedir. Aynı dönemde bilimin evrensel boyutlara ulaşarak bütün dünyayı birleştirecek bir unsur gibi görülmesi de ütopyacı temanın gelişmesini ve değişmesini sağlamıştır.[61]

Bu dönemde ütopyaların birçoğu eşitlikçi bir ekonomik düzenin kurgusunu yapmaya çalışmış ve devlet tasarımı ekonomik temeller üzerinde geliştirilmiştir. Ütopik tema; gelişen sanayi ve kapitalist üretim tarzıyla tüm dünyayı birleştirme yolunda olan bilimsel gelişmelerin etkisi altındaki, yetkin bir tek devlet düşüyle yazılmış olan sanayi ütopyaları ve ortak yaşam tarzına ilişkin uygulamaları içeren sosyalist ütopyalar olmak üzere iki farklı koldan gelişme göstermiştir.[62] Dönemi büyük ölçüde etkilemiş ve kendisinden etkilenerek ya da kendisine karşı birçok ütopyanın yazıl-

60 A.g.e., s. 108-114.
61 Frye, "Edebiyatta Ütopya Türleri", s. 512.
62 Sargent, "Themes in Utopion Fiction."

masına neden olmuş olan Edward Bellamy'nin *Geçmişe Bakış*[63] (1888) isimli eseri bu dönemin en önemli ütopyalarından biridir. Bu, ulusun tüm ekonomisi ve endüstrinin tek elde toplandığı, bir endüstri ordusu tarafından yönetildiği, bununla birlikte tekelleşme ve teknolojinin olumlu yanı olan verimliliğin sürdürülmesi, olumsuz yanı olan eşitsizlikler ve haksızlıkların ortadan kalkmasının hedeflendiği bir ütopyadır.[64] Bellamy'nin ütopyasının ana teması ve bu temayı işleyiş biçimi sonraki ütopyaları büyük ölçüde etkilemiş ve 19. yüzyılda yazılmış ütopyaların büyük bir çoğunluğu Bellamy'ye karşı yazılmıştır.[65] Kumar, 1889-1900 yılları arasında ABD, Britanya ve Almanya'da Bellamy'den etkilenmiş altmışın üzerinde ütopya ve roman yazıldığını belirtmektedir.[66] Bunlar arasında en önemlisi, ileride daha ayrıntılı olarak göreceğimiz, 19. yüzyılın teknolojiye ve merkezi örgütlenmeye dayalı ütopyalarına, özellikle de *Geçmişe Bakış*'a bir tepki niteliğinde olan, sosyalist ve pastoral bir yaşam tarzının benimsendiği William Morris'in *Hiçbir yerden Haberler/Gelecekten Anılar* (1890) isimli ütopyasıdır. Dönemin diğer bir önemli sosyalist ütopyası da Theodor Hertzka'nın *Freeland* [Özgüristan] (1890) adlı ütopyasıdır.[67]

Bu dönemde az sayıda ütopya da kadınlar tarafından yazılmıştır. Feminist olarak nitelendirilebilecek ilk ütopyalardan biri olan ve Bellamy'nin elli yıl sonra kullanarak popülerleştireceği, anlatıcısının uyuyarak geleceğin toplumunda uyandığı, Mary Griffith'in 1836 tarihli *Three Hunderd Years Hence* [Üç Yüzyıl Ötede] gibi ütopyalar yanında yine kadınlar tarafından yazılmış ancak kadın ya da feminizme dair özel bir vurgu içermeyen ütopyacı romanlar da bulunmaktadır ve bunlara gelecek bölümde değinilecektir.

63 Edward Bellamy, *Geçmişe Bakış 2000'den 1887'ye*, Çev. Fahri Yavaş, İstanbul, Say Yayınları, 2011.
64 Bezel, *Yeryüzü Cennetleri*, s. 128.
65 Sargent, "Themes in Utopion Fiction."
66 Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 226-227.
67 A.g.e., s. 118.

18. ve 19. yüzyıllar ekonomik koşulların baskısı altında zor duruma düşen yoksul kesimlerin isyanlarının ortaya çıktığı ve sistemi tehdit etmeye başladığı bir dönemdir. Bu yüzyıllarda devlet yönetimi açısından temel soru, kapitalizmin bu bunalımının nasıl aşılabileceği yönünde gelişmiştir. İnsanların ekonomik üretim temelli daha eşitlikçi ve adil bir toplumsal yapıyı hangi türden mekanizmaları kullanarak geliştirebilecekleri sorunu kapitalizme alternatif olarak sosyalist düşünceyi ve bununla birlikte sosyalist devlet ve toplum kurgusunu yaratmıştır.[68] 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi ve sonrasında Avrupa'da yaşanan olaylar gerek ütopik ve gerekse de bilimsel anlamda sosyalist düşüncenin kendisini geliştirmesine yol açmıştır. Sosyalist bir devlet ve toplum yapısı, ilk olarak 1871 yılında Fransa'da denenmeye çalışılmış ise de, kapitalist devlet aygıtının kendisine özgü zor kullanma araçları yardımıyla çok kısa ömürlü olmuştur. Fakat bu deneyim, alternatif toplum projelerinin gerçekleşebilirliği üzerine yeni tartışmaları doğurmuş ve sosyalist düşüncenin olgunlaşmasını sağlamıştır.[69]

19. yüzyılda, büyük bir heyecanla karşılanan bilim ve teknolojideki gelişmelere karşın, toplumun büyük kesiminin refaha ulaşamamış olduğunu gören ve bireyciliğin, rekabetin ve sömürü düzeninin şiddetle sürdüğü kapitalizme tepki olarak ortaya çıkan, ütopik sosyalistler olarak adlandırılan bir grup düşünür, üretim ve tüketimin sosyalizm ilkelerine bağlı olarak düzenlenmesinin ön planda olduğu adil çalışma toplumları ortaya koymaya çalıştılar. Ütopik sosyalizm kavramı, sosyalizmin birinci evresi için kullanılır ve Marksizm öncesi sosyalist düşüncenin ana akımlarından birini temsil eder. Zamanının toplumsal eşitsizliklerinin, sınıfsal üstünlüğün ve sömürünün bulunmadığı toplum tasarımları ortaya koyan ütopik sosyalistler, Claude

68 Sarıca, *100 Soruda*, s. 129-130; Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, 7. bs., İstanbul, Say Yayınları, 1992, s. 97.

69 Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, s. 98-99.

Henri de Saint Simon (1760-1825), François Charles Fourier (1772-1837), Robet Owen[70] (1771-1858) ve Etienne Cabet (1788-1856)'dir. Ancak ütopik sosyalistler, Marx ve Engels tarafından, toplumsal eşitsizliklerin kaynağının saptanmaya çalışılmadığı, sınıf mücadelesine yer vermeden ve proletaryanın toplumsal dönüştürücü gücü kabul edilmeden, bireyciliğin, sömürünün ve özel mülkiyetin nasıl yapılacağı belirtilmeden ortadan kaldırılmış olduğu düşsel tasarımlar olmaları nedeniyle eleştirilmişler ve bilimsellikten uzak bulunmuşlardır.[71]

Kapitalizmin kendi içinde yarattığı krizlerin giderek uluslararası boyutlar kazanması ve kapitalistler arasında ülke içinde varolan rekabetin kapitalist ülkeler arasında da baş göstermesi sonucunda kriz Avrupa'nın ve dünyanın genelinde yaygınlaşmış ve en sonunda büyük savaşlara yol açmıştır. Bu türden bir savaş niteliğine sahip olan Birinci Dünya Savaşı, aynı zamanda kapitalizmin bu krizinin kopma noktasına geldiğinin de bir göstergesi olmuş ve 1917 yılında Rusya'da sosyalist bir devrimin başlamasına neden olmuştur. Sosyalizm adına gerçekleştirilen bu devrim sonucunda yeni bir devlet tipinin oluşturulması çabalarına girilmiş ve Sovyet tipi devlet modeli kapitalist devlet tipine alternatif bir oluşum olarak sunulmuştur.[72] Ancak kısa zaman içerisinde bu devlet tipinin toplumsal irade ve amaçlar uğruna kişisel hak ve hürriyetleri kısıtladığı ve bu anlamda kapitalizmin ekonomik temelli eşitsizliğine bir çözüm olmuş olsa bile baskıcı karakteri sebebiyle otoriter bir yönelimi olduğu dile getirilmiştir. Bu yeni devlet biçimine yöneltilen en büyük eleştirilerden biri de devletin yönetimi için oluşturulmuş olan bürokratik yapılanmanın zaman içinde devlet içinde bir devlet

70 Robert Owen, *Yeni Toplum Görüşü ve Lanark Raporu*, Çev. Lale Akalın, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2006.

71 Gareth Stedman Jones, "Ütopik Sosyalizm", *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Çev. Oktay Etiman, 2. bs., Yay. Haz. Tom Bottomore, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 614.

72 Sarıca, *100 Soruda*, s. 164.

gibi hareket etmesi ve halk üzerinde yarattığı baskı ve tehdit ortamıyla rejimin devamı için kişileri yok sayması olmuştur.[73] Totaliter devlet ve bürokrasi aygıtı kendi sürekliliğini sağlamak adına karşı düşünceyi ve eylemliliği yasaklarken, bu türden tehdit unsurlarının oluşmasını engellemek adına bireysel alanlara toplum adına müdahale etme yetkisini kendisinde yaratmıştır. Sosyalizmle eşit bir tarihsel gelişim sürecine sahip olan anarşizm, kapitalist bir devlet yerine farklı bir devlet yapısının getirilmesinin farklılaşma yaratmayacağı, totalitarizmin devletin içkin bir özelliği olduğu ve her devlet mekanizmasının sonunda mutlaka totaliter bir yapıya dönüşeceğini öne sürer. Bu durumda yapılması gereken, devletin bir kurum olarak varlığının tamamen ortadan kaldırılmasıdır. 19. yüzyılda gelişen bireysel anarşizm kuramcısı Max Stirner, bireyi her türlü baskıdan ve iktidar biçiminden kurtarılması gereken tek değer olarak görmektedir. Anarşist kuramcılardan Pierre Joseph Proudhon bireylerin özgürlükleri ile bir arada yaşama zorunlulukları arasında bir denge kurulmasını sağlamaya çalışmış, Mihail Aleksandroviç Bakunin de "her türden baskının ve sömürünün merkezi aracı" olarak gördüğü devletin ortadan kaldırılması gereğini belirtmiştir. Bir diğer anarşist kuramcı Kropotkin, özgür toplumu kendi kendine yeten beldelerin birliği, karşılıklı yardımlaşma ve ortak çıkar için birlikte çalışmaya dayanan bir birlik olarak tanımlar ve "adaletsiz" olan devletin ortadan kaldırılmasının gereğini belirtir.[74] Anarşizm, bireyselliğe yaptığı vurgu ve birey ile toplum arasında bir denge sağlamaya yönelik tutumu ile ütopyacı düşünceye yeni boyutlar kazandırmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ütopya yazarları anarşizmin, hiyerarşinin ve birey

73 Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Cilt VI 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Aranışında,* 3. bs., İstanbul, Adam Yayınları, 1999, s. 610-612.

74 Denis Berger ve Sophie Kerignard, "Anarşizmler", *Ütopyalar Sözlüğü,* Yay. Haz. Michéle Riot-Sarcey, Thomas Bouchet, Antoine Picon, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2003, s. 18-21.

üzerindeki her türlü iktidar biçiminin ortadan kaldırılması gerektiği şeklindeki temel savlarından etkilenmiş ve bunların uygulanmasına yönelik ütopyalar ortaya koymuşlardır. Özellikle feminist ütopyaların birçoğu sadece ekonomik eşitsizliklerin değil, cinsler arası eşitsizliklerin de kaynağı olan devletin ortadan kaldırılması gereğini dile getirmişler, bireyselliğe, birey ile toplum arasında uyum ve dengeye vurgu yapan toplumsal tasarımlar ortaya koymuşlardır.

Ütopya yazını 19. ve 20. yüzyılda gelişme göstermiş ve geleneksel ütopyacı yaklaşımdan farklı, çeşitlilik gösteren toplumsal tasarımlar ortaya konmaya başlamıştır. Bu dönemde gelişen yeni bir yaklaşım, klasik ütopyanın toplumun nasıl kurulduğuna, ne gibi gelişim evrelerine sahip olduğuna yer vermeyen, ütopyayı sistematik bir kurgu olarak sunan tavrının aksine, özlenen topluma ulaşmak için mücadelenin gerekliliğini ortaya koymak olmuştur. Bu anlayışın 19. yüzyılın sonlarından itibaren geliştiğini belirten M.H. Abensour, bu tarz ütopyayı, okuyucuya sistemi dikte eden değil, onu da içine katan ucu açık bir ütopya (heuristic utopia) olarak tanımlamaktadır. Morris'in *Gelecekten Anılar* adlı ütopyası bu yönelişin izlerinin görüldüğü ütopyalardan biridir.[75] Daha iyi bir toplumun sadece hayal edilmesinin değil fakat bunun için mücadele edilmesinin de gerekliliğini ortaya koyan bu tarz ütopyacı düşünce ileride feminist ütopyaların da temel karakterini oluşturmuştur.

A Modern Utopia'da [Modern Ütopya] (1905) H. G. Wells, tüm özellikleri ile dünyanın eşiti olan ancak dünyadakinden daha olumlu bir yaşamın ortaya çıkmış olduğu bir gezegen ortaya koyarken, mükemmel toplumun kurulmuş olduğu ve değişimin engellenmeye çalışıldığı klasik ütopyacı yaklaşım yerine, her türlü deney ve gelişime açık bir ütopya örneği sunar. Wells'in ütopyanın kendisinin de değişime açık olması gerek-

75 Raymond Williams, "Utopia and Science Fiction", *Science Fiction Studies*, #16, Volume 5, Part 3, November 1978.

tiğine ilişkin fikirleri 20. yüzyıl ütopya yazınını büyük ölçüde etkilemiş, bu yaklaşım daha sonra ayrıntılı olarak göreceğimiz Yevgeni Zamyatin, Ursula K. Le Guin gibi yazarlar tarafından geliştirilmiş ve modern ütopya yazının önemli sorunsallarından biri olmuştur.[76] Klasik ütopyanın iyimserliğini ve daha iyiye ulaşılabileceğine dair umudunu içinde barındıran, ancak değişme ve gelişmeye kapalı, durağan karakterini sorgulayan bu yaklaşım, geleneksel ütopyanın karşısında eleştirel (critical) ütopya olarak tanımlanan yeni bir tür ortaya koymuştur.[77]

Modern ütopya yazınının diğer bir örneği olan Samuel Butler'in *Erewhon* (1872) adlı ütopyası da 19. yüzyılın makineleşmeye tepkiden doğan ve insani değerleri vurgulayan ütopyalarından biridir. 20. yüzyılın diğer bir önemli ütopya örneği Kumar'ın "bir amaç değil araç ütopyası" olarak tanımladığı B. F Skinner'in *Walden Two* [Walden İki] (1948) adlı ütopyasıdır.[78] Bu ütopya yazarının "olumlu pekiştirme" adını verdiği yöntemle, insan davranışlarının ceza ile değil ödüllendirme ile istenildiği gibi yönlendirilebileceği düşüncesi üzerine kurulmuştur ve bu yaklaşımı ile klasik ütopyalardan ayrılmaktadır. Skinner bir insanın ilişki kurabileceği insan sayısı olarak kabul ettiği, yaklaşık bin kişiden oluşan birim topluluklar tasarlamıştır. Bu küçük toplumlar kendi içerisinde davranış bilimlerinin kurallarına göre işlemekte, diğer birimler ve büyük toplulukla ilişkilerinde ise demokratik düzene göre hareket etmektedir.[79]

19. yüzyılda, yine ütopya geleneği içinde değerlendirilen ve ütopyanın farklı bir türü sayılan, özellikle klasik ütopyalar ile döneminin tüm dünyanın merkezi bir sistemle yönetildiği, yetkin bir tek devlet düşü ile yazılmış ütopyalarına karşı yazılmış

76 Bülent Somay, "Sunuş: Zamyatin'in 'Biz'i Biz Miyiz?", *Biz*, Yevgeni Zamyatin, içinde, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996, s. 5-13.
77 Lymann Tower Sargent, "Ütopya Gelenekleri", s. 96, 99.
78 Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 542.
79 Bezel, *Yeryüzü Cennetleri*, s. 193-197.

olan, karşı ütopyalar (distopya) ortaya çıkmıştır. Devletin birey üzerinde mutlak bir otorite sahibi olduğu totaliter devlet sistemi, özellikle 20. yüzyıldan itibaren gelişen karşı ütopya yazının ana sorunsalı olmuştur. Karşı ütopyalar, ütopyanın kendi içindeki seçeneksizliğini, eşitlik ve toplumun mutluluğu adına bireysel değerlerin ve özgürlüklerin bastırılmasını ve mekanik mükemmelliğini eleştirir. Bunu yaparken, ütopyanın bu özelliklerini aşırılaştırarak, bürokrasi ve teknolojinin yardımıyla baskıyı çok daha artırarak kurduğu totaliter, zorba rejimleri kullanır. Devletin yönetimi için oluşturulmuş olan bürokratik yapılanma, halk üzerinde yarattığı baskı ve tehdit ortamıyla rejimin devamını sağlamakta ve bunun için kişileri yok saymakta, teknoloji ise bu denetim için gerekli olan aygıtları sağlamaktadır. Bu dönemde bilim ve teknolojide sağlanan gelişmeler, hem kapsayıcı bir dünya devletinin mümkünlüğü hem de bireyin sadece fiziksel çevresinin değil, iç dünyasının da kontrol edilebileceği fikrinin oluşmasını sağlamıştır.[80] Karşı ütopyalarda, dinleme ve izleme aygıtları dış dünyanın kontrol altında tutulmasını sağlarken, embriyo üzerinde çalışmalar, psikolojik koşullandırma, beyin ameliyatı gibi bilimsel yöntemler, bireyin beyni ve iç dünyasının da mutlak bir denetim altında olduğu totaliter tasarımları olanaklı kılmıştır. Bellamy'nin başlattığı, 1890'lardan 1950'lere kadarki ütopya (ve karşı ütopya) tarihini oluşturan zincirin bir halkası, Ignatius Donnelly'nin *Caesar'ın Sütunu* (1890) adlı karşı ütopyasıdır. Bir yönetici sınıf ile yoksul ve baskı altında bir emekçi sınıf olarak ikiye bölünmüş bir Amerika'nın anlatıldığı bu distopyaya oldukça benzer, kapitalist bir oligarşi olarak kurgulanmış başka bir gelecek toplumu da Jack London'un *Demir Ökçe*[81] (1907) isimli kitabında anlatılmaktadır.[82] 20. yüzyılın

80 Fyre, "Ütopya Türleri", s. 513.

81 Jack London, Demir Ökçe, Çev. Levent Cinemre, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

82 Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 214-215.

ütopya yazarlarını büyük ölçüde etkilemiş olan H. G. Wells'in *A Story of the Days to Come* [Gelecek Günlerin Bir Öyküsü][83] (1897) ve *When the Sleeper Wakes* [Uyuyan Uyanınca/Efendi Uyanıyor][84] (1899) gibi uzun öyküleri, Owen Gregory'nin merkezi örgütlenme ve yedi sınıftan oluşmuş, yaşamın tümüyle denetim altında tutulduğu toplumu *Meccania* (1918) ve E. M. Forster'ın insanların doğa ve birbirleriyle ilişkilerinin kesildiği, yeraltında, her türlü gereksinimin makine aracılığıyla sağlandığı küçük hücrelerde yaşadıkları bir toplumu anlattığı *When the Machine Stops* [Makinenin Sonu] (1909) ilk karşı ütopya örneklerindendir.[85] Kumar, "ütopyalar(ın) 19. yüzyılın sonunda temel olarak Bellamy, Hertzka ve Morris'in taklitleri, çürütülmeleri veya yerilmeleriyken, 20. yüzyılınkileri(n) aynı şekilde Wells'e döndüklerini belirtmektedir."[86] Forster'm "Wells'in ilk cennetlerinden birine yönelik bir tepki"[87] olarak tanımladığı *Makinenin Sonu*'nun Wells karşıtı bir hikâye olmasına karşın, Wells'in, yine onun tarafından geliştirilmiş olan teknikler kullanılarak eleştirildiği de Somay tarafından ifade edilmektedir.[88] Yevgeni Zamyatin'in tüm insanların kolayca izlenmelerini ve denetlenmelerini sağlayacak şekilde camdan hücrelerde yaşadıkları totaliter devlet tasarımı *Biz* (1920), Aldous Huxley'in insanların laboratuvar şartlarında onlarca eş şeklinde üretildiği, henüz ceninken ve çocukluktan itibaren, ilerideki toplumsal işlevle-

83 H. G. Wells, "Kırsal Kesimde Sıfır Nüfus", *Geleceğin Toplumları-Kurgubilim Klasikleri*, Seçen ve Çev. Doç. Dr. Yalçın İzbul, İstanbul, Cep Kitapları, 1990, s. 89-104.

84 H. G. Wells, *Efendi Uyanıyor*, Çev. Egemen Yılgür, İstanbul, Maya Kitap, 2013.

85 Nail Bezel, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)*, İstanbul, Say Kitap Pazarlama, 1984, s. 13-14, 65-66.

86 Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 118.

87 A.g.e., s. 216.

88 Bülent Somay, *The View From the Masthead-Journey Through Dystopia Towards an Open-Ended Utopia*, İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, 2010, s. 76.

rine göre şekillendirildikleri, sakatlandıkları, koşullandırıldıkları bir dünyayı anlattığı *Cesur Yeni Dünya*[89] (1932), Katharine Burdekin'in 700 yıldır Nazi İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olan bir dünyayı anlattığı *Swastika Geceleri*[90] (1937), George Orwell'ın tüm yaşamın devlet tarafından denetlendiği totaliter sosyalist devleti *1984*[91] (1948), Kurt Vonnegut Jr.'ın tüm endüstrinin tek elde toplandığı ve her şeyin makineleşerek insanın gereksiz kılındığı bir düzeni anlattığı *Otomatik Piyano*[92] (1952) ve Ray Bradbury'nin kitap okumanın yasaklandığı, kitle kültürünün ve tüketimin yaygınlaştırıldığı bir toplumu ve bu toplumda insanlık tarihinin önemli kitaplarını ezberleyerek yaşatmaya çalışan isyancıları anlattığı *Fahrenheit 451*[93] (1953) karşı ütopya yazının en önemli örnekleridir.

1950'lerden itibaren gelişen endüstriyelleşme hamlesi, uzun süreli toplumsal istikrar arayışı, sınırsız ekonomik büyüme ideali ve bu büyümenin bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olduğuna dair iyimser görüşler 1950'ler ve 1960'larm endüstriyel ütopyalarının önünü açmıştır. Öte yandan ekolojik felâketler, aşırı nüfus artışı ve tüketim ve (Hiroşima'dan sonra) nükleer savaş ve imha ile ilgili korkular da bu dönemde distopyacı bilimkurgu yazınının temel izlekleri olmuştur. Bu dönemin önemli karşı ütopyaları arasında Frederick Pohl ve C.M. Kornbluth'un *Uzay Tacirleri*[94] (1953) J.G.Ballard'ın *Boğulmuş Dünya* (1962),

89 Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, Çev. Ümit Tosun, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.

90 Katharine Burdekin, *Swastika Geceleri*, Çev. Mehtap Gün Ayral, İstanbul, Encore Yayınları, 2014.

91 George Orwell, *1984*, Çev. Celal Üster, İstanbul, Can Yayınları, 2000.

92 Kurt Vonnegut Jr. *Otomatik Piyano*, Çev. İrma Dolanoğlu-Çimen, İstanbul, Metis Yayınları, 1997.

93 Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*, Çev. Korkut Kayalıoğlu, Zerrin Kayalıoğlu, İstanbul, İthaki Yayınları, 2012.

94 Frederick Pohl, C.M. Kornbluth, *Uzay Tacirleri*, Çev. Fatma Taşkent, İstanbul, Metis Yayıncılık, 1996.

Kristal Dünya (1966), *Gökdelen*[95] (1975), Harry Harrison'ın *Yer Açın! Yer Açın!*[96] (1966), John Brunner'ın *Stand on Zanzibar* (1969) ve *Sheep Look Up*'ı (1972) sayılabilir.[97] Sadece bilimkurgu edebiyatının değil aynı zamanda Amerikan edebiyatının da önemli isimlerinden olan Philip K. Dick birçok kısa öyküsü ve *Mars'ta Zaman Kayması*[98] (1964), *Palmer Eldritch'in 3 Stigmatası*[99] (1965), *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?*[100] (1968) gibi kitaplarında küresel kapitalizm, gezegenlerarası yolculuk ve kolonizasyon, insan ile makinenin birleşmesi, nükleer felaketler ve kontrolden çıkan askeri teknolojileri konu aldığı apokaliptik gelecek tasarımları ortaya koymuştur.[101] Aynı zamanda daha önce söz edilen Ray Bradbury, J. G. Ballard, Kurt Vonnegut Jr. gibi karşı ütopya yazarları ile Isaac Asimov, Robert Silverberg, Fritz Leiber, Leo Szilard, Jerome Bixby, Robert Sheckley gibi pek çok bilimkurgu yazarı öykülerinde distopik kurgulara yer vermişlerdir.[102]

---

95 J.G. Ballard, *Gökdelen*, Çev. Dost Körpe, İstanbul, Sel Yayınları, 2011.

96 Harry Harrison, *Yer Açın! Yer Açın!*, Çev. İrma Dolanoğlu, İstanbul, Metis Yayıncılık, 1996.

97 Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 606-627.

98 Philip K. Dick, *Mars'ta Zaman Kayması*, Çev. Kadir Kıvılcımlı, İstanbul, Altıkırkbeş Basın Yayın, 2015.

99 Philip K. Dick, *Palmer Eldritch'in 3 Stigmatası*, İstanbul, Altıkırkbeş Basın Yayın, 2013.

100 Philip K. Dick, *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?*, Çev. Mehmet Ada Öztekin, İstanbul, Altıkırkbeş Basın Yayın, 2014.

101 Douglas Kellner, Steven Best, "Philip K. Dick'in Karanlık Kehanetleri", *Başka Dünyalar Mümkün-Bilimkurgu Siberpunk ve Siyaset*, Der. K. Murat Güney, Çev. Güçsal Pusar, Elif Çopuroğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007, s. 125-143.

102 Harlan Ellison ve diğerleri (Asimov, Ballard, Bradbury, Vonnegut Jr.), *Korkunun Bütün Sesleri*, Haz. ve Çev. Sedef Öztürk, Levent Mollamustafaoğlu, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011, Silverberg ve diğerleri, *Geleceğin Toplumları-Kurgubilim Klasikleri*, Seçen ve Çev. Doç. Dr. Yalçın İzbul, İstanbul, Cep Kitapları, 1990.

1960'lar boyunca geniş ölçekli teknolojiye, teknolojinin savaş ve baskı amacıyla kullanılmasına yönelik eleştiriler, gelişen ekolojik hareket ve yayınlar, dönemin ütopya ve karşı ütopyaları ve 1973'te yaşanan petrol krizi gibi olayların enerji ve doğal kaynaklar sorununu dünya ölçeğinde gündeme getirmesinin etkisiyle yeni bir tür ütopya, ekolojik ütopya (ekotopya) ortaya çıktı. Teknoloji karşıtı olmayan ekotopya, geniş ölçekli teknolojiye karşı çıkarak "orta", "alternatif" ya da "radikal" teknolojiyi savunmakta ve ütopyacı teknoloji, "birlikte çalışması tatmin edici olan, hem üreticiler hem de ürünleri kullanan topluluk tarafından denetlenebilen, doğal kaynakları koruyan ve çevreye önemsiz bir zarar veren teknoloji" olarak tanımlanmaktadır. En bilinen karşı ütopyalardan birinin yazarı olan Aldous Huxley'in *Ada*[103] (1962), ekotopyanın merkezinde bir figür olan Ursula K. Le Guin'in *Mülksüzler* (1974), *Hep Yuvaya Dönmek*[104] (1985) gibi romanları ve kısa öyküleri ve ekolojik ütopyanın adını koymuş olan Ernest Callenbach'ın *Ekotopya*[105]'sı (1975) bu türün önemli öneklerindendir.[106]

1968 ve sonrasında gelişen yeni toplumsal hareketler ütopyayı da etkilemiş, 1970'lerden 1980'lerin ortasına kadar çok çeşitli özgürlükçü, eşitlikçi ütopyanın yanı sıra farklı kurgular da oraya çıkmıştır. Örneğin Samuel Delany "İkircikli Bir Heterotopya" alt başlığını taşıyan *Triton*'da[107] (1976) "kişisel tercih denen mefhumun ifadesini, karşı cins ve hemcins yönelimli 50 civarında cinsiyet, 100 din, (hepsi aynı anda kazanan) 30-35 siyasi parti, hızla çoğalan birçok ilgi alanı grubu, sonsuz değişkenlikte giyinme biçimleri ve bedenin ve kişiliğin kendiliğinden

103 Aldous Huxley, *Ada*, Çev. Seniha Akar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
104 Ursula K. Le Guin, *Hep Yuvaya Dönmek*, Çev. Cemal Yardımcı, 2. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.
105 Ernest Callenbach, *Ekotopya*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1994.
106 Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 629-631.
107 Samuel Delany, *Triton*, Çev. Metin Çetin, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

yeniden düzenlenmesi gibi uygulamalarda" bulduğu bir evreni betimlemektedir.[108]

1980'lerde postmodern eleştiri ile bütün büyük ideolojilerin, tarihin ve ütopyanın da sonunun ilan edildiği bir dönemde Donna Haraway *Siborg Manifestosu*[109] (1985/1991) ile yeni bir açılım getirmiştir. Siborgu (sibernetik organizma) "makine ile organizmanın oluşturduğu bir melez, kurgusal bir yaratık olmanın yanı sıra toplumsal gerçekliğe ait bir yaratık" olarak tanımlayan Haraway, bilimkurgu kadar modern tıp, modern üretim, ordu ve savaş endüstrisi gibi pek çok alanın da siborglarla dolu olduğunu ve makinelerin, organizmalar ile makineler arasındaki ayrımı belirsiz bir noktaya getirdiğini ifade etmektedir.[110] "Özne-nesne, olgu-kurgu, organik-mekanik, doğa-kültür, beden-zihin, özgür irade-belirlenmişlik, değişim-devamlılık, evrensellik-biriciklik ve tabii kadın-erkek gibi türlü kategorik karşıtlıkları hükümsüz kıl(arak)" tüm tanımlı kimlikleri ortadan kaldıran yeni bir felsefe ile *Siborg Manifestosu* (elbette daha önceki teorik ve edebi birikimlerin de etkisiyle) ütopyadan çizgi romana, sinemadan çağdaş sanata pek çok alanı etkilemiş ve yeni bir özgürlükçü politikanın önünü açmıştır.[111] 2000'li yıllarda ise tüm dünyaya hâkim olan çok uluslu şirketleriyle küresel kapitalizmin, internet ve insan ile teknoloji arasındaki sınırların belirsizleşmesiyle ortaya çıkan yeni medya kültürünün, küresel

108 John Fekete, "Mülksüzler ve Triton: Ütopyacı Bilimkurguda Birey ve Düzen", *Başka Dünyalar Mümkün-Bilimkurgu Siberpunk ve Siyaset*, Der. K. Murat Güney, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007, s. 103.

109 Donna Haraway, *Siborg Manifestosu-Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist Feminizm*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006

110 A.g.e, s. 2-10.

111 K. Murat Güney, "Sinik Aklın Eleştirisi"nden "Siborg Manifestosu"na: 21. Yüzyıl İçin Siyaset Arayışları", *Başka Dünyalar Mümkün-Bilimkurgu Siberpunk ve Siyaset*, Der. K. Murat Güney, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007, s. 199.

ısınma ile gelen çevre felaketlerinin ve biyoteknoloji alanındaki bilimsel gelişmelerin etkisiyle özellikle karşı ütopya yazınında büyük bir patlama yaşandığı söylenebilir. Dünya çapında çok satanlar listesine giren, sinemaya da uyarlanan gençlik/macera serileri, siborglar, klonlar, androidler çağında insanın ne olduğu sorusunu soran romanlar, bol ödüllü bilimkurgu romanları distopya edebiyatını sürdürüyor ve geliştiriyor. Büyük ekolojik felaketlerin, kuraklıkların, nükleer kıyametlerin yaşandığı, büyük şirketlerin yönettiği ya da köktendinciliğin yükseldiği veya insanların keskin sınıflara/kastlara ayrıldığı bu dünyalarda yapay zekâ, gen mühendisliği, klonlama, organ değişimleri de gündelik hayatın bir parçası haline gelmiş durumdadır. Philip Reeve'in *Yürüyen Kentler*[112] (2001), Margaret Atwood'un *Antilop ve Flurya*[113] (2003), Kazuo Ishiguro'nun *Beni Asla Bırakma*[114] (2005), Paolo Bacigalupi'nin, *Kurma Kız*[115] (2009) çağdaş karşı ütopyanın önemli örnekleri olarak sayılabilir. 2000'li yıllarda, örnekleri 1970'lerden itibaren görülen genç yetişkin romanları da geniş bir ütopya ve distopya edebiyatı oluşturmuştur. David Levithan'm gey ve trans öğrencilerin kabul edildiği ve dışlanmadığı, geleneksel cinsiyet tanımlarının ve sınırlandırmalarının çözüldüğü bir ütopya kasabasında geçen *Boy Meets Boy* (2003) adlı kuir ütopyası bu türün önemli örneklerinden biridir. Bu roman aynı zamanda genç yetişkin edebiyatında yaygın olan zorunlu heteroseksüellik paradigmasını tersine çevirmiş ve oldukça geniş bir külliyat olan LGBTİ genç yetişkin edebiyatı

112 Philip Reeve, *Yürüyen Kentler*, Çev. Müren Beykan, Fulya Yavuz, İstanbul, On8 Yayınları, İstanbul, 2013.

113 Margaret Atwood, *Antilop ve Flurya*, Çev. Dost Körpe, İstanbul, Oğlak Yayınları, 2005.

114 Kazuo Ishiguro, *Beni Asla Bırakma*, Çev. Mine Haydaroğlu, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

115 Paolo Bacigalupi, *Kurma Kız*, Çev. Algan Sezgintüredi, İstanbul, Versus, 2012.

için bir örnek yaratmıştır.[116] Neal Shusterman'ın *Iskarta*[117] (2007), Suzanne Collins'in *Açlık Oyunları*[118]) (2008) ve Veronica Roth'un *Uyumsuz*[119] (2011) gibi distopyacı macera romanları da genç yetişkin karşı ütopya yazını içindeki birçok örnekten birkaç tanesi olarak anılabilir.

"Kadın sorunu" 19. yüzyıldan itibaren ütopyalarda önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Kadın sorununu işleyen eserlerde genel tema kadın haklarının eşitlik temelinde nasıl ele alınacağı olmuştur. Fakat bu dönemdeki, erkekler tarafından yazılmış olan bu tür ütopyaların temel sorunu, erkeklerin cinsel fantezilerinin bir uzantısı olarak geliştirilmiş olmalarında yatmaktadır. Bir çok eserde erkeklerin sorumluluk sahibi olmadan yaşayabilecekleri cinsel fantezilerinin ütopik dünyası resmedilmiştir.[120]

18. ve 19. yüzyıllardan itibaren gelişen kadın hareketi birçok alanı etkilemiş, kadınların oy hakkı ve yönetime katılma hakkı, tüm mesleklere girme ve eğitim hakkı için mücadele edilirken kadınlar tarafından yazılan ütopyaların ilk örnekleri de görülmeye başlamıştır. 19. yüzyılda kapitalist üretim tarzının egemen olduğu Avrupa'da, işçi aileleri giderek yoksullaşırken, kadınlar çalışma yaşamının dışında bırakılmaktaydı. Kapitalizm için gerekli olan işgücünün yeniden üretimi ev işi ile ücretsiz olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilmekte, bu da kadınlar için kapitalistler tarafından ev kadınlığının dayatılmasına neden olmaktaydı. Ayrıca erkek işçilerin, düşük ücretle çalışmayı kabul eden kadınların rekabetinden rahatsız olmaları ve küçük üreticilerin

116 Amy S. Pattee, "Sexual Fantasy: The Queer Utopia of David Levithan's Boy Meets Boy", *Children's Literature Association Quarterly*, 2008, s. 156-171.

117 Neal Shusterman, *Iskarta*, Çev. Zarife Biliz, İzmir, Tudem Yayınları, 2010.

118 Suzanne Collins, *Açlık Oyunları*, Çev. Yunus Bora Ülke, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2009.

119 Veronica Roth, *Uyumsuz*, Çev. Uğur Mehter, İstanbul, Artemis Yayınları, 2012.

120 Sargent, "Themes in Utopion Fiction."

de kadınların aile içinde ücretsiz emeğinden yararlanmaları, bunların da kadınlar için ev kadınlığını gerekli görmelerine neden oluyordu. Aynı dönemde burjuva kadını da ekonomik olarak sınırlandırılmakta ve siyasi haklardan mahrum edilmekteydi. Böylece 19. yüzyılda "işçi kadınlar düşük ücretlere, işsizliğe, onlara yaptırılan işlerin ağırlığına; burjuva kadınlar ise ekonomik ve siyasi haklardan mahrum bırakılmaya başkaldırdılar."[121] Bundan önce birey kavramının ve ulus devlet anlayışının gelişmeye başladığı Rönesans döneminde kadınlar eğitim hakkından mahrum edilmekte, ev kadınlığı yüceltilmekte ve kadınlar birey-yurttaş kavramının dışında tutulmaktaydılar. 18. yüzyılda bireysel hak ve özgürlükler, halk egemenliği gibi temaları ortaya koyan, "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" isteyen devrimci söyleme rağmen kadınlar bu hakların ve yurttaş kavramının dışında tutulduklarının farkına vardılar ve cinsiyete göre farklılaşan çifte ahlaka karşı çıktılar. 20. yüzyıla gelindiğinde kadınlar eğitim, çalışma ve siyasal katılım haklarını sınırlı da olsa elde etmiş olmalarına rağmen, iş yaşamında, hukuki alanda, ailede, kısacası yaşamın her alanında hâlâ kısıtlamalarla, baskılarla ve şiddetle karşı karşıyaydılar. Kadınların tüm bunlara karşı mücadelesi devam ederken 20. yüzyıldan itibaren kadın yazarlar, ataerkil düzeni eleştiren sosyalist, anarşist, ekolojist, anaerkil, lezbiyen, androjen toplumların anlatıldığı birçok ütopya ve eleştiri aracı olarak totalitarizmi kullanan karşı ütopya ortaya koydular.

19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan ve 20. yüzyılda en önemli örneklerini veren feminist ütopyalar, hem cinsiyet eşitliği konusundaki duyarlılıkları hem de modern ütopyalar içinde farklı bir kategori oluşturmaları nedeniyle ayrı bir bölümde incelenecektir.

121 Andree Michel, *Feminizm*, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., s. 53.

B- Modern Ütopya Örnekleri

Bu bölümde modern ütopyaların temel yaklaşımlarının ortaya konabilmesi için önemli örnekleri ayrıntılı olarak incelenecektir. 19. ve 20. yüzyılın modern ütopyaları toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde incelenerek, devlet yapılanması ve toplumsal ilişkiler içinde toplumsal cinsiyet kavramının yansımaları ve bunun zaman içerisinde nasıl dönüştüğü ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun için ütopyacı sosyalizmin öncülerinden Fourier'in önemli metinlerinden derlenen *Geleceğin Aşk Dünyasından* ve *Phalanstere* (1808-1835) adlı eserleri, 19. yüzyıl sosyalist ütopyalarından olan, aynı zamanda pastoral nitelikler taşıyan William Morris'in *Gelecekten Anılar* (1890) adlı ütopyası ile karşı ütopya geleneğinin ilk ve bu türün genel karakterini yansıtan temsilcilerinden biri olan Yevgeni Zamyatin'in *Biz* (1920) adlı karşı ütopyası incelenecektir.

1- Charles Fourier ve *Geleceğin Aşk Dünyasından*[122] ile *Phalanstere*[123]

Ütopyacı sosyalizmin en önemli isimlerinden olan Fourier'in, 1808 ile 1835 yılları arasında yazdığı çeşitli konularla ilgili el-yazmaları bulunmaktadır. Bunlar bölümlemeden yoksun, aynı başlık altında pek çok konuyu içeren yazılar olduğundan ilerleyen yıllarda birçok kişi tarafından belirli başlıklar halinde derlenmiştir. Fourier, eserlerinde kendi dönemiyle birlikte geçmiş dönemlerin düşünce sistemlerini de ele almaktadır. "Uygarlık"

122 Charles Fourier, *Geleceğin Aşk Dünyasından*, Der. Daniel Guerin-Marion Luckow, Çev. Oguz Özügül, İstanbul, Pencere Yayınları, 1995. *Geleceğin Aşk Dünyasından*'dan yapılan alıntılar metin içerisinde sadece sayfa numaraları belirtilerek verilecektir. Alıntılar yukarıdaki kaynak esas alınarak yapılmıştır.

123 Charles Fourier, "Phalanstere", *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi-Cilt 1*, Der. Mete Tunçay, Çev. Mehmet Devrim, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 73-84. "Phalanstere" ile ilgili metin içerisinde verilen bilgilerde bu kaynaktan yararlanılmış, ayrıca dipnot verilmemiştir.

olarak tanımladığı yaşadığı dönemin, törelerini, ahlak anlayışını, düşünürlerini eleştirmekte, toplumdaki ikiyüzlülükleri, ahlaksızlıkları ortaya koymaktadır. Fourier yazılarında, toplumda geçerli olan sevgi ilişkilerine, evlilik kurumuna ve bunun doğal sonucu olarak gördüğü aldatmaya saldırır. Özellikle kadının toplumdaki konumu, kadına karşı bin yıllardır değişmeyen baskıcı tutum şaşırtıcı derecede açık bir şekilde eleştirilir ve kadının geleceğin toplumundaki yeri ve özellikleri konusunda yine bir o kadar radikal önerilerde bulunur. Geleceğin düzenini zaman zaman "tutkulu çekicilik", "tutkulu birlik", "ortak çıkar düzeni" gibi çeşitli şekillerde isimlendirse de genellikle "Uyum" olarak adlandırmaktadır.[124] Eserlerinde, uygarlığa ilişkin tespitlerinde sözünü esirgemeyen, saldırgan bir üslup yanında, uyum düzenine dair iyimser bir hayalcilik de göze çarpmaktadır. Zaman zaman gülünç ayrıntılarına kadar betimlediği ütopya toplumuna ulaşabilmek için başkaldırı ve güç kullanımına gerek duymamış, "kendilerine yeterince açıklanırsa, bütün insanların bu düzeni kabul edeceklerine içtenlikle inanmıştır."[125]

Fourier'in düşünceleri 19. yüzyıl ortalarına doğru tüm Avrupa'ya yayılmış ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde etkili olmuştur. 1840 ile 1860 yılları arasında ABD'de çoğu kısa ömürlü yirmiden fazla "toplulukçu deneme" kurulmuştur. Hazırlıksız ve yeterli sermaye olmadan kurulmuş olan ve zamanla dini ya da başka tartışmalara sürüklenen bu toplulukların çoğunun ömrü üç yılı aşmamış, en uzun ömürlüsü on üç yıl ayakta kalmıştır. Bu pratik uygulamaların yanı sıra Fourier'in teorik fikirleri ve Fourier'ciler Amerikan iç savaşını, işçi hareketini ve Amerikalı feministleri de etkilemişlerdir. Ütopyacı düşünceye

---

124 Daniel Guerin, "Önsöz", *Geleceğin Aşk Dünyasından* içinde, Der. Daniel Guerin-Marion Luckow, Çev. Oguz Özügül, İstanbul, Pencere Yayınları, 1995, s. 7.

125 Mete Tunçay, "François-Marie-Charles Fourier", *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi-Cilt 1*, Der. Mete Tunçay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 72.

diğer bir önemli katkısı Edward Bellamy'nin Fourier'in toplumsal birliğini örnek alarak kurduğu ütopyasına kaynak oluşturmasıdır. İlerleyen zamanlarda birçok ütopyacı düşünürün Bellamy'den etkilendiği düşünülürse, Fourier'in önemi daha da belirginleşmiş olacaktır.[126]

Kendi yaşadığı dönemi "Uygarlık" olarak adlandıran ve geleceğin toplumuna da "Uyum" adını veren Fourier, toplumu 1600-1800 (ideal olarak 1620 kişi, 300 aile) kişilik küçük birimler şeklinde tasarlamış ve bunlara falanj (phalange) adını vermiştir. Her falanj, falanster (phalanstére) adı verilen büyük binalarda yaşayacaktır. Bu küçük birimler çoğalacak, birbirleriyle iletişim halinde, en sonunda tüm dünyayı kapsayacak şekilde çoğalacaklardır. Ayrıca bu ideal toplulukların yetkin bir şekilde kurulmasından önce, hemen gerçekleştirilebilecek küçük ölçekli bir "deneme falanjı" tasarımı da yapmıştır.

Falanj üyeleri, ekonomik durum bakımından eşit olmayan üç yüz aile arasından seçilecektir. Tüm üyelerin 7/8'inin çiftçi veya imalatçı olması gerekli görülmüş, diğer üyelerin de kapitalistler, bilginler ve sanatçılardan meydana geleceği belirtilmiştir. Fourier ideal toplumunda özel mülkiyeti ve ekonomik sınıfları ortadan kaldırmayı düşünmemiştir. Ancak yoksullar, orta halliler ve zenginler olmak üzere üç sınıftan meydana gelen toplumda sınıfları birbirine yaklaştırmaya çalışmış ve aralarında hem gelir düzeyi hem de toplumsal konum bakımından uçurumlar bulunmamasına gayret etmiştir. Falanster çalışma yerlerinin, yerleşim bölgelerinin, yemek ve eğlence salonlarının tümünün birbirine geçitlerle bağlı olduğu ve tüm birliğin birlikte yaşadığı büyük bir binadır. Fourier binanın tasarımına da büyük önem vermiş, merkezinde gürültüsüz işlerin yapılacağı kütüphane, yemekhane, toplantı odaları, ibadet yeri, gözlem evi gibi bi-

126 Carl J. Guarneri, "Fourier'ciler (Amerikan)", *Ütopyalar Sözlüğü*, Yay. Haz. Michéle Riot-Sarcey, Thomas Bouchet, Antoine Picon, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2003, s. 95-96.

rimlerin bulunacağını; marangozhane, demirci gibi gürültülü iş yerleri ve çocukların çalışma yerlerinin ise binanın kanatlarında toplanacağını belirtmiştir. Böylece şehirlerin dağınıklığı, çirkinliği ve gürültüsü de önlenmiş olacaktır. Ayrıca tüm bu birimlerin bağlandığı tünellerde havalandırma ve ısıtma sistemi bulunmakta, böylece her türlü hava şartında ulaşım rahatlıkla sağlanabilmektedir. İleride daha detaylı göreceğimiz gibi Uyum'da her bir iş için en fazla iki saat sürekli çalışma olduğundan ulaşımın düzenlenmesine çok önem verilmektedir. Fourier, bu şekilde uyumlu toplumu oluşturan her birimin tek bir çatı altında toplanmasında sayısız fayda görmektedir. Ortak işlikler, ambarlar, mutfaklar, her biri bir aile için ayrı ayrı olmak yerine bir olduğunda, bunların temizliği, bakımı, ısıtılması gibi giderleri düşürecek, ayrıca üretilen malın taşınması, alınması ya da satılması gibi işler tüm falanj için yapılacağından burada harcanan emek gücü ve paradan da tasarruf edilecektir. Bu toplumda asker, polis, avukat ve suçlu olmayacağı için toplam harcamalar daha da azalacaktır. Birçok konuyu matematiksel verilerle açıklamaktan hoşlanan Fourier, falansterdeki ortaklığın sağladığı tasarrufları en az 3/4, 9/10 ve çoğunlukla 99/100 olarak tespit etmiştir.

Her falanjda tüm üyelerin beslenme, giyim, barınma gibi asgari ihtiyaçları karşılanacak, ortak gelirden bu zorunlu ihtiyaçlar ayrıldıktan sonra geri kalan herkese çalışmasının karşılığı ödenecektir. Böylece herkes ücret yerine kazançtan pay alacaktır. Kadın, erkek ya da çocuk olsun herkes sahip olduğu üç niteliğe göre, 5/12'si emeğe, 4/12'si sermayeye ve 3/12'si yeteneğe olmak üzere geliri paylaşacaktır. Çalışmanın zevkle yapılması için çalışma süreleri günde sekiz kez değişecek ve bir kişi günde bir buçuk ya da iki saat sürekli olarak aynı işte çalışacak; atölyeler, ekilen topraklar bakımlılığı ve temizliği ile insanlara çalışma şevki verecektir. Ayrıca Fourier, iş bölümünün çeşitliliği ile herhangi bir iş kolunda çalışma hakkının kadın, erkek ve çocuklar için ayrım gözetilmeden sağlanacağını da önemle belirtmiştir.

Fourier geleceğin Uyum düzeninin temel ilkelerini belirlerken Uygarlık olarak adlandırdığı kendi çağını da sert bir şekilde eleştirmiştir. Fourier'de temel olarak uygarlığın cinsel dürtüler başta olmak üzere tüm bedensel istekleri kötü olarak niteleyip bastırmaya çalıştığı, bunun da ikiyüzlülüğe, düzensizliğe, şiddete ve mutsuzluğa neden olduğu görüşü egemendir. Uygarlıkta sevgi konusunu işlerken sevgiyi, bedensel sevgi ve duygusal sevgi olarak ayırır. Sevgilisini platonik bir aşkla seven roman kahramanı Celadon'dan esinlenerek salt duygusal sevgiyi "keladonculuk" olarak da isimlendirmektedir. Uygar düzende teoride duygusal sevgi yüceltilir ve maddi sevgi kınanırken, pratikte tüm ilişkilerin maddi sevgi üzerine kurulduğu ve maddi sevginin her zaman duygusal sevgiden önce geldiğini ileri sürmektedir. Hem yasaların hem de dinin "sevgide yalnız bir tek hedefi, yani üremeyi; yalnızca bir çeşit birleşmeyi, yani evliliği ya da tek eşliliği" hoş görmesi eleştirilir, bu yaklaşımın toplumda kadın-erkek tüm bireyleri ikiyüzlülüğe, aldatmaya iteceği belirtilir. (s. 65) Fourier evliliği, tekdüze, yalıtılmış, iki kişinin sakin yalnızlığına neden olan ve aldatmanın kaçınılmaz olduğu, çoğalmak için sadece zorunlu önlemleri tanıyan zoraki bir bağ olarak nitelemektedir. Uygarlık tarafından sevginin bu şekilde bastırılması ve evlilik dışında hiçbir şekline izin verilmemesinin aslında istenenin tam tersi sonuçlara, yoksulluğa, baskıya, yalana, şiddete yol açtığını ileri sürer.

> "Tıpkı politika gibi uygarlıktaki sevgi ilişkileri de ikiyüzlülüğün doruk noktasını oluşturur; zina ve boynuzlanma, profesyonel fahişelik, yaşlıların fazilet taslamaları, kız çocuklarının ikiyüzlülüğü ve delikanlıların taşkınlıkları gibi adetlerimiz ve de tüm sınıfların ahlakdışı gizli yaşamları, bundan daha büyük bir ahlak bozukluğunun olamayacağını kanıtlamaktadır." (s. 75)

Fourier uygarlıkta kadınların durumu, özel ve kamusal alanda karşılaştıkları haksızlıklar ve toplumsal cinsiyet konusunda,

belki de hiçbir erkek düşünürün yapmadığı gözlemlerde bulunmuş, mevcut durumu kıyasıya eleştirmiş, geleceğin toplumunda değiştirilmesi gereken başlıca konulardan biri olarak görmüştür. Uygarlıkta kadınların baskı altında tutulduğu, köleleştirildiği, doğal tutkulara uyulmadığı ve toplum tarafından kadına adil davranılmadığı Fourier tarafından açıkça dile getirilmiştir.

> "Filozofların(...)üstlerindeki baskıdan dolayı çevirdikleri birkaç dolap yüzünden zayıf cinsi küçük düşürmeye devam etmesi insana garip geliyor; zira kadınların doğal iradeye uyan her sözü, her düşüncesi suç hanelerine yazılıyor. (...)Ve felsefe kadınların hatalarını alaya alıyorsa, o zaman kendini eleştiriyor demektir; çünkü bu hataları, kadınların yeteneklerini çocukluklarından başlayarak ömürleri boyunca baskı altında tutan ve onları kendi doğalarına boyun eğebilmeleri için ikiyüzlülüğe zorlayan bir toplum sistemi vasıtasıyla felsefenin ta kendisi yaratmıştır." (s. 82-83)

Fourier, kadınların mevcut toplumda cinsiyetlerinin doğal zayıflığından kaynaklanıyor gibi görülen konumlarının toplumun baskısıyla, kadınların eğitim görmesine, kendini geliştirmesine, çalışmasına, iktidara gelmesine izin vermeyen uygarlığın etkisiyle oluştuğunu vurgulamaktadır. Tarihte yer edinmiş olan kadınları örnek göstererek kadınların yeteneklerinin özgürce gelişmesine imkân verecek bir toplumda kadın ve erkeğin birlikte yer alacağını, kadının "kaba ve baskıcı" olan erkeğin etkisine karşı bir denge oluşturabileceğini öne sürmektedir:

> "Uygar kişiler kadınları, her çeşit özgürlüğe engel olan toplumumuzun kendilerini zorladığı ikiyüzlülüğe, bugünkü yaşam tarzlarına göre değerlendiriyorlar. Bu ikili oyunun kadının doğal ve değişmez özelliği olduğunu sanıyorlar." (s. 88)
> "Ya siz despot cinsin temsilcileri, kadınlar gibi sizler de, erkekleri önyargılara boyun eğmek ve rastlantının bahşettiği

bir efendiye ve ustaya dalkavukluk etmek için yaratılmış otomatlar sayan köleci bir eğitimden geçmiş olsaydınız, kadınlara isnat edilen hataları işlemekte onları geride bırakmayacak mıydınız?" (s. 87)

"...uygarlık kibar çevrelerde ne mertlik ne de nezaket tanıyan despot ve aldatılmış erkekler, bağlılık ve ar duygusundan yoksun habis, fesat kadınlar yaratıyor." (s. 74)

"Uygarlık kadınlarda terbiye perdesiyle gizlenmiş, her çeşit özsaygıdan uzak bir alaycılık yaratabilmiştir sadece." (s. 75)

Foruier'in önerdiği yeni düzende, Uyum'da, uygarlığın aksine tüm tutkular karşılanır, karşıtlarıyla dengelenir ve olumlu amaçlar için, toplumsal fayda için yönlendirilir. Uygarlıkta bastırılan ama asla yok edilemeyen ve zararlı sonuçlar doğuran tutkulara Uyum'da izin verilecektir. Böylece maddi istekler giderildiği için manevi yüceliklere erişilebilecek, tutkular toplumsal faydayı sağlayacak şekilde yönlendirilecek ve kötülüğün önüne geçilebilecektir. Buna örnek olarak Fourier, hunhar bir kişiliğe sahip olduğunu belirttiği Neron'un, uygarlıkta bastırılan bu eğilimlerinin daha sonra ortaya çıkarak büyük felaketlere yol açmasını gösterir. Oysa Uyum'da, böyle bir çocukta bu eğilimler fark edildiğinde, çocuk kasaplık gibi bir mesleğe yönlendirilebilecektir. Aynı şekilde pislikten hoşlanan çocuklar da Uyum'da sokakları, kanalizasyonları temizlemek, ahır ve mezbaha artıklarını taşımak gibi işlerde kullanılacaklardır. Bu uygulama üç ekonomik sınıftan oluşmuş olan falanjda, küçük düşürücü işler olarak görülebilecek ve bu nedenle ancak çok yoksulların yapmayı kabul edebileceği bu tür işlerin her sınıftan eğilimi olan kişilerce yerine getirilmesiyle sınıflar arasındaki ayrımcılığı da önleyecektir.

Eleştirilen ve Uyum'da farklı olacağı öngörülen diğer bir konu da yaşlıların durumudur. Uygarlıkta yaşlılara sadece parası için değer verildiği, yaşlıların bir yük olarak görülüp ölümünün beklendiği, küçümsendiği ve alay edildiği vurgulandıktan sonra Uyum'da yaşlıların eğitmen olarak ya da fiziksel yapıları-

na uygun işlerde çalışarak bir yer edineceği ve kendilerine değer verileceği belirtilir.

Fourier'in, "kötülüğün erdeme, cinsel şenliğin kutsal bir göreve, uygarlıktaki tüm çirkinliklerin büyülü bir değnek dokunmuş gibi en soylu sevgi özgürlüklerine dönüştüğü" uyum düzeni, bir anarşi değildir. Cinsel şenlikler devlet tarafından düzenlenir, tüm sevgi ilişkileri toplumda periler bakanlığı, ruhaniler meclisi, başrahip ve başrahibeler tarafından örgütlenir. Özgürlük sınırsız değildir, kargaşaya dönüşmemesi için belirli kural ve ritüellere bağlıdır. Herkes bu sevgi düzeninde belirli bir gruba katılmalı ve en azından bir süre bu yerini korumaya çalışmalıdır. Çocuklar küçük yaşlardan itibaren belirli küçük işleri yerine getirebilecek küçük sürülere ya da çetelere katılırlar. Daha sonra yaşlarına ve cinsel tercihlerine göre toplumda belirlenmiş olan gruplara, "korolara" katılmak ve bunları yetkililere bildirmek durumundadırlar. Belirli bir yaşa kadar bakire kalmak isteyen kız ve erkekler "vestales" ve "vestal" adı verilen gruba katılırlar. Bir eşe bağlı kalmak isteyen erkek ve kadınların katılabileceği gruplar, "damoiselles" ve "damoiseaux"tur. Daha sonra artan bir cinsel özgürlük sırası ile kadınlar "odalisken", "fakiressen", "bacchantinnen" ve "bayaderen" ve erkekler de bunların karşıt gruplarına katılabilirler.[127] Böylece Fourier özgürlükten bahsederken bile devlet eliyle örgütlenecek bir toplum sunmaktadır. Ancak bu devletin kimler tarafından nasıl yönetileceği ve düzenlemenin hangi sınıfsal ilişkilerin bir sonucu olarak gündelik hayata yansıyacağı detaylı olarak belirtilmemiştir. Her birimin seçimle belirlenen bir "unarkh"ı ve tüm dünya birliklerinin de bir "omniarkh"ı olacağı belirtilmesine rağmen Fourier'in bu Uyum düzeni içerisinde kamu yönetiminin pek gerekmeyeceği yönündeki iyimser yaklaşımı devlet yöneticilerinin kimliği konusunun eksik kalmasına yol açmıştır.[128] Böylece, Fourier, klasik

127 Guerin, "Önsöz", s. 10-11.
128 Mete Tunçay, "François-Marie-Charles Fourier", s. 72.

ütopyaların toplumun bütünün kontrol altında tutan tümüyle merkezileşmiş yönetim anlayışından ayrılırken, tamamen anarşizme de ulaşmamakta ve bir idari otorite yaratmaktadır.

Fourier'in önemli bir katkısı, henüz 19. yüzyılın ilk yarısında cinselliğin insan davranışları, dolayısıyla toplum üzerindeki etkisini fark etmiş ve bunları dile getirmiş olmasıdır. İnsan psikolojisi, çocukların davranışları gibi konulardaki bazı gözlemleri çarpıcıdır. Özellikle bedensel zevkleri aşağı görmeyen bir anlayış geliştirerek Batı düşüncesinde yüzyıllardır sürmekte olan eğilimi de reddetmektedir. Bedensel zevkleri hor görmeyip bunlara izin vererek ve doğayla uzlaşmaya yönelerek modern ütopya yazınının ana temalarından birini ortaya koymuştur. Ayrıca uygarlıkta kötü olarak nitelenen beğenilerin çeşitliliğine izin verilecek, bu ise çalışmanın çekiciliğini artıracak, üretim ve tüketim teşvik edilerek ekonominin gelişmesini sağlayacaktır. Fourier bu yaklaşımıyla birlik ve aynılığa vurgu yapan klasik ütopyacı yaklaşımdan da ayrılmaktadır.

Fourier'de insanın temelde iyi olduğu ancak doğasından kaynaklanan itkilerin bastırılması nedeniyle ikiyüzlülüğe, yalana ve suça yönelmiş olduğu düşüncesi önemlidir. Yapılması gerekenin uygarlığı ıslah etmek değil, tamamen değiştirmek olduğunu ve mutluluğa ulaşmak için uygarlığa karşı sistemli bir şekilde hareket etmenin gerekliliğini dile getirmiştir. Bunun yanında yeni toplumun kurulabilmesi için ne gibi bir yol izleneceğinin belirtilmemiş olması ya da devrime ihtiyaç duyulmadan kişilerin bu toplumun iyiliği konusunda ikna edilebileceğini düşünmesi de Fourier'e getirilen en önemli eleştiridir.

Fourier'in ütopyacı düşünceye katkısı, kadınların mevcut toplumsal yapı içerisindeki konumuna yönelttiği eleştirel bakışta yatmaktadır. Kadınların ikincil konumunun toplumsal baskılar ve yönlendirmelerden kaynaklandığını ortaya koyarak toplumsal cinsiyet kavramına dikkat çekmiştir. Kadınların aşağı konumundan toplumun sorumlu tutulması, kadını erkek-

le rekabet edebilecek, eşit olacak ve onu dengeleyecek bir cins olarak görülmesinin yanında genelde birçok erkek düşünürde rastlanmayan, yazılarının bazı yerlerinde kadınlara direk olarak hitap edilmesi de söz konusudur. Bununla birlikte Daniel Guerin'in aktardığına göre, Fourier, kadınların bağımsızlığının ancak adım adım gerçekleşeceğini, evlilik kurumunun da ancak babalar ve kocalar onaylarsa zamanla değişeceğini belirtmiştir. Ayrıca henüz istenen topluma ulaşılmadan, uygarlık düzeni içinde kadınlara özgürlük ve akla dayalı bir eğitim verilmesini de kınayacaktır.[129] Bu ise teoride kadına eşit yer veriyor olsa bile uygulamada kendisinin de eleştirdiği kısıtlamalardan kutulamadığını göstermektedir. Uyum toplumuna geçiş için Fourier'in uygun gördüğü ikna yönteminin, teoride değil fakat kadınların mevcut toplumdaki durumu düşünüldüğünde pratikte "erkeklerin iknası" anlamına geleceği sonucu çıkartılabilir. Bu ise, ütopyacı geleneğin günün toplumsal çelişkilerini gidermek adına oluşturduğu "yeni dünyaların" aslında aynı çelişkiler içerisinde yazılmış olmasının verdiği kuşatılmışlığın Fourier'de de devam ettiğinin bir göstergesidir.

2- William Morris ve Gelecekten Anılar[130]

1834 yılında İngiltere'de varlıklı bir ailede doğan William Morris, sanayi kapitalizmi tarafından büyük ölçüde çevre tahribatına maruz kalmış olan İngiltere'nin doğal güzellikleri ve tarihi anıtları zengin bir bölgesinde yaşadı. Bu dönemde İngiltere, kapitalizmin merkezlerinden biri konumunda olan, hızlı ve düzensiz kentleşme sonucu doğal ve tarihi güzelliklerini hızla kaybeden bir ülke görünümündedir.

---

129 A.g.e., s. 30.

130 William Morris, *Gelecekten Anılar-Bir Huzur Çağı*, Çev. Ekin Bodur, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002. *Gelecekten Anılar*'dan yapılan alıntılar metin içerisinde sadece sayfa numaraları belirtilerek verilecektir. Alıntılar yukarıdaki kaynak esas alınarak yapılmıştır.

Morris, Ruskin'in yaratma özgürlüğünü insan mutluluğunun kaynağı ve ruhsuz, tekdüze işleri insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak gören anlayışından ve yaşadığı bölgenin özelliklerinden etkilenmiştir. Geçmişe ve kırsal İngiltere'ye duyduğu özlemle, doğa güzelliklerinin yanlış kentleşme sonucu yok olmasına, çevre kirliliğine, düşük nitelikli eşya üretimine ve insanın sanattan uzaklaşmasına neden olan makineleşmeye karşı çıktı. *Gelecekten Anılar*, onun bu anlayışla ve Bellamy'nin "ruhsuz mekanik sosyalizmi olarak gördüğü şeye kızgın bir yanıt olarak"[131] yazdığı; sosyalist, ancak devrimci nitelikler yanında pastoral yaşam tarzını da içeren, el emeğine dayalı, her tür eşyanın aynı zamanda birer sanat ürünü ve her insanın zanaatkâr ve sanatçı olduğu bir toplum tasarımıdır.

1883'te Sosyal Demokrat Federasyon'a katılan ve devrimin kaçınılmaz olarak birkaç yıl içinde ve barışçıl yollarla gerçekleşeceğine inanan Morris'in düşünceleri 1887'de Trafalgar Meydanı'nda yapılan ve Kanlı Pazar olarak bilinen gösteriyle değişti. Bu gösteride güvenlik güçlerinin hiçbir kışkırtma olmadan göstericilere saldırmaları ve birçok kişinin yaralanması, ölmesi ve olayın ardından yüzlerce kişinin tutuklanması, Morris'e değişimin asla barışçıl yollarla gelemeyeceğini ve mücadelenin uzun süre ve zor şartlarda devam edeceğini gösterdi. Bu düşüncenin izleri *Gelecekten Anılar*'da kendini göstermektedir. Sosyalist Birlik'in gazetesi Commonweal'de 1890 yılında tefrika halinde yayınlandığında 1910 olarak öngörülen devrimin tarihi, daha sonra eser kitaplaştırıldığında 1952'ye uzatılmış ve kitapta yaşanılan düzene kanlı ve çetin mücadeleler sonucunda ulaşıldığı anlatılmıştır.[132]

Gelecekten Anılar, bir dostunun başından geçen olayların yazar tarafından anlatılması şeklinde kurgulanmıştır. İlk bölüm-

131 Kumar, s. 2 15.

132 Clive Wilmer, "Bibliyografik Not", *Gelecekten Anılar-Bir Huzur Çağı*, içinde, Çev. Ekin Bodur, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002, s. 240-251.

de, Sosyalist Birlik'te devrim sonrasında nasıl bir toplum kurulacağı üzerine yapılan bir tartışmadan döndükten sonra uyuyan anlatıcı, ertesi sabah bambaşka bir dünyada uyanır. Bu yeni dünyada ilk olarak çevrenin güzelliğini, insanların sağlıklı ve mutlu görünüşlerini fark eden anlatıcı, kendisini bir konuk olarak karşılayan kişilerin rehberliğinde çevreyi gezerek, siyasal yapı, toplumsal yaşam ve insan ilişkileri konusunda bilgi edinir.

Gelecekten Anılar'da Morris'in oluşturduğu siyasal yapı, merkezi iktidarın tamamen ortadan kalktığı, yöneticinin olmadığı ve parlamentoyu tüm insanların oluşturduğu bir yönetim biçimidir. Ülke merkezi bir yönetimle değil, komün, mıntıka ve bölgelerden oluşan yürütme birimleriyle yönetilir. Herhangi bir bölümde, karar verilmesi geren bir konu olduğunda bu, o bölgenin tüm sakinlerinin katıldığı Forum'da tartışılır, gerekirse birkaç kez yinelenen toplantılar sonucunda oylamayla karara varılır ve böylece çoğunluğun isteği gerçekleşmiş olur. Merkezileşme nüfus alanında da engellenmeye çalışılır, ülke nüfusu düzenli bir şekilde dağılmıştır, kent ile kır arasında büyük bir ayrım görülmemektedir. Ekonomik olarak, daha önce temel politika olan dünya pazarı olma çabasının artık geçerli olmadığı İngiltere'de, Londra da bir sanayi merkezi değildir. Makineleşme ortadan kalkmış, kömür ve maden ihtiyacı asgari düzeye indirilmiştir. Üretim toplu üretim şeklinde ve fabrikalarda değil, bireysel olarak ya da kolektif çalışma yapmak isteyenlerin bir araya geldikleri toplu çalışma atölyelerinde gerçekleştirilir. Northrop Frye'ye göre Marx'ın "işçiler kimlerdir?" sorusundan çok daha devrimci bir soru olan "iş nedir?" sorusunu soran Morris'in ütopyasında iş, zevk haline dönüşmüştür.[133] İnsanlar her istedikleri işi yapabilir, sadece bedenlerini ya da sadece kafalarını kullanarak değil, birey olarak kendilerini bütünsel bir şekilde gerçekleştirebilecekleri bedensel, düşünsel, sanatsal birçok işle uğraşabilirler.

133 Frye, "Ütopya Türleri", s. 527.

Klasik ütopyalarda rastlanan devletin sınırlarının dikkatle korunması, dış ülkelerle yapılan savaşlar, bunlar için yetiştirilen orduların aksine, *Gelecekten Anılar*'da, toplumda insanlar arasındaki eşitsizliğin ortadan kalkması ile milletlerarası rekabet ve çekişme sisteminin de ortadan kalkacağı öngörülmektedir. Aynı şekilde, ülke içindeki çatışmalar ve suçlar da şiddet ve baskı ile ortadan kaldırılmaya çalışılmaksızın, toplumsal dönüşümler ve tüm sınıflar arasında eşitliğin sağlanması ile kendiliğinden yok olmuştur:

> "Ülkenin adaletsizliğinden dolayı insanları ülkeye düşman eden zengin bir sınıf olmayınca(...)nasıl suçlu sınıflar olabilir?(...)Özel mülkiyet ortadan kaldırılınca, yarattığı tüm kanunlar ve tüm yasal 'suçlar' da sona erdi. (s. 90)

Özel mülkiyet yasaları ve bu yasaların toplumda küçük bir azınlık dışındaki herkesin temel yaşamsal ihtiyaçlarını kısıtlaması toplumdaki şiddet suçlarının kaynağı olarak görülür. Morris cinsel suçları da yine özel mülkiyet ile ilişkilendirmekte, bunların özellikle kadının erkeğin mülkiyetinde görülmesinden kaynaklandığını ortaya koyarak, kadına toplum tarafından yakıştırılan özelliklere karşı çıkmaktadır. Şiddet suçlarına neden olan cinsel isteklerdeki sapkınlıkların, kıskaçlık ve buna benzer "sefilliklere" neden olduğu, tüm bunların da, kadını, erkeğin mülkü olarak gören düşünce sisteminden kaynaklandığını ortaya koyarak, toplumsal cinsiyet kavramı ve ataerkil düzen ile ilgili önemli tespitlerde bulunur:

> "...bütün bunlara dikkatle bakarsanız, hepsinin altında, ister koca, ister baba, ister erkek kardeş, her kim olursa olsun, kadını erkeğin mülkü olarak gören düşünceyi bulursunuz (kanunla da onaylanmış bir fikirdir bu). Bu fikir de tabii ki özel mülkiyet fikriyle kaybolup gitti. Aynı zamanda kadınların doğal arzularını yasadışı yollarla giderdiği için mah-

volduğu şeklindeki saçmalıklar da yok oldu gitti; tabii bütün bunlar özel mülkiyet yasalarından kaynaklanan bir adetti." (s. 91)

Morris'in cinsel suçları kadınların ezilmesiyle ilişkilendirmesi ve bunun da özel mülkiyet ile ortadan kalkacağını öngörmesi doğruluk payı içermekle birlikte eksik bir tespittir. Kadınların ezilmesi, özel mülkiyet ile ortaya çıkmadığı gibi, bunun ortadan kalkmasıyla kendiliğinden değişemeyecek kadar köklü ve ayrıca mücadele edilmesi gereken bir olgudur. Ayrıca 19. yüzyıl kadın hareketini de eleştirmekte olan Morris, bu hareket içerisinde savunulan, kadınların çocuk doğurma ve ev işinden kurtarılması, kamusal yaşama katılması ve yaşamın her alanında erkeklerle eşit yer alma hakkının elde edilmesi söylemlerini çarpıtarak eleştirmekte; bunun karşısına evi çekip çevirdiği, erkeği ve çocukları tarafından ihtiyaç duyulduğu için gurur ve mutluluk duyan kadını koymaktadır. Günümüzde ev işinin değersiz olmadığı, tam tersine fiziksel ve duygusal yeniden üretimi sağladığı kabul edilen bir gerçektir. Ancak *Gelecekten Anılar*'da savunulan fikir, bu görüşten farklı bir amaca hizmet etmektedir. Kitapta kadınların neyi en iyi yapıyorlarsa ve neyi yapmaktan hoşlanıyorlarsa onu yaptıkları belirtildikten sonra, ev idaresinin ne denli önemli bir iş olduğu ve evi beceriyle idare ederek diğer tüm bireyleri memnun etmenin bir kadına ne büyük bir mutluluk getirdiği ifade edilmektedir. Bu, toplumsal cinsiyet ilişkileri içerisinde, Morris'in kadınlara ev kadınlığı rolünü uygun gördüğünü, yüzyıllar boyunca kadından beklenen fedakârlık ve diğer aile bireylerini memnun etme çabasını beklediğini göstermektedir. Morris 19. yüzyıldaki kadın hareketini yürüten kadınları da "ilerici" ya da "üstün nitelikli" gibi alaycı sözlerle tanımlar ve bunların kadınları çocuk doğurma külfetinden kurtarmak istemelerini "tuhaf, saçma zırvalar" olarak değerlendirir. Anneliği yüceltir, annelere toplumda saygın bir yer verir ve anneliğin yapay sorumluluk-

larının kaldırıldığı bu toplumda, çocuğunun geleceği için kaygı duymayan bir annenin ne kadar mutlu olduğunu ileri sürer:

> "Çocuk doğuran ve çocuğuna bakıp büyüten kişi olarak kendisine saygı duyulan, bir kadın olarak arzulanan, bir eş olarak sevilen, çocuklarının geleceği ile ilgili bir kaygısı olmayan sıradan, sağlıklı bir kadının (bizim kadınlarımızın hemen hemen hepsi hem sağlıklı, hem de en azından alımlıdır) eski zamanlardaki köle gibi çalışan zavallıdan ve zavallıların annesinden ya da toplumun üst sınıflarındaki, doğal gerçekler hakkında yapmacık bir cehaletle büyütülmüş, namus ve şehvetin birbirine kaynaşmış olduğu bir ortamda yetiştirilmiş bir başka kadından çok daha fazla annelik içgüdüsü vardır." (s. 68-70)

Bununla beraber, *Gelecek'ten Anılar*'da anlatılan toplumda kadınların statüsünde belli bir yükselme ve kadınların toplumsal konumuna karşı olumlu bir yaklaşım da görülmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi, geçmişin, kadını erkeğin mülkü olarak gören anlayış değişmiştir. Erkekler kadar kadınlar da birçok konuda bilgi sahibidirler, duvarcılık gibi bir mesleği bir kadın da icra edebilmektedir ve hatta baş oymacı bir kadındır. Kadınlar ve erkekler doğa ile uyumlu bir toplum içerisinde, özgür, mutlu ve güzel bireylerdir. Kadın erkek ilişkisindeki sorunlar mahkeme gibi kamusal bir karar alma alanına taşınmaz, klasik ütopyaların aksine kadın ile erkek arasındaki ilişkide mutsuzlukların yaşanabileceği kabul edilir ve bunlar denetlenmeye, baskı altına alınmaya çalışılmaz. Yaşadığı dönemin kadın anlayışını eleştiren yazar, bu dönemde kadının zengin ya da yoksul da olsa, kendi hayatı üzerinde söz sahibi olamadığını, özgür ve mutlu bir birey olamadığını görmüş ve kurduğu toplumda bunu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bunu yaparken klasik ütopyalarda görmüş olduğumuz, devleti insanların mutluluğunu sağlamakla yükümlü bir araç değil bir amaç olarak kabul eden anlayışın

aksine, merkezi otoritenin, denetleyici kurum ve mekanizmaların olmadığı, mülkiyet sisteminin ve buna bağlı olarak paternalist yapıların ortadan kaldırıldığı bir toplumsal düzen ortaya koymaya çalışmıştır. Bireylerin mutlulukla birlikte özgürlüğe de sahip olmalarının istendiği bu toplumda, ataerkil düşünce sistemi ne kadar yok edilmeye çalışılmışsa da izleri her zaman görülmektedir.

Gelecekten Anılar, anlatıcının aynen bu yeni dünyaya geldiği şekilde birdenbire kendi zamanına dönmesiyle sona ermektedir. Bu "mükemmel" toplumu gördükten sonra kendi yaşadığı zaman ona büyük bir üzüntü, ancak buna ulaşabilmek için mücadele etme isteği ve umut da vermektedir:

> "Ait olduğun zamanın kati yargılarına karşın ilerde bir gün dünya için bir huzur çağının olduğunu kendi gözlerinle gördün. (...)Geri dön ve bizi görmüş olduğun için, mücadelene birazcık da olsa umut katmış olduğun için daha mutlu yaşa. (...)Ne kadar acı, ne kadar emek gerekirse gereksin, gelecekteki dostluk, huzur ve mutluluk günlerini inşa etmek için mücadele et." (s. 226-227)

Anlatıcı kendi zamanına döndüğünde yaşadıklarını sadece bir düş olarak değil, bir amaç olarak görmektedir. Morris'in bu yaklaşımı yeni bir ütopya anlayışının da ifadesidir. *Gelecekten Anılar*'da bu yeni toplumun nasıl kurulduğu anlatılmakta, ütopya nasıl olduğu belirtilmeden ortaya konmuş, bitmiş bir proje olarak değil, uğruna savaşılmış ve ulaşılmış bir mutluluk ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Morris'in bu yaklaşımı, geleceğe yönelik bir düşle birlikte bir yol da önermesi bakımından ütopyasının en güçlü özelliği olarak görülmektedir.[134]

134 Williams, "Utopia and Science Fiction."

3- Yevgeni Zamyatin ve *Biz*[135]

1920 yılında yazılan *Biz*, ilk olarak 1923'te Çekçe olarak basılmış ve birçok dile çevrilmiş ancak kendi ülkesinde uzun süre yayınlanamamıştır. Rus Devrimi'nin hemen ertesinde yazılan roman, sosyalizmin tek devletin mutlak iktidarı olarak görülmesine ve gelecekte yaşanabilecek baskılara bir uyarı ve eleştiri niteliğindedir. Roman nedeniyle Rus Yazarlar Birliği tarafından sert eleştirilere maruz kalan ve 1929 yılında buradan istifa etmek zorunda kalan Zamyatin, ülkesinden ayrılmış ve SSCB yanlıları tarafından tecrit edilmiş bir şekilde Fransa'da yaşamış ve burada ölmüştür.

Biz'de tüm yerküre bin yıldır Tek Devlet'in egemenliği altındadır. Velinimet adı verilen tek bir kişi tarafından yönetilen, tüm düzenlemeleri akılcı ve matematiksel olarak yapılmış olan bir devlet: "Tek Devlet'in çizgisi düz bir çizgidir. Büyük, ilahi, şaşmaz, bilge bir düz çizgi-çizgilerin en bilgesi." Devlet yeşil bir duvar ile vahşi dünyadan ayrılmıştır. Yeşil Duvar ile "mükemmel ve mekanik dünya, kuşların, ağaçların, hayvanların, akıl dışı, saklı dünyalarından" soyutlanmıştır. Bu matematiksel yapı içerisinde insanlar da bir isim yerine numaralara sahiptirler, D-503, E-330 gibi. Tek Devlet'te kullanılan temel kavramlar, tüm yaşamı dakika dakika düzenleyen "zaman tablosu", kadınların üremeye uygun olup olmadıklarını düzenleyen "analık standardı", devletin dışarıdaki bilinmez ve vahşi dünyadan ayıran "yeşil duvar", devletin tek ve mutlak yöneticisi "Velinimet", her bireyin görevliden izin alarak ve birlikte olacağı kişiyi bildirerek yaşayabileceği "cinsel birleşme günü" gibi kavramlardır. Ülkede, uyanma, işe başlama, işi bırakma, yemek, kişisel saatler, diğer bir deyişle tüm yaşam, zaman tablosu ile günlük, haftalık,

135 Yevgeni Zamyatin, *Biz*, Çev. Füsun Tülek, 2. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996. *Biz*'den yapılan alıntılar metin içerisinde sadece sayfa numaraları belirtilerek verilecektir. Alıntılar yukarıdaki kaynak esas alınarak yapılmıştır.

yıllık olarak, incelikle düzenlenmiştir. Mahremiyet yoktur. İnsanlar bol ışıklı cam duvarların ardında yaşar. Herkes birbirini görebilecek durumdadır. Bireyler tarafından, bunun koruyucuların "zor ve soylu" görevlerini kolaylaştırdığı, ayrıca kimsenin gizleyecek bir şeyinin olmadığı düşünülür. Mektuplar açıktır, onları getiren kişi ve koruyucular tarafından okunur. Kamufle edilerek sokaklara yerleştirilen dinleyiciler tüm konuşmaları kaydeder. Karşı olan sesler hemen susturulur. "Velinimet'in ağır eli ve koruyucuların deneyimli gözleri sayesinde" saf dışı edilir. Özgürlük ve suç bölünmez bir ikili olarak görülür. İnsan özgürlüğü sıfırken suç işleyemez. İnsanı suçtan kurtarmak için özgürlükten kurtarmak gerekir. Tüm bu düşünceler yurttaşlar tarafından içselleştirilmiştir, gerekli ve doğru görülür:

> "Orijinal olmak diğerlerinden farklı olmak dolayısıyla da eşitliği bozmaktır. Eskilerin küçümsediği sıradan olmak bugün bizim görevimiz." (s. 35)
> "Velinimet, makine, küp, gaz odası, koruyucular. Bunların tümü yüce, soylu, saf. Çünkü bizim özgürlüksüzlüğümüzü koruyorlar. Bu bizim mutluluğumuz." (s. 58)
> "İşte terazi. Bir kefede gram, ötekinde ton. Ben bir kefedeyim. Biz yani Tek Devlet ötekinde... Haklar tona görevler grama düşer. Hiçlikten büyüklüğe giden yolda doğal olan insanın bir gram olduğunu unutup tonun milyonda biri olduğunu hissetmesidir." (s. 97)
> "Sayılar geceleri uyumalıdır. Bu onların görevidir, nasıl gündüz çalışmak görevleriyse. Geceleri uyumamak ceza gerektiren bir suçtur." (s. 55)

Velinimet'inin denetiminde, Tek Devlet'in güvenliğini korumak, diğer bir değişle milyonların mutluluğunu sağlamak için çalışan doktorlarca en önemlisi gaz odası olan birçok alet kullanılarak, devlete karşı bir girişimde bulunanlar sorgulanır ve cezalandırılır. Bu bölüm "Operasyon Bölümü" olarak adlandırılır. Suçlular ölüm cezası ile cezalandırılır. Bunun ilkel zaman-

lardan gelme bir cezalandırma biçimi olduğu düşünülebilirse de Tek Devlet antik dönemin tanrısı ile eş, ilahi adalet olarak da görülebilir. Özellikle ütopyaların uyumun sağlanması adına bireyi yok etmesine karşı bir tepki olarak ortaya konmuş olan tüm karşı ütopyalarda bireyselliğin yok olması ve bireyin acıları aşırılaştırılarak eleştirilmekte, sembolik birçok uygulamaya rastlanmaktadır. Bunun örneği *Biz*'de, Tek Devlet'te yapılan tek ayin olan "bireyi kurban etme ayini" ile görülmektedir. "Tümelin tikele, bütünün bireye karşı kazandığı zaferi kutlamak için yapılan" ayinde birey Velinimet tarafından bir makinede atomlarına ayrıştırılarak yok edilir. Teknoloji, denetimin sağlanması için kullanılan araçlardan biridir. İdam için kullanılan ve insanları atomlarına ayırarak yok eden makine ya da elektrikli kırbaç gibi gelişmiş teknolojik araçlar, yurttaşlar tarafından her şeyin mükemmelleşmesinin bir örneği olarak görülür ve hayranlık uyandırırlar.

Daha ilkel topluluklara Tek Devlet'in akılcı, matematiksel olarak doğrulanmış mutluluğunu götürmek, bunun için gerekirse zor kullanmak meşru kabul edilir. Bunun için "İntegral" adı verilen bir uzay aracı yapılmaktadır. Kitapta İntegral'in yapımı sırasında çalışanların hareketleri dansa benzetiliyor ve bu hareketin mükemmelliği hareketin özgür olmamasında, mutlak ve estetik boyun eğişte, "ideal özgürlüksüzlükte" bulunuyor. Devlet adına yapılan çalışmalarda bireylerin kaybedilmesi, herhangi bir aksamaya neden olmaz ve bundan gurur duyulur. Kaybedilen kişiler, devletin karşısında matematiksel olarak çok çok küçük bir değer olarak görülür. İş saatleri dışında yapılan yürüyüşler bile devletin gözetiminde, mutlak bir düzen içinde yapılmaktadır. Müzik üretim evinden çalınan Tek Devlet marşı ile tüm sayılar dörtlü sıralar halinde, üniformaları içinde müziğin ritmine göre yürürler. Şiir uysallaştırılmış, toplumun hizmetine sunulmuş, topluma yararlı olması sağlanmıştır.

Velinimet seçimle iş başına gelmiştir. Ancak bu seçim, bireyin özgür iradesi ve politik katılımıyla yaptığı seçimden çok farklıdır. "Birlik Günü" adı verilen seçim günü, Velinimet'in açık oylamayla ve oy birliğiyle tekrar seçileceği, sonucu önceden belli olan seçim günüdür. Her yıl tekrarlanan Birlik Günü tüm bireylerin uyum ve itaat içinde, Velinimet'in yeniden seçilmesi için oy verdiği, devlet yönetiminin rastlantılara bırakılmadan tek bir koruyucuya teslim edildiği, Tek Devlet'in kutsal birliğinin bir kez daha onaylandığı aslında devletin "milyonlarca hücreli, tek ve güçlü bir organizma, eskilerin deyişiyle bölünmez bir bütün, olduğunu hatırlatmayı amaçlayan sembolik bir tören"dir. (s. 112) Oylamanın, kendilerine göre, "açıkça, dürüstçe, gün ışığında" yapıldığı seçimlerde, devlet başkanı oy birliğiyle yeniden seçilerek, devletin istikrarı güvence altına alınır. Bu seçim sistemi eskinin, sonuçları önceden bilinmeyen ve devlet yönetiminde büyük değişiklikler olabilmesi ihtimalini her zaman barındıran seçimlerden çok farklıdır. Devleti, önceden tahmin edilemeyen olasılıklar üzerine kurmak anlamsız ve tehlikeli görülür. Gizli oy usulüyle yapılan seçimler korkakça ve sinsice bulunurken, açık oylamanın çok daha dürüst, içten ve yüce olduğu yurttaşlara benimsetilmiştir. Ayrıca devlette "gerçekte *herkes* ve *ben* değil *biz* var olduğuna göre" seçimlerin başka bir şekilde yapılması da düşünülemez.

Tek Devlet'te cinsel yaşam da tümüyle devletin denetimindedir. Tüm bireyler evlilik, aile gibi kurumlar olmadan cinselliği yaşamaktadır, ancak tamamen devletin izniyle ve gözetiminde. Aile kavramı ortadan kalkmıştır. Bu, kitapta açıkça dile getirilmese de, bireylerin tek başlarına yaşamalarından ve romanın baş kişisi D-503'ün dile getirdiği özleminden anlarız:

> "Bir annem olsaydı, eski insanlar gibi kendi annem. Ben D-503 gibi bir sayı değil Tek Devlet'in bir molekülü değil sadece sıradan bir insan olsaydım." (s. 169)

Cinsel birleşme günlerinde pembe kupon verilerek görevliden perdeleri çekme izni alınır. Cam duvarların kapatılabildiği tek an bu saatlerdir. Cinsellik yalnızca bir teknik olarak görülür. Cinsellik dairesi tarafından her sayının muayenesi yapılır ve cinsel birleşme günleri saptanır. Sayılar belirlenen günleri kiminle geçirmek istediklerini bildirerek pembe kuponlarını alırlar. "Dünyayı açlık ve sevgi yönetir" düşüncesinin bir yansıması olarak Tek Devlet açlığı yendikten sonra sevgiye yönelmiştir. Üç yüzyıl önce Les Sexualis (Cinsellik Yasası) ilan edilerek "her sayının bir diğer sayıyı cinsel bir meta olarak kullanma hakkı vardır" ilkesi kabul edilmiştir. Böylece birçok trajedinin kaynağı olarak görülen aşk, uyku, yemek, sindirim gibi organizmanın bir fonksiyonuna dönüştürülmüştür. Cinsel yaşamın devlet tarafından yönlendirilmesi çoğu ütopya ve karşı ütopyada görülen bir uygulamadır. Özellikle bireyselliği ön plana çıkardığı ve düzensizliğe neden olduğu gerekçeleriyle cinsellik devletin en çok üzerinde durduğu eylemdir. Böyle bir ortam içinde cinselliğin sadece fiziksel ve duygusal değil aynı zamanda siyasal bir boyutu olduğundan, devletin denetimi dışında yaşanan cinsellik bir başkaldırı, siyasal bir eylem olarak görülür. Birçok karşı ütopyada olduğu gibi *Biz*'de de, devlete başkaldırının ilk adımı devletin bilgisi ve izni olmadan yaşanan cinsel ilişkidir.

Tek Devlet'in bin yıllık tarihi boyunca düzene karşı gelmeye, "o kutsal birliğini bozmaya cüret eden tek bir çatlak sese bile rastlanmamıştır." Fakat Birlik Günü'nde binlerce kişi Velinimet'e karşı oy kullanır. Devletin resmi yayın organı Tek Devlet Gazetesi'nde karşı oy verenlerin oylarının dikkate alınamayacağı belirtilerek velinimetin 48. kez oybirliğiyle seçildiği duyurulur. Karşı çıkanlar "kendilerine Tek Devlet'in temel yapısını oluşturma hakkından mahrum eden bazı mutluluk düşmanları" olarak gösterilir.

Koruyucular tarafından aranmakta olan isyancılar Yeşil Duvar'ın ardına geçerler. Duvar'ın ardı vahşi bir dünyadır.

Pürüzsüz ayna düzlüğündeki sokaklar, düzenli caddeler yerine burada "yeşil, yumuşak, hareketli, canlı bir orman, kuşları, ağaçları, diğer hayvanları ve duvarın içindekilerden farklı insanları ile karmaşık ve yabancı bir dünya" vardır:

> "Bu kez koyu renkli kızıl, sarı esmer, beyaz insanları-açıkça insanları ayırt ettim. Giysileri yoktu ve prehistorya müzesindeki at gibi kısa parlak tüylerle kaplıydılar. Kadınlarının yüzleri ise, her nasılsa bizim kadınlarımızınki gibiydi. Zarif tüysüz, dolgun, harika biçimli diri göğüsleri vardı. Erkeklerin de, yüzlerinin bazı kısımları tüysüzdü atalarımız gibi." (s. 127)

Devletin isyancılara karşı kullandığı son silah, Büyük Operasyon'dur. Bu, insanları duygulardan arındırmak, onları düşünmekten ve düşlemekten alıkoyarak bir makine haline getirmek, kendi iddialarına göre "makineler kadar kusursuz hale getirmek ve yüzde yüz mutluluğa ulaştırmak" amacıyla yapılan beyindeki düş gücü merkezinin çıkarılması ameliyatıdır. Bu uygulama, karşı ütopyalarda özellikle eleştirilen ve aşırılaştırılan, kişiliği yok etmenin, bireyi kontrol altında tutmanın mutluluğa ulaşmak için özgürlüğü yok etmenin vardığı en üst nokta olarak görülebilir. Aynı zamanda Bülent Somay'ın dikkat çektiği gibi, bu "insanda düş gücünü yok edecek bir yol bulmadıkça" hiçbir devletin, hiçbir totaliter rejimin başarılı olmasının mümkün olmayacağına dair bir simge, bir umut ışığıdır.[136] *Biz*'de umudun her zaman varolduğu görülmektedir. Vatandaşlar ideolojik söylemlerle devletlerine bağlı ve yaşadıkları hayattan memnun bireyler haline getirilmiş olsalar da, insanlıklarını tamamen ortadan kaldıracak olan operasyonu kabul etmezler. Birlik Günü'nde bin yıldır süren düzene karşı gelerek Velinimet'e karşı oy kullanan büyük bir kalabalık vardır ve bu isyancıların amacı ülkeyi çevreleyen duvarı yıkmak ve tüm duvarları yerle bir ederek özgürce

136 Somay, "Sunuş", s. 8.

yaşamaktır. Devlet tarafından diğer gezegenlere giderek, kendi yüksek uygarlıklarını yaymak amacıyla yapılan İntegral'in bu duvarları yukarıdaki binlerce dünyaya taşıyacağını görür ve bunu engellemeye çalışırlar. Romanın sonunda baş kahramanının ameliyat edilerek duygusuz bir varlık haline getirilmesine rağmen, isyancılar ile devlet arasında çatışmalar sürmektedir. Tüm baskılara, matematiksel kesinlikle mükemmelleştirilmiş devletin tüm çabalarına rağmen, bu mekanik dünyaya, "akla ihanet edenlerin sayısı" bir hayli fazladır.

Zamyatin'in ortaya koyduğu ve bu yanılgıya düşülmemesi için uyarıda bulunduğu diğer bir konu, tüm klasik ütopyalarda ve Rus Devrimi gibi somut uygulamalarda karşılaşılan, yapılan devrimin son devrim, ulaşılan düzenin mükemmelleşmiş bir toplum, bitmiş bir proje olarak görülmesidir. Romanın baş kişisi D-503'e göre devrim bir kez yapılmıştır, bu sonuncudur, başka bir devrim olamaz. Ancak, daha sonra isyancılardan olduğu öğrenilen E-330 ona devrimlerin de aynı sayılar gibi sonsuz olduğunu, nasıl en son sayı diye bir şey olamazsa, son devrim diye bir şey de olamayacağını gösterir. Zamyatin, daha iyiye doğru bir yönelme olarak tanımlanan ütopyanın kendisinin de gelişmeye açık olması gerektiğini, "kapalı, durağan ve *bitmiş* bir an ve mekân olarak tasarlanan ütopyanın, sömürünün ve ezilmenin yeni (ve belki biraz daha "akılcı") bir biçimi olduğunu" vurgulamaktadır.[137]

Karşı ütopyanın ilk ve kendinden sonrakileri etkilemiş örneklerinden biri olan *Biz*, özellikle totaliter bir rejime ve bu rejim içinde yok sayılan bireye vurgu yapmaktadır. Temel sorun devletle birey arasındaki gerilim ve devletin yengisiyle sonuçlanan bir çatışma olduğundan, toplumsal yapı ve insanlar arası ilişkiler üzerinde, belki de "insan"dan söz etmek mümkün olmadığı için, klasik ütopyalarda gördüğümüz ayrıntılı düzenlemelere rastlanmamaktadır. Bu anlamda toplumsal cinsiyet ilişkileri ve

137 A.g.e., s. 9.

rollerinin birebir yansımaları da görülmemektedir. Cinselliğin devlet tarafından sıkıca denetlendiği ve aile kavramının olmadığı bir toplumsal yapının söz konusu olduğu görülse de, devlet sisteminin, eğitimin, çalışma yaşamının ayrıntılı betimlemesine rastlanmadığından toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde bir değerlendirmede bulunmak da çok olanaklı değildir. Ancak devletin tek ve mutlak yöneticisinin erkek olmasının yanında akılcılık, matematiksel mutlaklık, ilerleme ve fetih ilkelerini sahiplenmiş olan devletin bütününün "erkek" olduğu da gözden kaçmamaktadır. Ataerkil düşünce sisteminin ve cinsiyet ilişkilerinin merkezde yer aldığı modern karşı ütopyalar ise, bu konulara odaklanmış feminist kadın yazarlar tarafından yazılmış olanlardır ve gelecek bölümde inceleneceklerdir.

IV. BÖLÜM
FEMİNİST ÜTOPYALAR

A- Feminist Ütopyaların Genel Özellikleri

18. ve 19. yüzyıllardan itibaren kadın hareketi birçok alanı etkilemiş, kadınların özel ve kamusal alandaki konumunu sorgulamış ve dönüştürmüştür. Bugün toplumsal cinsiyet olarak adlandırdığımız kavram, kadın hareketinin ilk döneminin önemli temsilcileri tarafından adı belirlenmiş olmasa da ortaya konmuştur. 18. yüzyılda Mary Wollstonecraft kadın olmanın ilk günden itibaren öğrenilen ve yapay olarak yaratılmış olmasına rağmen doğal sanılan ve değişmez kabul edilen bir olgu olduğunu söylerken, 19. yüzyılda Sarah Grimke "erkeklerin görevleri ve kadınların görevleri; erkeklerin alanı ve kadınların alanı hakkındaki fikirler sadece keyfi fikirlerdir" derken toplumsal cinsiyete, tüm alanların buna göre yapılandığına dikkat çekmektedirler.[138] Kadınların oy hakkı ve yönetime katılma hakkı, tüm mesleklere girme ve bunların sağlanması için eğitim hakkı için mücadele edilen ilk dönem feminist hareket, devlet yönetimi, iş yaşamı, eğitim gibi pek çok alanın cinsiyet eşitsizlikleri çerçevesinde şekillendiğini göstermiştir. Ütopya uygulamaları bu gelişmelerin etkisiyle dönüşmüş, cinsiyet ilişkilerinin değişmesi ütopyaya da yansımıştır. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren kadınların politika, felsefe, edebiyat gibi alanlarda etkin bir şekilde varlık göstermeye başlamaları, ütopyacı geleneğin de değişmesine ve kadınlar

138 Margaret Walters, "Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar", *Kadın ve Eşitlik* içinde, Juliet Mitchel, Ann Oakley, Çev. Fatmagül Berktay, 3. bs., İstanbul, Pencere Yayınları, 1998, s. 153; Josephine Donovan, *Feminist Teori*, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağluk Gevrek, Fevziye Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 41.

tarafından şekillendirilmesine olanak sağlamıştır. Bu dönemde kadınlar tarafından yapılmış olan kuramsal çalışmalar kadar, ütopyacı metinler de görülmeye başlamıştır. Mary Griffith'in, kadınların mal sahibi olmak ve onları kullanmakta özgür olduğu, ekonomik temelli ütopyası *Three Hundered Years Hence* [Üç Yüzyıl Ötede] (1836), *Küçük Kadınlar*'ın yazarı olan Louisa May Alcott'un, kadınların ekonomik olarak özerk oldukları bir dünyayı anlattığı *Work* [Emek] (1870) adlı ütopyası, Annie Danton Cridge'in, *Man's Right, or How Would You Like It?* [Erkek Hakları ya da Nasıl Olmasını İsterdiniz?] (1870) adlı karşı ütopyası, Marie Howland'ın eğitimli, kişisel ve toplumsal olarak sorumluluk sahibi kadınların varolduğu eşitlikçi toplum ütopyası olan *Papa's Own Girl* [Babasının Kızı] (1874) gibi metinler, ilk dönem feminist hareket içinde var olan önemli ütopya örnekleridir. 19. yüzyılın sonunda kadınların özgürlüklerini en iyi temsil eden figür olarak görülen Amazon figürü de kadınlar tarafından yazılmış olan ütopyalarda görülmektedir. Bunun örnekleri olarak Alice Jones ve Ella Merchant'ın *Unveiling a Parallel* [Benzerini Ortaya Çıkarmak](1893) ve Mary Bradley Lane'in *Mizora: Prophecy* [Mizora: Bir Kehanet] (1880) adlı ütopyaları gösterilebilir.[139]

Bu edebi eserler yanında, 19. yüzyılda, özellikle ütopyacı sosyalistlerin fikirlerinin etkisinde, üç yüzden fazla küçük ütopyacı topluluk yaşama geçirilmiştir. Bu topluluklar kadın ve erkek arasındaki rol paylaşımını sorgulamış, özellikle emeğin cinsiyetlere göre ayrışmasını ortadan kaldırmaya, ortaklaşa bir yaşam biçimi geliştirmeye çalışmışlardır. Bu topluluklar içinde, feminist ütopyacı düşüncenin önemli merkezlerinden biri olan Yeni-İngiltere önemlidir. Bunun yanında "Women's Commonwealth" adındaki bir topluluk, 1866'da sadece kadınlardan

139 Liana Borghi, "Feminizm (Amerikan)", *Ütopyalar Sözlüğü* içinde, Michele Riot- Sarcey, Thomas Bouchet, Antoine Picon, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2003, s. 82-83.

oluşan bir topluluk için yerleşim tasarıları yapmıştır.[140] 1830'da Familistére topluluğunda kadınlar yönetime eşit biçimde katılabilmekteydiler. Bununla birlikte birçok toplulukta kadınlar kendilerinden beklenen geleneksel rolleri üstlenmişlerdir. Özellikle Fourier, yazdığı metinlerde kadına erkeklerle aynı eğitimi vermeyi ve tüm görevlerde eşitliği öngörmüşse de, kendisinin izinde kurulan ütopya toplumlarının birçoğunda bunlar uygulanmamıştır.[141]

19. yüzyılda kadınlar tarafından yazılmış ancak kadın ya da feminizm konusunda özel bir vurgu içermeyen ütopyacı kurgulara da rastlanmaktadır. Bir grup Hıristiyan idealistin kurduğu topluluğu anlatan bir ütopyacı macera romanı olan Mary Agnes Tincer'ın *San Salvador*'u (1892), M. Looise Moore'un köle tüccarları ile Afrikalılar arasında ve "mavi gözlü harikulade gençlerle" dolu bir ülkede geçen *Al-Modad*'ı (1892), Zebina Forbush'un 1897-1919 arasında var olan kurgusal bir toplumu anlattığı *The Co-opalitan: A Story of the Cooperative Commonwealth of Idaho*'su [Idaho Kooperatif Milletler Topluluğunun Hikâyesi] (1898) ve Carolina A. Mason'un ütopyacı bir topluluğun tipik başarısızlığını anlattığı *A Woman of Yesterday* [Dünün Kadını] (1900) bu tarz ütopyalardır.[142]

İlk dönem kadın hareketinin en önemli yazarlarından biri, daha sonraki feminist ütopyacı düşünceyi de etkilemiş olan Charlotte Perkins Gilman'dır. 1898'de yayınlanan ve kısa zaman içinde yedi dile çevrilen kitabı *Kadınlar ve Ekonomi*'nin yanında, erkek merkezli kültür, din gibi birçok konuda yazan, kadınların oy verme hakkı, aile içi görevlerin yeniden düzenlenmesi gibi konularda mücadele eden, döneminde toplumsal eleştirmen ve konuşmacı olarak oldukça tanınan Gilman'ın; en önemlisi sı-

140 A.g.e, s. 83.

141 Michel, *Feminizm*, s. 54.

142 Ann J. Lane, "Önsöz", *Kadınlar Ülkesi*, Charlotte P. Gilman içinde, Çev. Meryem Kutlu, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2007, s. 5-31.

nıfsız ve barış içinde yaşayan bir kadınlar toplumunu anlattığı *(Dişi) O'nun Ülkesi/Kadınlar Ülkesi*[143] (1915) olan üç ütopyacı romanı bulunmaktadır. Feminizm ile sosyalizmi birleştirerek yeni bir düşünce sistemi kurmaya çalışan Gilman'ın diğer iki ütopyası, kendi deyimiyle "kısa mesafeli bir ütopya" olan, 1940'ta Amerika'da geçen *Moving the Mountain* [Dağı Yerinden Oynatmak] (1911) ve *Herland*'in devamı niteliğinde olan *With Her in Ourland* [Onunla Birlikte Bizim Ülkemizde] (1916)'dir.[144]

1937 yılında feminist karşı ütopya yazının olduğu kadar karşı ütopya yazınının da ilk ve önemli örneklerinden biri olan, Katharine Burdekin'in *Swastika Geceleri* yayınlandı. Nazi İmparatorluğu'nun 700. yılında geçen *Swastika Geceleri*, Nazizmi ve genel olarak militarizmi daha geniş bir erkeklik kültü yelpazesinde konumlandırmaktadır. *Swastika Geceleri*'nde "Kadınların İndirgenmesi" adı verilen bir süreç yaşanmış ve kadınlar kendi gettolarında yaşayan, yalnızca üreme için kullanılan, insan olarak görülmeyen varlıklar konumuna indirgenmiştir. Yaklaşık elli yıl boyunca kimliğini gizleyerek Murray Constantine adıyla yazan Katharine Burdekin, ataerkil ideoloji içinde kadınların anne olarak yüceltilmesi ile yalnızca damızlık hayvanlar olarak alçaltılması arasında sadece küçük bir adım olduğunu gösterdiği bu önemli distopyasında mücadelenin gerekliliğini vurgulamakta ve geleceğe dair bir iyimserlik de barındırmaktadır.[145]

1960'ların sonlarından itibaren feminist hareket yeni bir boyut kazandı. Bundan önce 1949'da yayınlanan *İkinci Cins*[146] adlı kitabıyla Simone de Beauvoir, "kadın doğulmaz, kadın olunur" diyor ve kadınların rollerinin doğadan değil, yüzyıllardır sürmekte olan ve kadınların da içselleştirmiş olduğu toplumsal

143 Charlotte P. Gilman, *Kadınlar Ülkesi*, Çev. Seher Özbay, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2007.

144 Ann J. Lane, "Önsöz", s. 15.

145 Daphne Patai, "Giriş", *Swastika Geceleri* içinde, Katharine Burdekin, Çev. Mehtap Gün Ayral, İstanbul, Encore Yayınları, 2014.

146 Simone de Beauvoir, *İkinci Cins*, Çev. Bertan Onaran, 7. bs. İstanbul, Payel Yayınları, 1993.

önyargılar ve geleneklerden kaynaklandığını ileri sürüyordu. Toplumsal cinsiyeti açık bir şekilde ortaya koyan Beauvoir, kadının ev kadınlığı görevinin onu aşkın bir varlık olmaktan uzaklaştırdığı, evlilik kurumunun kadını ikincilliğe mahkûm ettiği ve kadınların mutlaka bir meslek edinerek ekonomik yönden özgür olmaları gerektiğini de ifade etmektedir.[147] 1960'lardan itibaren hızla gelişen ikinci dalga feminist hareket, 19. yüzyılın, temel hedefi erkekle eşit olmak olan liberal feminizminden farklı olarak, kadınların erkeklerden farklı oldukları, farklı bir kültüre ve farklı tarzlara sahip oldukları düşüncesini içerir. Aynı zamanda bu dönemde kadınlar kendi öznelik sorunları ile sosyal adalet, barış gibi "büyük" sorunları eşdeğer öneme sahip olarak görmüşler ve her iki mücadelenin de gerekliliğini dile getirmişlerdir. Kişisel olanın politik ve her türlü ilişkinin bir iktidar ilişkisi olduğunu ortaya koyan radikal feminist hareket, kadınların ezilmelerinin kökenini ekonomik bir temele, sadece kapitalizme değil, ataerkil ideolojiye bağlar ve kadınların kendilerini bastırılmış bir grup olarak görerek kendilerine baskı uygulayanlara, diğer bir değişle erkeklere karşı mücadelelerini gerekli görür.[148] Bu dönemde özellikle Kate Millett ve Shulamith Firestone'un cinsel ilişki, üreme, kadın bedeni gibi konulardaki çalışmaları önemlidir. Kadının üreme işlevini cinsiyete dayalı iş bölümünün nedeni olarak görmüş ve üremeyi ortadan kaldıracak yapay sistemlerle çocuk doğurmaya ve büyütmeye dayalı rol ayrımlarının ortadan kaldırılacağını ileri sürmüşlerdir. Ayrımcılığın temelinin kadının biyolojisinden kaynaklandığı ancak toplumsal rollerin biyolojiye direk bağlı olmayıp, toplumsal olarak öğrenilen ve yeniden üretilen bir kavram olduğu bu dönemde ortaya konmuştur. 1974'te *Amazon Odyssey* adlı çalışmasında Ti-Grace Atkinson, bir bireyin "kadın" olarak ayrılmasının temelini biyolojik ve sosyolojik olarak ayırmakta, sos-

147 Michel, *Feminizm*, s. 81.
148 Donovan, *Feminist Teori*, s. 268-269.

yolojik terimin "kadın", biyolojik terimin "dişi" olduğunu vurgulayarak cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farka işaret etmektedir.[149] 1960'ların sonundan itibaren toplumsal bir hareket olarak lezbiyen feminizm görünürlük kazanmıştır. İkinci dalga feminizm ve eşcinsel özgürlük hareketiyle sıkı bir ilişki içinde gelişen, aynı zamanda bunlardan duyulan hoşnutsuzlukla ayrı bir toplumsal güç ve hareket olarak ortaya çıkan lezbiyen feminist hareket, lezbiyen kadınların deneyimlediği birleşik toplumsal cinsiyet ve cinsellik baskısını ortaya koydu. 1970'ler ve 1980'lerde "bibliyografiler, otobiyografiler, günlükler ve ütopyalar alternatif bir kanon yaratmak isteyen lezbiyenler için bir imkân" oldular.[150]

Aynı dönemde Marksist kavramlardan yola çıkarak kadının kapitalist toplum içindeki konumunu çözümleyen diğer bir feminist görüş, ev içi emeğin değerini, kadının ev işi yaparak ücretsiz olarak yerine getirdiği üretim ve yeniden üretim aracılığıyla sömürülmekte olduğunu ve bunun ücretsiz emek olması nedeniyle değersiz görüldüğünü ortaya koydu.[151] Ayrıca çeşitli sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlar, ırksal, dinsel, etnik gruplara ait kadınlar, kendi kişisel durumlarına ve farklılığa dikkat çekmiştir. Gelişmenin sadece belirli bir grup kadın için değil, tüm kesimlerden kadınlar için geçerli olması gerektiği, bireyselliğe ve farklılığa saygı duyan bir anlayış da gelişmiştir. Bununla birlikte hem bir çevre bilinci gelişmiş, 1970'lerdeki ağır sanayi kapitalizmi ve küresel ölçekte yaşanan enerji ve kaynak sorunları karşısında ekolojik hareket yükselmiş hem de kadını, bedeni ve doğayı özdeşleştiren ve erkek, akıl ve ruh karşısında aşağı yerde konumlandıran ve bunlara hükmedilmesini meşru sayan Batı düşüncesinin temelindeki düalist felsefe eleştirilmiştir. Kadınla doğa arasında olumlu bir özdeşleşme kuran, feminizm ile ekolojinin

149 A.g.e., s. 279-286.

150 Hande Öğüt, "Lezbiyen Edebiyat ve Eleştiri", *Cogito Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, Sayı 65-66, Bahar 2011, s. 295-298.

151 Donovan, *Feminist Teori*, s. 148, 149.

bir araya gelmesine işaret eden bir düşünce olarak ekofeminizm terimi de yine bu dönemde, ilk olarak 1974 yılında kullanılmıştır. Buna göre erkek egemenliğinde egemen olma, hükmetme ilişkisi şeklinde beliren insan-doğa ilişkisi, kadın düşüncesinde bir uyum ve dengeye yönelmektedir.

Bu gelişmeler ile aile, toplum, devlet üzerine farklı sosyolojik çözümlemelerin yapılmasıyla ortaya çıkarılan yeni ilişki ve kavramlar, tüm bu kurumların cinsiyete bağlı ayrışma temelinde yapılandıklarını ortaya koymuş ve bununla mücadele yolları önermiştir.

20. yüzyılda kadınlar, ilk dönem hareketin temel talepleri olan eğitim, çalışma ve siyasal katılım haklarını sınırlı da olsa elde etmiş olmalarına rağmen, iş yaşamında, hukuki alanda, ailede, kısacası yaşamın her alanında hâlâ kısıtlamalarla, baskılarla ve şiddetle karşı karşıyaydılar. 1960'lardan itibaren gelişen ikinci dalga feminist hareket içinde kuramsal çalışmalar yanında ütopya da, ataerkil düzene karşı kullanılan mücadele araçlarından biri olmuş ve birçok kadın yazar toplumsal cinsiyet ilişkilerini çözümleyen ve günümüzün eşitsizliklerini yok etmeyi hedefleyen yeni ütopyalar ve karşı ütopyalar ortaya koymuşlardır. 1985'te Christine Delphy kadınların mücadelesinde kuramın yanında ütopyanın da önemini vurgulamaktadır:

> "Ütopya ve kuram aynı arayışın iki yüzüdür: kuram, olan şeyin olumsuz yüzü ya da evresi, ütopya da olumlu yüzü ya da evresidir....olanı yadsımak için, olabilecek olan şeye ilişkin bir fikre sahip olmak gerekir: görünüşte en "kuru" kuramı geliştirmek için bile hayal gücü gerekir ve karşılık olarak daha başka bir dünya, bizimkinin eksiklerinin çözümlenmesinden yola çıkılmadıkça hayal edilemez....Kuram daha başka olabilirliklerden soyut bir şekilde söz eder, ütopya bu olabilirliklerden bir tanesini gerçekleşmiş olarak gösterir."[152]

152 Borghi, "Feminizm (Amerikan)" s. 88.

1960'lardan itibaren bilimkurgunun da edebi bir tür olarak yaygınlaşmaya ve geniş kitleler tarafından kabul edilmeye başlamasıyla feminist ütopya ve bilimkurgu iç içe geçerek gelişmiştir. İlk yıllarda okurları ve yazarlarının büyük çoğunluğu erkeklerden oluşan bilimkurgu edebiyatının devrimci ve dinamik niteliği kadın yazarlar tarafından fark edilmiş ve bugüne alternatifler oluşturan yeni dünyalar yaratmada kullanılmıştır. Kadın yazarlar bir yandan bilimkurgu edebiyatının tüm zenginliklerinden yararlanırken, aynı zamanda bu türün eril kalıplarını, sınırlılıklarını sorguladılar. Ursula K. Le Guin *Amerikan Bilimkurgusu ve Öteki* (1975) başlıklı yazısında "Amerikan bilimkurgusu(nun) genellikle, zengin, hırslı ve saldırgan erkeklerin tepede olduğu, aradaki derin bir uçurumdan sonra dipte de yoksul, eğitimsiz, isimsiz kitlelerin ve kadınların bulunduğu kalıcı bir astlar-üstler hiyerarşisi" varsaydığını belirtmektedir.[153] Kadın bilimkurgu ve ütopya yazarları sadece bir fantazya değil yeni bir düşünce sistemi, yeni bir dünya, yeni bir dil yaratmaya çalışmışlardır. Feminist ütopyalar dilin ataerkil etkilerden kurtarılmasına, yeni toplumun kurumlarını, insanlar arası ilişkilerini, siyasal ve toplumsal yapısını yansıtacak bir dilin oluşturulması için çalıştılar. Bunun için hem insanın erkek cinsi tarafından temsilini, hem de kadını aşağı, eksik, kötü, karanlık tarafta konumlandıran düalist yaklaşımların dil içindeki yansımalarını ortadan kaldırmayı hedeflediler.

Feminist ütopyalar kullanılan temalar ve anlatım biçimleri açısından çeşitlilikler göstermektedir. Özellikle klasik ütopyaların değişime kapalı, birbirine benzeyen dünyaları yerine, kadınlar tarafından yaratılmış ütopyalar özerktir. Tarih öncesi çağlara ait anaerkil toplum yapılarının ya da ilkel kabile yaşantılarının izlerinin görüldüğü ütopyalar, sosyalist, anarşist

153 Ursula K. Le Guin, "Amerikan Bilimkurgusu ve Öteki", *Başka Dünyalar Mümkün-Bilimkurgu Siberpunk ve Siyaset*, Der. K. Murat Güney, Çev. Canay Özden, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007, s. 41.

ütopyalar feminist ütopya yazınında önemli bir yere sahiptir. Bu ütopyaların birçoğunda androjeni de kullanılır. İlk feministlerden Margaret Fuller (1810-1850) kadın-erkek rollerinin birbirine zıt roller olarak tanımlanmasına karşı çıkıp, kutuplaşmış özelliklerin bir araya gelmesi ve insanlığın yitirdiği bütünlüğü yeniden bulması gerektiği düşüncesiyle androjeni kavramının öncüsü olmuş; daha sonra bu kavram Virginia Woolf tarafından *Orlando*'da[154] (1928) şekillendirilmiştir.[155] İkinci dalga kadın hareketi ile hız kazanarak 1970'li ve 1980'li yıllarda en önemli örneklerini veren feminist ütopyalarda androjeni önemli bir yere sahip olmuştur. İki ayrı cinsin birbirine yaklaşmış olması, fiziksel, ruhsal ve toplumsal olarak benzer özellikler göstermeleri anlamında bir androjenlikten söz edilebileceği gibi, her iki cinsiyeti de bedenlerinde barındıran androjenlerden söz etmek de mümkündür. Bunun yanında androjeni sadece cinsel bir birlik değil, bu birlik çevresinde yüzyıllardır sürmekte olan düalizmin de ortadan kaldırılmasını simgelemektedir. Kadın ve erkeğin tek bedende birleşmesi aynı zamanda akıl ve maddenin, kültür ve doğanın birleşmesi anlamına gelmektedir. Androjeni, ayrı tutmayı ve ikiliği reddeden, bir senteze, bütünselliğe ve dengeye ulaşmayı hedefleyen düşünce tarzının ifadesidir.[156] Özellikle farklı gezegenlerde kurulmuş ülkeleriyle Ursula K. Le Guin'in ütopyaları, anarşist bir topluluğun anlatıldığı *Mülksüzler* (1974) ve halkı her iki cinsiyeti de taşıyan ve dönemsel olarak erkek ya da dişi özellikler gösteren androjenler olan bir gezegenin anlatıldığı *Karanlığın Sol Eli*[157] (1969) bilimkurgu ve feminist ütopya alanına büyük yenilikler getirmiştir.

154 Virginia Woolf, *Orlando*, Çev. Seniha Akar, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2014.

155 Hande Öğüt, "Lezbiyen Edebiyat ve Eleştiri", s. 289.

156 Pamela J. Annas, "New Worlds, New Words: Androgyny in Feminist Science Fiction", *Science Fiction Studies*, #15, Volume 5, Part 2, July 1978.

157 Ursula K. Le Guin, *Karanlığın Sol Eli*, Çev. Ümit Altuğ, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.

Tamamen kadınlardan oluşmuş gelecekteki bir toplumun da içlerinde olduğu dört alternatif evrenin, erkeğe dönüşen bir kadın çerçevesinde anlatıldığı Joanna Russ'ın *Dişi Adam*[158] (1975) adlı ütopyası içeriği kadar ardışık değil parçalı anlatım tekniğiyle de ütopya yazını içinde önemlidir. Feminist ütopyanın en tanınmış ve önemli örneklerinden biri olan Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'ında (1976) kadın ve erkekler bir bakışta birbirinden ayırt edilemeyecek kadar fiziksel olarak birbirine benzerken, erkek bedenleri çocuk emzirmelerine olanak sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Bu örnekler üzerinden feminist ütopyacı tahayyüller, cinsiyetlerin akışkanlığı, değişkenliği, geçişkenliği bağlamında 1990'lardan itibaren "kuir" olarak tanımlamakta olduğumuz varoluşun erken dönem örnekleri/öncülleri olarak görülebilir. Veronica Hollinger, kuir teorinin bilimkurgu edebiyatında farklı tezahürleri olduğunu belirterek, *Dişi Adam*'da Joanna Russ'ın heteroseksüel kültür içinde lezbiyen ve feminist kimlik mücadelesine odaklandığını, *Karanlığın Sol Eli*'nde Ursula Le Guin'in ise cinsiyetin değişken olduğu bir toplum tahayyülü vasıtasıyla, cinsiyeti olumsal ancak bir o kadar da cebri/zorlayıcı bir kültürel kurgu olarak ele aldığını ifade etmektedir.[159]

Dönemin ütopyaları içinde yerli kabile yaşantılarından esinlenerek yazılmış olan, ortaklaşa ve eşitlikçi toplumların, anaerkil ya da lezbiyen toplumların anlatıldığı bazı kitaplar, Marion Zimmer Bradley- *Ruins of Isis* [Isis Harabeleri] (1978), Monique Wittig- *Les Guérilléres* [Kadın Savaşçılar] (1969), Jayge Carr- *Leviathan's Deep* [Leviathan'ın Derinliği] (1979) önemli feminist ütopyalardandır.[160] Özellikle Wittig ve Russ yarattıkları dünyaları heteroseksüel ikiliğin dışından kurgulamışlardır. Teorik çalışmaların-

158 Joanna Russ, *Dişi Adam*, Çev. Çiçek Öztek, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.

159 Veronica Hollinger, "(Re)reading Queerly."

160 Anette Keinhorst, "Emancipatory Projection: An Introduction to Women's Critical Utopias", *Women Studies*, 1987, Vol. 14, s. 92.

da "kadın"ı biyolojik ve özcü bir kategori olmaktan çıkarıp bir sosyal sınıf olarak tanımlayan, lezbiyen özneyi ise ekonomik, siyasi ya da ideolojik olarak "kadın olmayan" ve kurtuluşu heteroseksüelliğin yıkımına bağlı olan bir figür olarak tanımlayan Wittig, *Les Guérilléres*'de bu görüşlerinin izinde bir ütopya ortaya koymaktadır. Önemli feminist bilimkurgusu *Dişi Adam* yanında pek çok öyküsü de bulunan Russ, klasikleşmiş öyküsü *When It Changed*'de [Değiştiğinde] (1972) erkekliğin ve heteroseksüelliğin sadece kadınlardan oluşan bir gezegene gelerek onu kolonize edişini anlatmaktadır. Öykülerinde "doğal sayılan heteroseksüelliğin iç sıkıcı zorunluluğunu" irdeleyen önemli kadın bilimkurgu yazarlarından James Tiptree Jr.- *Houston, Houston, Do You Read?* [Houston, Houston, Cevap Ver] (1976) adlı uzun öyküsünde aynı konuyu yeniden ele almış ancak hikâyeyi bu kez işgalci erkeklerin öldürüldüğü bir "mutlu son"la bitirmiştir.[161] Yine aynı dönemlerde Sally Miller Gearharts'ın *The Wanderground* (1978) ve Joyce Cheney'in *Lesbian Land* [Lezbiyenülke] (1985) ekofeminist lezbiyen toplulukların tahayyül edildiği iki ütopya örneğidir.[162]

Feminist ütopyanın bu altın çağında, insanlar arasındaki iletişime önem veren, toplum içinde farklı fikirleri, küçük azınlık gruplarını dışlamayan ve teşvik eden, çekirdek aile yapısını değiştirmeyi hedefleyen, çocukların yetişmesinden erkek ve kadınlardan oluşmuş bir grubu ya da tüm toplumu sorumlu tutan bir anlayış geliştiren çok sayıda ütopya yazılmıştır. Bunlar içinde Dorothy Bryant'ın *The Kin of Ata are Waiting for You* [Ata'nın Soyu Seni Bekliyor] (1971), June Arnold'm *The Cook and the Carpenter* [Aşçı ve Marangoz] *(1973),* Mary Staton'ın *From the Legend of Biel* [Biel Efsanesi] (1975), Suzy MacKee Charnas'ın *Motherlines* (1978), Rochelle Singer'm *The Demeter Flower* [Demeter Çiçeği] (1980) adlı ütopyaları sayılabilir.[163]

---

161 Veronica Hollinger, "(Re)reading Queerly."
162 Hande Öğüt, "Lezbiyen Edebiyat ve Eleştiri", s. 306.
163 Anette Keinhorst, "Emancipatory Projection", s. 94-98.

Feminist bir yaklaşımla şekillendirilen daha iyi bir toplum projesi olarak ütopyaların yanında birçok karşı ütopya da yazılmıştır. Bunlarda özellikle ataerkilliğin aşırılaştırılmasıyla oluşmuş, totaliter, köktenci toplumlar anlatılmıştır. Özellikle karşı ütopyalar bugüne dair bir uyarıyı da içerdiklerinden, mücadelenin gerekliliğini daha çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Köktendinci bir darbeyle kurulmuş olan, katı bir cinsiyet hiyerarşisi içinde kadınlar için ürkütücü bir yaşamı betimleyen Margaret Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü* (1986) bir karşı ütopya örneği olarak önemli bir yere sahiptir. Suzette Haden Elgin'in *Native Tounge* [Anadil] üçlemesi (1984-1993), Zoë Fairbairns'in *Kadınlar Kulesi*[164] (1979), Jean M. Auel'in *The Clan of The Cave Bear (Mağara Ayısı Klanı)* (1980) dönemin feminist karşı ütopya örnekleri olarak anılabilir.[165] Nobel Ödüllü yazar Doris Lessing, Shikasta gezegenindeki anaerkil ve eşitlikçi Bölge Üç, ataerkil ve militarist Bölge Dört ve barbar aşiretlerden oluşan Bölge Beş arasındaki evlilikleri anlattığı *Bölge Üç, Dört ve Beş Arasındaki Evlilikler/Evlilikler*[166] (1980) adlı romanında bir anaerkil ütopya örneği sunarken; karşı ütopya türünde de *Hayatta Kalma Güncesi*[167] (1974), *Mara ile Dann*[168] (1999), *The Story of Colonel Dann, and Mara's Daughter, Griot and the Snow Dog* [Albay Dann, Mara'nın Kızı, Griot ve Snow Dog'un Hikâyesi] (2005) gibi pek çok roman kaleme almıştır.[169]

164 Zoë Fairbairns, *Kadınlar Kulesi*, Çev. Ünver Alibey, İstanbul, Everest Yayınları, 2007.

165 Libby Falk Jones, "Breaking Silences in Feminist Dystopias", *Utopian Studies*, No:3, 1991, s. 7-11.

166 Doris Lessing, *Evlilikler-Argos'taki Kanopus Arşivleri 2*, Çev. Erol Özbek, İstanbul, Chiviyazıları Yayınevi, 1999.

167 Doris Lessing, *Hayatta Kalma Güncesi*, Çev. Püren Özgören, İstanbul, Can Yayınları, 2010.

168 Doris Lessing, *Mara ile Dann*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul, Can Yayınları, 2001.

169 Sharon R. Wilson, "Storytelling in Lessing's Mara and Dann and Other Texts", *Women's Utopian and Dystopian Fiction*, Ed. Sharon R. Wilson, Cambridge Scholars Publishing, 2013, s. 23-30.

Donna Haraway'in *Siborg Manifestosu* (1985/1991) ve Judith Butler'ın *Cinsiyet Belası* (1990) ile ortaya attığı kuir kuram 1990'lardan itibaren birçok alanı olduğu gibi feminist bilimkurgu, ütopya ve distopya edebiyatını da etkilemiştir. Haraway *Siborg Manifestosu*'nda "toplumsal cinsiyet, ırk ya da sınıf bilinci(ni), patriyarkanın, sömürgeciliğin ve kapitalizmin çelişkili toplumsal gerçekliklerinin bize yaşattığı korkunç tarihsel deneyimlerin kazanımları"[170] olarak tanımlayarak her türlü kategorik karşıtlık yanında "kadın" kategorisini de reddetmektedir. Haraway'in "sosyalist-feminist kültür ve teoriye,... cinsiyetin (gender) olmadığı bir dünya –belki doğuşun olmadığı, belki sonu da olmayan bir dünya– tahayyül eden ütopik gelenek dahilinde, katkıda bulunma çabası"[171] olarak tanımladığı *Siborg Manifestosu* "cinsiyetlendirilmiş beden" kavramsallaştırması üzerinde ciddi etkiler yapmış ve siborg figürünün, gelecekte türeyebilecek pek çok farklı cinsiyete, farklı tiplerde bedenlere, erkek, kadın ya da androjen ve hatta cinsiyetsiz insan-sonrası varlıklara köprü olma potansiyeli taşıdığı ifade edilmiştir. Bazı eleştirel yaklaşımlar olsa da Haraway'in manifestosu özgürleştirici bir iyimserlik yaratmış ve siborg figürü Batı düşüncesinin hiyerarşik ikiliklere dayalı epistemolojisinin ötesine geçebilmenin kolaylaştırıcısı olmuştur.[172]

Teoride, edebiyatta, bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler doğal olan/yapay olan, organik/inorganik, biyoloji/teknoloji, insan-hayvan/makine gibi ikiliklerin altını oyarak bilimkurgu, ütopya ve distopya alanında da çarpıcı tahayyüllere imkân sağlamıştır. 1990'lar ve 2000'lerde, her türlü ayrımcılık, kapitalizm ve tüketim toplumu, ekolojik sorunlar, köktendincilik gibi "geleneksel" temalarla birlikte yapay zekâ, siborg, insan dışı/insan

170 Donna Haraway, *Siborg Manifestosu*, s. 16.

171 A.g.e, s. 4.

172 Kaye Mitchell, "Bodies That Matter: Science Fiction, Technoculture, and the Gendered Body", *Science Fiction Studies*, #98, Volume 33, Part 1, March 2006.

sonrası organizmalar, internet, sanal gerçeklik, bilgisayar oyunları, biyoteknoloji de feminist ütopya ve karşı ütopya edebiyatının konuları olurken; bedene, cinsiyete ve cinsiyetsizliğe dair tartışmalar, LGBTİ karakterler ve kuir evrenler de bu edebiyat içinde geniş yer bulmuştur.[173] Afroamerikan bilimkurgu yazarı Octavia Butler'ın gezegenler arasında geçen hikâyesi ve üçüncü bir cinsiyet oluşturan insan-uzaylı gen birleşimli bireylerden oluşan evreniyle *Xenogenesis* üçlemesi (1987-1989) ile distopik bir dünyada Earthseed adlı ütopyacı bir topluluğun hikâyesini anlattığı *Parabel of the Sower* (1993) ve *Parabel of the Talents* (1998)[174], Marge Piercy'nin geleceğin distopik Amerika'sında bir kadın ile bir siborg arasındaki aşkı anlatan romanı *He, She and It* (1991), Melissa Scott'ın Trouble adlı bir kadın bilgisayar korsanının hikâyesini anlattığı, siberpunk akımının da önemli örneklerinden biri olan *Trouble and Her Friends* [Trouble ve Arkadaşları] (1994)[175], Margaret Atwood'un belki de hayatta kalan son "insan"ın ağzından geri dönüşlerle insan ırkının yerini nasıl başka bir türe bıraktığını anlattığı *Antilop ve Flurya (2003)*, Jeanette Winterson'un dünyalar, karakterler ve hikâyelerin tekrar ettiği çok katmanlı bir kurgu içinde, kendisini felakete götüren hataları tekrar tekrar yapan insanlığın karşısına ütopyacı bir model olarak "Robo Sapien"leri koyan *Stone Gods* [Taş Tanrılar] (2007)[176] gibi romanları onlarca örnekten birkaçıdır. Hillary

173 Çok geniş bir "LGBT Science Fiction" bibliyografyası için bkz. http://www.feministsf.org/bibs/lgbt.html

174 Rachel J. Sears, "Butler: To Take Root Among the Stars", *Plaza: Dialogues in Language and Liteature* 5.2., Summer 2015, s. 22-31.

175 Mary Flanagan, Austin Booth, *Reload-Rethinking Women + Cyberculture*, London, The MIT Press, 2002.

176 Hope Jennings, "A Repeating World": Redeeming the Past and Future in the Utopian Dystopia of Jeanette Winterson's The Stone Gods, *Interdisciplinary Humanities*, Vol. 27, Issue 2, Fall 2010, s. 1 32-146. Luna Dolezal, "The Body, Gender and Biotechnology in Jeanette Winterson's Stone Gods", *Literature and Medicine*, Volume 33, Number 1, Spring 2015, s. 91-112.

Jordan'ın geleceğin köktendinci Amerika'sında yasa dışı kürtaj olduğu için teninin kırmızı renge boyanmasıyla cezalandırılan bir kadını anlattığı *Uyandığında*[177] (2011) da yakın tarihli feminist distopya örneklerinden biridir.

B- Feminist Ütopya Örnekleri

Bu bölümde incelenecek olan feminist ütopyalar genel yaklaşım olarak 20. yüzyıl ütopyalarının temel özelliklerini göstermelerinin yanında, gerek toplumsal yapılanma gerek anlatım biçimleri olarak dönemin çeşitliliğini yansıtacak örnekler olarak seçilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla üç ütopya örneği seçilmiştir. Bunlardan ilki Ursula K. Le Guin'in, anarşist bir toplumla kapitalist bir toplumun karşı karşıya konduğu, hem iki dünya arasındaki yolculuğun hem de insanların iç yolculuklarının anlatıldığı ve bu anlamda 20. yüzyıl ütopya edebiyatının da genel karakterini yansıtan 1974 tarihli ütopyası *Mülksüzler*'dir. İkinci olarak Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın* (1976) adlı ütopyası incelenecektir. Özellikle Amerikan yerlilerinin kabile yaşantılarının örnek alındığı bu ütopya, günün ekonomik, ırksal ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerini eleştirmesi ve mücadelenin gerekliliği üzerinde durması açısından önemlidir. Son olarak Margaret Atwood'un ataerkil ve fundamentalist bir yapılanmayı anlattığı *Damızlık Kızın Öyküsü* (1986) adlı karşı ütopyasına yer verilecektir.

177 Hillary Jordan, *Uyandığında*, Çev. Özlem Yüksel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.

1- Ursula K. Le Guin ve Mülksüzler[178]

Ursula Le Guin'in 1974 tarihli romanı *Mülksüzler*, bilimkurgu türünün ve ütopya yazınının 20. yüzyıldaki en önemli örneklerinden biridir. *Mülksüzler*'de birbirinin uydusu olan iki gezegen, anarşist bir topluluk olan Anarres ile merkezi yönetim ve mülkiyete dayalı ülkelerden oluşmuş olan Urras, karşılaştırılarak anlatılmaktadır. Romanın ilk cümlesinden itibaren *Mülksüzler*'in kendi mükemmel toplumunu yaratmış olan ve onu dışarıdakilerden korumaya çalışan geleneksel bir ütopyadan farklılığı görülmektedir:

> "Bir duvar vardı. Önemli görünmüyordu. (...)Yolla kesiştiği yerde bir kapısı yoktu; orada yerin geometrisine indirgeniyordu: bir çizgiye, bir sınır düşüncesine. Ama düşünce gerçekti. Önemliydi. Yedi kuşak boyunca dünyada o duvardan daha önemli bir şey olmamıştı. Bütün duvarlar gibi iki anlamlı, iki yüzlüydü. Neyin içeride, neyin dışarıda olduğu duvarın *hangi yanından baktığınıza bağlıydı.*" (s. 11)

Urras'la alışveriş yapan yük gemilerini, Anarres Limanı'nı çevreleyen "duvar", Le Guin'in ütopyanın kapalılığını simgelemek ve eleştirmek için kullandığı bir yapıdır. Yalnızca iniş alanını değil, uzaydan gelen gemileri, insanları ve onların temsil ettiği evrenin geri kalan kısmını çevrelemekte ve Anarres'i özgür bırakmakta, aynı zamanda Anarres'i çevrelemekte ve bütün diğer dünyalardan ayırmakta, yalıtmaktadır. Duvar, sınır düşüncesi, diğerlerini ayırmak ve diğerlerinden ayrılmak, Urras'ı terk ederek bu gezegene yerleşen ve Odocular olarak adlandırılan anarşist topluluk için çok önemlidir. Duvar sadece iki gezegeni fizik-

178 Ursula K. Le Guin, *Mülksüzler*, Çev. Levent Mollamustafaoğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 1999. *Mülksüzler*'den yapılan alıntılar metin içerisinde sadece sayfa numaraları belirtilerek verilecektir. Alıntılar yukarıdaki kaynak esas alınarak yapılmıştır.

sel olarak birbirinden ayırmaktan öte bir anlam taşımaktadır. Anlatı boyunca birçok kez karşılaştığımız "duvar" imgesi, insanları, ülkeleri, yaşama biçimlerini birbirinden ayıran, kişilerin çevrelerindeki ve içlerindeki kısıtlamaları, engelleri ifade etmekte ve bunların yıkılmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Anarres'te mülkiyet sistemine dayanmayan, devlet, din, aile ya da başka bir kurumsal yapının yer almadığı anarşist bir toplum kurulmuştur. Tüm şehirler birbirine benzeyen, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmiş ortak yapılardan oluşmaktadır. Çalışma mekânları, yatakhaneler, öğrenme merkezleri, toplantı salonları, yemekhaneler tüm halkın, maddi bir bedel ödemeden, istediği zaman yararlanabileceği ortak kamusal mekânlar olarak tasarlanmışlardır. Toplumda işlerin yürütülmesini, iş bölümünü ve malların dağıtımını sağlayan bir yönetim ve yürütme ağı vardır: Üretim ve Dağıtım Eşgüdümü (ÜDE). Anarres'te, merkezileşmeden ve bürokratik düzenlemelerden kaçınılır, ÜDE'nin sadece işlerin yürütülmesini ve organize edilmesini sağlayan bir merkez konumunda kalmaya devam etmesine dikkat edilir.

Kişileri herhangi bir şeyi yapmaktan alıkoyacak ya da yapmaya zorlayacak yetkili, denetleyici bir kurum yoktur. Ancak toplumsal vicdan önündeki konumları bireyler üzerinde sınırlayıcıdır. Kamuoyu görüşü önemlidir. "Organik toplumsal vicdan", başkalarının görüşleri çoğu Anarresli'nin davranışını yönlendiren en önemli ahlaki güçtür: "Anarres'te başka hiçbir ödül, başka hiçbir yasa yoktur. İnsanın kendi zevki ve dostlarının saygısı. Hepsi budur." (s. 139) Her birey toplumun kendisiyle birlikte varolduğu, toplumun kendileri olduğu, hayatta kalabilmek için birlikte çalışmaları, paylaşmaları gerektiği bilinciyle yaşar. Cinsel ilişkilerde de herhangi bir denetleme, evlilik gibi kurumsal bir birliktelik bulunmamakta, herkes aynı ya da karşı cinsten kişilerle cinsel ilişki kurabilmektedir. Herkes ortak yatakhanelerde kalabileceği gibi, tek eşliliği seçenler kendilerine ait özel

mekânlarda da yaşayabilir. Çocuklar çoğunlukla yatakhanelerde, istedikleri zaman da anne babaları ile birlikte kalırlar.

Anarres'te kullanılan dil de toplumun yaşam biçimini ve değer yargılarını yansıtacak şekilde değişmiştir. Feminist ütopyaların çoğunda olduğu gibi *Mülksüzler*'de de, mülkiyetin, hiyerarşinin, ataerkil önyargıların olmadığı bir toplumun ifadesi olarak mevcut dilde var olan kelime ve terimler ortadan kaldırılmış, kullanım şekilleri değiştirilmiştir. Anarres'te, Urras'ta ve günümüzde olduğu şekilde, kişinin aile kökenini ifade eden ve babasoylu bir şekilde belirlenmiş olan soyadı yoktur. İsimler, bilgisayar tarafından, erkek ve kadın için herhangi bir ayrım gözetilmeden verilir ve bir kişi hayatta olduğu müddetçe aynı isim başkası tarafından kullanılamaz. Mülkiyetin olmadığı, sadece nesneler ile değil, insanlar arasında da bir sahiplik ve iktidar ilişkisinin kurulmadığı toplumda iyelik ekleri de ortadan kalkmıştır. Ayrıca cinsiyeti belirten karı, koca gibi kavramlar yerine eş ve oğul, kız yerine de çocuk sözcüğü kullanılır. Anarres'te konuşulan dilde iş ve oyun için aynı sözcük kullanılırken, savunma için kullanılan sözcük aynı zamanda can sıkıntısı anlamına gelmektedir. Anarres'te "cinsellik pis bir şey olmayınca, günaha girmek diye bir şey de olmayınca küfretmek" neredeyse imkânsız hale gelmiştir. (s. 232)

Merkezi bir yönetim, bir devlet sistemi, ekonomik sınıflar ve bunlardan doğan hiçbir hiyerarşik ilişkinin olmadığı, bireylerinin tam bir eşitlik içinde yaşadığı Anarres bu anlamda bir "mutlu ülke", bir ütopya görünümündeyken, doğal yapısı ve verimliliği söz konusu olduğunda bir klasik ütopyada genel olarak görülen bolluk ülkesi tasarımından çok uzaktır. Anarres çorak, verimsiz, birkaç bitki ve hayvan türünden başka canlının yetişmediği ve bu canlıların sürekliliğinin sağlanması için tüm bireylerinin birlikte çok çalışmalarının gerektiği bir gezegendir. Ekilebilir alan çok kısıtlıdır, gezegenin tüm güneybatı bölgesi, sürekli ıslah edilemeye çalışılan "toz"dan oluşmaktadır. Urras

birçok anlamda Anarres'in karşıtı olacak şekilde kurgulanmıştır. Urras, ormanları, dağları, tepeleri, çeşitli hayvan ve bitki türleri, bol suyu, mavi gökleri, tüm doğal güzellikleri ve kaynakları ile tam bir ütopya ülkesi görünümündedir. Ancak mülkiyet sistemine dayanan, hiyerarşik ve cinsiyetçi siyasal, ekonomik ve toplumsal yapısıyla Urras da bir ütopyadan beklenen adaletli, mutlu ülkeyi sağlayamamaktadır:

> "Harika değil. Çirkin bir dünya. Bu dünyaya benzemiyor. Anarres sadece tozdan ve kuru tepelerden oluşuyor. Her şey az, her şey kupkuru. İnsanlar da güzel değil. Hepsinin koca elleri ve ayakları var, benimkiler ve buradaki garsonunkiler gibi. Ama koca göbekleri yok. Çok kirlenirler, birlikte yıkanırlar, burada kimse bunu yapmaz. Kentler çok küçük ve sönüktür, sıkıcıdır. Hiç saray yoktur. Yaşam sıkıcıdır, çok çalışılır. Her zaman istediğinizi alamazsınız, hatta bazen gereksindiğimizi bile, çünkü yeterince yoktur. Siz Urraslıların her şeyi yeterince var. Yeterince hava, yeterince yağmur, çimen, okyanuslar, yiyecek, müzik, yapılar, fabrikalar, makineler, kitaplar, giysiler, tarih. Siz zenginsiniz, siz sahipsiniz. Biz yoksuluz, biz yoksunuz. Sizde var, bizde yok. Burada her şey çok güzel. Güzel olmayan yalnızca yüzler. Anarres'te hiçbir şey güzel değildir, yalnız yüzler güzeldir. Diğer yüzler, erkek ve kadın yüzleri. Bizim onlardan başka bir şeyimiz yok, birbirimizden başka bir şeyimiz yok. Burada siz mücevherleri görüyorsunuz, orada gözleri görürsünüz. Gözlerde de görkemi, insan ruhunun görkemini görürsünüz. Çünkü bizim erkeklerimiz ve kadınlarımız özgürdür, hiçbir şeye sahip olmadıkları için özgürdürler. Siz sahipler ise sahiplisiniz. Hepiniz hapistesiniz. Herkes yalnız, tek başına, sahip olduğu yığınla birlikte. Hapiste yaşıyor, hapiste ölüyorsunuz. Gözlerinizde görebildiğim yalnızca bu duvar, duvar!" (s. 206-207)

Eşzamanlılığı sağlayacak bir zaman kuramı geliştirmeye çalışan fizikçi Shevek hem kuramını geliştirmek hem de iki dünya

arasında yüzyıllardır süren iletişimsizliği ortadan kaldırmak için "eski dünya"ya, Urras gezegenindeki A-İo ülkesine gider. Urras, Anarres halkı tarafından aşağılamayla "mülkiyetçiler" olarak tanımlanan, kapitalist ekonominin ve oligarşik devlet düzeninin geçerli olduğu bir ülke durumundadır. Anarres'te doğumundan itibaren karşılıklı yardımlaşmaya, dayanışmaya yönelik bir şekilde yetiştirildiğinden, her türlü alışverişin para karşılığı yapıldığı, hiyerarşik siyasal ve toplumsal bölünmelerin geçerli olduğu, insanların sınıfsal bölünmeler ve sömürü düzeni içinde yaşadıkları bu dünya Shevek'e yabancı, anlaşılmaz ve kabul edilemez gelmektedir. Daha Urras'a varmadan, yolculuk sırasında, bu gezegenin insanların ve özellikle cinslerin eşitsizliği konusundaki düşünceleriyle karşılaşır. Urras'ın kapitalist ekonominin geçerli olduğu, gücün eşitsiz dağılımını temel alan hükümet sistemine sahip, sömürü ilişkisi üzerine kurulmuş toplumu aynı zamanda katı bir ataerkil düşünce sisteminin etkisinde yapılanmaktadır. Kadınlar, açık bir toplumsal cinsiyet ayrışmasıyla kendilerine yakıştırılan özellikler ile değerlendirilmekte, bundan herhangi bir sapma gösteren kadınlar daha az kadın olarak görülmekte ve onaylanmamaktadırlar. Kadınlar kamusal yaşamın tamamen dışında tutulmakta, yükseköğrenim görmelerine izin verilmemektedir:

> "Sizin işinizde kadınların sizinle eşit olduğunu iddia edemezsiniz, değil mi? Fizikte, matematikte, zekada? Kendinizi sürekli onların düzeyine indirdiğinizi iddia edemezsiniz!" (s. 24)
>
> "Matematiği beceremiyorlar, kafaları soyut düşünceye çalışmıyor, uyamıyorlar. Nasıl olduğunu biliyorsunuz, kadınların düşünmek dedikleri şey rahimle yapılır! Tabii, her zaman birkaç aykırı örnek görülebilir, vajinaları körelmiş, suratsız, zeki kadınlar." (s. 72)

Oysa Anarres'te kadınların yarısı kadarı bilimle uğraşmaktadır, en önemli ve Urras'ta da tanınan fizikçilerinden biri kadındır. Bu karşıtlık, Urras'ta kadınların doğal sayılan özelliklerinin nasıl yapay olarak oluşturulmuş ve sürdürülmekte olan özellikler

olduğunu ortaya koymaktadır. Urras'tan tamamen farklı bir toplumsal yapılanmadan gelmiş olan Shevek için, bir toplumun yarısını oluşturan insanların neden ve nasıl diğerlerinden aşağı düzeyde yer aldıkları, Anarres'taki çalışan, üreten, bilgi sahibi olan ve yine de cinselliğini kaybetmemiş olan kadının aksine, burada bir nesne olarak görülen, sahip olunan ve yönetilen ve tüm bunları kabulleniyor olan kadın anlaşılmaz gözükmektedir:

> "Toplumunuzdaki her şey erkekler tarafından yapılıyor sanki. Endüstri, sanat, yönetim, hükümet, kararlar. Bütün yaşamınız boyunca da babanızın ve kocanızın adını taşıyorsunuz. Erkekler okula gidiyorlar, siz gitmiyorsunuz; hepsi öğretmen, yargıç, polis, hükümet üyesi oluyorlar, değil mi? Neden her şeyi denetlemelerine izin veriyorsunuz? Neden istediğinizi yapmıyorsunuz?" (s. 194)

Birbirinden tamamen farklı biçimde gelişmiş iki toplumda, kadınların toplumsal yaşam içinde yer alış biçimleri yanında özel alandaki konumları, fiziksel görünüşleri, giyim tarzları da büyük farklar içermektedir. Urras'ta kadınların görünüşlerinde cinsellik ön plandadır, bedenleri özel alan içinde sergilenip dışarıda örtülerek, kendilerine sahip olan erkekler tarafından denetlenmektedir. Saçları tamamen kazınmış, vücutlarına çeşitli desenler çizilmiş, gösterişli giysiler, işlevsel olmayan topuklu ayakkabılar, üzerlerine taktıkları ya da vücutlarına yerleştirdikleri mücevherlerle cinsellikleri öne çıkarılmış kadınlar, bu yapay görüntüleriyle nesneleşmişlerdir:

> "Ayakkabılar, giysiler, kozmetik, mücevherler, hareketler, onunla ilgili her şey kışkırtıcıydı. O kadar ince işlenmiş ve gösterişli bir kadın bedeniydi ki insan değilmiş gibi görünüyordu. (...)Göğüsleri örtülüydü: İo'lu kadınlar sokakta göğüsleri açık dolaşmazlar, çıplaklıklarını sahiplerine saklarlardı. (...)İo'lu kadınların resmi akşam giysisi olan, kalça-

lardan aşağı inip bütün gövdeyi açıkta bırakan pilili bir etek giymiş Vea'nın odaya girdiğini gördü." (s. 193, 198)

Urras'ta devletin davetlisi olarak sürekli akademik çevrede, seçkinlerin bulunduğu toplantılarda, partilerde bulunan Shevek, dışarı çıktığında gerçek A-İo'nun o zamana kadar gördüklerinden çok farklı ve Anarres'te, Urras hakkında öğrendiklerini yansıtan yüzünü görür ve kendilerine Anarresi'i örnek almış, iktidarı sona erdirmek için mücadele eden anarşist bir gruba katılır:

> "Yaşamı boyunca fare, ordu barakası, akıl hastanesi, düşkünler evi, rehinci, idam, hırsız, kiralık ev, ev sahibi, çalışmak isteyip de yapacak iş bulamayan insan, hendekte ölü bir bebek görmemişti. (...)Atalarının kaçıp açlığı, çölü ve sonsuz sürgünü yeğledikleri dünya buydu." (s. 254)

Hükümete karşı anarşist eylemcilerle birlikte çalışan Shevek büyük bir gösteriye katılır ve devlet tarafından güç kullanarak bastırılan bu eylem sonrasında başka bir gezegenin, Arz'ın elçiliğine sığınır. Shevek'in, devletleri, silahları, zenginleri, yoksulları, emir verenleri, itaat edenleri ile cehennem olarak nitelediği Urras, Arz'lılar tarafından bir cennet gibi görülmektedir. Kendi dünyalarını çöle dönüştürmüş, doğayı kirletmiş, nüfus artışıyla, tüketimle, savaşlarla yaşanmaz bir yer haline getirmiş Arz'lılar için Urras, adaletsizlik ve israfla olduğu kadar, iyilikle, güzellikle, canlılıkla, başarıyla ve umutla dolu olan bir gezegendir. Zaman kuramını Arz hükümetine vererek tüm gezegenlere ulaştırılmasını sağlayan Shevek, Urras'ta anarşistlerin eylemleri sürerken, Anrres'e döner. Ancak bu yolculuk sadece Urras'ta değil Anarres'te de bir değişim yaratacaktır. Shevek'le birlikte, *toplum kurulduğundan beri mevcut olan duvar yıkılmış*, bir anarşist eski, reddedilen dünyayı ziyaret etmiş ve oradan biriyle, dışarıdan, Arz'dan bir ziyaretçi ile dönmüştür.

Mülksüzler geleneksel ütopyacı düşünceden temelde büyük bir farklılık içeren, romanın alt başlığında da belirtildiği gibi "ikircikli (ambiguous) bir ütopya" olarak görülmektedir. Bir yandan Anarres klasik bir ütopyada görmeye alışkın olduğumuz, bolluk ülkesi değildir. Öte yandan Urras da, tüm doğal güzelliğine, verimliliğine rağmen, ekonomik, toplumsal ve siyasal eşitsizliklerin, ülkeler arasında kutuplaşma ve savaşların, baskı ve şiddetin sürdüğü, herkes için mutlu bir yaşamın sağlanmış olmadığı bir gezegen durumundadır. Anarres'te insanların mutluluğu için gerekli görülen temel ihtiyaçların eksikliği ve bunlara ulaşmanın zorluğunun yanına geleneksel olarak "iyi" kabul edilen pek çok kurum ve ilişki biçimini yerleştiren Le Guin, bir ikilik yaratmakta, günümüzdeki kötülükler ile mümkün olabilecek alternatifleri ortaya koyarak bunlar arasında bir dengeye yönelmektedir. Bunun yanında iyinin ne olduğuna dair ütopyacı bir söylem yanında, tamamlanmamış ve eski ile diyalog halindeki bir yeni toplumu anlatması bakımından da ikircikli olarak tanımlanmaktadır.[179] *Mülksüzler*'de her iki gezegen de tam bir ütopya ülkesi sunmazken, LeGuin, "tüm eksiklikleriyle bir yeni dünyayı ve tüm sevilebilir yanlarıyla bir eski dünyayı" ortaya koymakta ve yeni dünyaya ancak eski dünya üzerinden varılabileceğini göstermekte, geleceğe yönelik bir umudu yansıtmaktadır.[180]

Mülksüzler, ütopyacı düşüncenin kendisine odaklanarak, geleneksel ütopyanın kapalılığına, değişimi gereksiz ve tehlikeli gören, engellemeye çalışan yapısına karşı eleştirel bir yaklaşımda bulunmaktadır. Modern ütopya yazınında önemli bir yeri olan bu tarz, eleştirel (critical) ütopya olarak da adlandırılmaktadır. Tom Moylan, eleştirel ütopya kavramı ile ütopyacı geleneğin sınırlarının farkında olan, tamamlanmış bir tasarı olarak ütopyayı

179 Judah Bierman, "Ambiguity in Utopia: The Dispossessed", *Science Fiction Studies*, #7, Volume 2, Part 3, November 1975.

180 Bülent Somay, "Sonsöz", *Mülksüzler*, içinde, Ursula K. Le Guin, Çev. Levent Mollamustafaoğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 1999, s. 347.

reddeden ama aynı zamanda ütopyacı bir özlemi de koruyan bir türü ifade etmektedir. Bu yaklaşım klasik ütopyanın eleştirisi ve tümden reddi olarak ortaya konan karşı ütopyalardan farklıdır. Mevcut düzenin eleştirisinde geleceğe yönelik bir umudu yansıtan ütopyayı kullanırken aynı zamanda ütopyacı düşüncenin kendisine yönelir ve sınırlılıklarını ortadan kaldırmayı hedefler.[181] *Mülksüzler*'de Anarres gibi en devrimci toplum bile bir kez kurulduktan sonra, statikleşmiş, kendisini oluşturan temel öğelere, karmaşıklığa, canlılığa, icat etmeye, inisiyatif özgürlüğüne sırt çevirmiştir. Kurumsal olarak denetleyici herhangi bir mekanizma olmamasına rağmen, toplumun onayını alma isteği, kendini denetleme, onaylanmayacağından korktuğu şeyi yapmama ve yaptığında da toplum dışma itilme, yargılanma, cezalandırılma, bireysel özgürlükleri olanaklı kılabilecek ender toplumlardan biri olan Anarres'i de baskıcı bir toplum haline getirmiştir. *Mülksüzler*, sadece denetleyen, iktidar sahibi olan, bizim dışımızda birileri tarafından değil, kendi kendimiz tarafından da etrafımıza duvarların oluşturulabileceği düşüncesini içerir. Bir ütopyanın sürekli devrimi içermesi; yeniliklere açık, değişikliğe ve farklılığa imkân tanıyan bir toplum sunması gerektiği savı, *Mülksüzler*'in geleneksel ütopyadan ayrılmasını ve 20. yüzyıl ütopya arayışının temsilcisi olarak gösterilmesini mümkün kılmaktadır.[182]

2- Marge Piercy ve Zamanın Kıyısındaki Kadın[183]

Zamanın Kıyısındaki Kadın, kadın hareketinin ve eşcinsel özgürlük hareketinin hızla yükseldiği, kadınlar tarafından her bakımdan

181 M. Keith Booker, "Woman on the Edge of a Genre: The Feminist Dystopias of Marge Piercy", *Science Fiction Studies*, #64, Volume 21, Part 3, November 1994.

182 Fatmagül Berktay, "Söyleşi", *Cumhuriyet Dergi*, Sayı: 435, 24 Temmuz 1994, s. 10.

183 Marge Piercy, *Zamanın Kıyısındaki Kadın*, Çev. Füsun Tülek, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992. *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'dan yapılan alıntılar metin içerisinde sadece sayfa numaraları belirtilerek verilecektir. Alıntılar yukarıdaki kaynak esas alınarak yapılmıştır.

eşitlikçi, güvenli, temiz bir dünyanın talep edildiği, kadınların farklılıklarını koruyarak eşit olma taleplerinin gündeme geldiği bir dönemde, 1974 yılında yazılmıştır ve tüm bu kavrayışları içermektedir. Romandaki ana karakter, o günün Amerika'sında yaşayan, hem ekonomik, hem ırksal, hem de cinsiyet yönünden ikinci sınıf insan olarak görülen, yoksul, Meksikalı bir kadın olan Connie'dir. Connie'nin zorla tutulduğu ve iyileştirilmek yerine sadece etkisiz bir varlık haline getirilmeye çalışıldığı bir akıl hastanesinde gelecekteki bir toplumla kurduğu telepatik bağlantı üzerinden, günün toplumu ile gelecekteki toplum karşılaştırılmaktadır. Kitapta dönemin ekonomik eşitsizlikleri, hiyerarşik siyasal ve toplumsal örgütlenmeleri, ırkçılık, çevre kirliliği, tüketimin aşırılaşması, sağlık sistemindeki bozukluklar, iletişimsizlik ve her kurum ve ilişkiyi şekillendiren cinsiyetçi ve heteroseksist düşünce sistemi eleştirilmektedir.

Kitabın ilk bölümü erkek şiddetine maruz kalmış bir kadın ile başlamaktadır. Connie'nin yeğeni Dolly, kendisini fahişe olarak çalıştıran Geraldo tarafından, hamile olduğu için dövülmüş, kürtaja zorlanmıştır. İlk bölümden itibaren Connie'nin hayatında karşılaştığı, erkekler tarafından yaratılmış olan şiddete, korku ve kargaşaya tanık oluruz. Hayatındaki tüm erkekler onun üzerinde iktidar sahibi olmuş, güç kullanmış ve şiddet uygulamışlardır. Connie şimdi, kendisine karşı koyan iki kadını döven, bağıran, hakaret eden, emirler veren Geraldo'da hayatı boyunca yaşamına girmiş olan tüm erkekleri görmektedir:

> "...Dolly'yi döven, onu domuzlara, onun içine menilerini boşaltan heriflere satan pezevenkti o; Dolly'yi soyan, kızı Nita'yı döven ve Dolly'nin kirli teniyle kazandığı parayı alıp kendisine kertenkele derisinden botlar, kokain ve başka kadınlar satın alan adamdı. Geraldo, çocukluğunda her hafta onu döven babasıydı. Bacakları arasından kanlar akarken onu acile yollayan ikinci kocasıydı. Ona tecavüz eden ve bundan hoşlandım diye yalan söylemediği için döven El Muro'ydu." (s. 14)

Yeğenini korumaya çalışan ancak başarılı olamayan Connie, Geraldo tarafından kendilerine nedensiz şekilde saldırdığı iddiasıyla akıl hastanesine getirilir ve daha önce de psikolojik tedavi gördüğü için buraya kolaylıkla kabul edilir. İyi giyimli ve iyi konuşan bir erkek tarafından akıl hastanesine getirilmiş, dövülmüş; yoksul, esmer, daha önce de akıl hastanesinde kalmış ve küçük kızı ona şiddet uyguladığı için evlatlık verilmiş bir kadın olan Connie'nin, artık hiçbir sözüne kulak asılmamakta ya da söylediği her şey yalan, gerçekdışı veya değersiz görülmektedir. Kendisine hiçbir şey sorulmadan ya da söylediklerine inanılmadan, Geraldo tarafından hastaneye getirilmiş ve abisi tarafından burada kalması onaylanmıştır:

> "Erkek erkeğe, pezevenk ve doktor, Dolly hıçkırırken onun durumunu tartıştılar. Doktor ona yalnızca adını ve ayın kaçı olduğunu sordu." (s. 19) "İçeri girmesi için Luis imza vermişti. Bir pazarlık yapılmıştı. İki erkek arasında kadınların bedeni üzerine bir anlaşma yapılmıştı." (s. 30)

Connie çocukluğundan itibaren yoksulluk ve şiddet içinde yaşamış, ataerkil önyargılar ve engellerle karşılaşmıştır. Annesi ilk oğlu olan Louis'i hepsinden çok sevmektedir. Luis sokaklarda dolaşır, kavga eder, Connie ve diğer herkesi hor gören bir çeşit kendine güven geliştirirken, evde en küçük kardeşleriyle ilgilenme görevi Connie'ye verilmekte ve ondan yaşamı boyunca "tüm kadınlar ne yapıyorsa onu" yapması, çocuk doğurması, yemek pişirmesi, evi temizlemesi beklenmektedir. On beş yaşında annesine isyan eden, hayatını çocuklar ve ev işleriyle harcadığı için onu eleştiren, geleceğe dair üniversiteye gitme, iyi bir iş ve daha yüksek standartlı bir yaşam gibi planları olan Connie, şimdi otuz yedi yaşında, annesinin yaşadığı hayatın onun kendi tercihi olmadığını anlamış, "kötü kaderine karşı savaştıkça, her seferinde daha fazla dövülmüş, aşağılanmış, yalnızlığa itilmiş" ve artık planlar yapmaktan vazgeçmiş bir kadındır:

"Poliste ve psikiyatri kliniğinde kaydı olan, otuz yedi yaşında, erkeksiz, kendi çocuğu ile birlikte olamayan, üstü başı dökülen, parçalanmış ve bir bantla tutturulmuş plastik bir cüzdanı olan şişko bir Chicana (Meksika kökenli Amerikalı kadın)" (s. 29)

"Genellikle uyandığında bir tekrar duygusu çökerdi üstüne: Yine faturalar, yine açlık, yine ağrı, yine yoksunluk, yine sıkıntı. Yine Claud'suz, yine Angelina'sız, yine kira sorunu, yine işsizlik, umutsuzluk." (s. 32)

Connie kendisine gelecekteki bir toplumdan telepati ile ulaşan Luciente ile bağlantı kurmaktadır. Genellikle pantolon, gömlek, deri bir ceket ve ağır botlar giymiş olan Luciente'yi, tiz ve hoş sesli, Kızılderili'ye benzeyen, uzun saçlı, işçiler gibi elleri olan genç bir adam olarak görmektedir. Çevresindeki diğer erkekler gibi maço tavırlar göstermeyen, kibar konuşan, gülümseyen ve bu haliyle Connie'ye kızları anımsatan Luciente, 2137 yılında Massachusetts'te Mattapoisett köyünde yaşamaktadır. Daha önce Connie'nin dünyasında çöplerin yakılmasını, dışkıların suya atılmasını şaşkınlıkla karşılayan, üniversite ve burada kazanılan derecelerin ne olduğunu anlayamayan ve Connie ile birçok konuda iletişim zorluğu çeken Luciente'nin yaşadığı toplumun şu andakinden farklı olduğu hissedilse de, gelecekteki yaşam esas olarak Connie'nin onları ziyaret etmesiyle detaylı olarak anlatılmaktadır. Luciente, Connie'yi kendi zamanına götürmek için sarıldığı sırada Connie Luciente'nin göğüslerini ve böylelikle onun bir kadın olduğunu fark eder. Bu sırada iki farklı kültürün temsilcileri olan iki kadın tarafından kullanılan dil, yeni dünyanın toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve bunu yansıtan dilin farklılığını göstermektedir. Connie'nin şaşkınlıkla "sen bir kadınsın!" sözüne Luciente'nin verdiği cevap "tabii ki dişiyim" şeklindedir. (s. 65) Luciente'nin, Connie'nin bir kadında görmeye alışkın olmadığı kendinden emin tavrı, hareketlerindeki doğallık, sağlıklı, kaslı vücudu onu erillikle özdeşleştirmesine

neden olmuştur. Mattapoisett'te gördüğü bu yeni kadın tipi karşısında Connie şaşkınlığa düşmektedir:

> "Connie'nin erkeklerle özdeşleştirdiği o canlı, bilinçdışı otorite havasıyla hareket ediyordu. Luciente bir kadının kaplayacağından daha fazla yer kaplayarak oturdu. Yayıldı, çöktü, gezindi, bedeninin nasıl gözüktüğüne hiç aldırış etmiyordu" (s. 65)
>
> "Belki ince giysiden, belki de artık beklentileri farklı olduğu için Luciente şimdi bir kadın gibi görünüyordu. Luciente'nin yüzü, sesi, vücudu hiç de kadınsı olmamasına karşın şimdi kadın gibi görünüyordu; bir kadın olamayacak kadar, bir kadına yakıştırılamayacak kadar uyumlu bir biçimde, çok güven verici, çok saldırgan ve kendinden emin, ama zarif, kendiyle uğraşmıyor: Ama yine de kadın." (s. 97)

Mattapoisett yaklaşık altı yüz elli kişinin yaşadığı bir köydür. Ancak tüm ülke de buna benzer köyler ve şehirlerden oluşmaktadır, günümüzün büyük şehirleri ölçeğinde şehirlere rastlanmaz. Connie yeni dünyaya geldiği anda çevrede ilk gördükleri, bir nehir, küçük, renkli binalar, kulübeler, ağaçlar, sebze tarlaları, kuşlar, hayvanlar, bisikletli ve yaya insanlardır. Çevresinde "ne gökdelenler, ne uzay limanları ne gökyüzünde trafik sıkışıklığı" gören Connie, gerçekten "geleceğe" doğru gelmiş olduklarından şüphe eder ve bu köyün Meksika'nın herhangi bir köyünden ne farkı olduğunu anlayamaz. Ancak yeni toplum, günümüzde bilimsel ve teknolojik ilerlemenin varacağı düşünüldüğü gibi düz çizgisel bir ilerleme göstermemiştir. Teknik açıdan ilkel ancak bir topluluk ruhu geliştirmiş, doğaya, insanlar arası iletişim ve dayanışmaya önem veren kabile yaşantısından izler taşımaktadır. Hastalanmayı, yaşlanmayı, ölmeyi bir "sorun" olarak nitelemeyen, doğanın, insan yaşamının parçası olarak gören bir anlayış gelişmiştir. Doğanın fethedilmesi, yenilmesi, boyunduruk altına alınmasını meşru sayan eril anlayış yerine, kadın ütopyalarının çoğunda rastlanan doğayla uyum içinde yaşama anlayışı *Zama-*

nın Kıyısındaki Kadın'da açıkça dile getirilmektedir. Mattapoisett, siyasal ve toplumsal yaşamda da uyuma, uzlaşmaya, karşılıklı saygıya, bireyselliğe, kişinin gelişme ve kendini gerçekleştirme hakkına önem veren bir topluluktur. Yönetimde merkezi bir otorite yoktur. Her kasabayı temsil eden kasaba birliğinin üyeleri bir yıllığına kura ile seçilir, üç ay kendinden önceki, üç ay kendinden sonraki temsilcilerle ve altı ay tek başlarına çalışırlar. Her yerleşim biriminin ihtiyaçları, talepleri ortaya konarak tartışmaya açılır ve kaynaklar adilce paylaşılmaya çalışılır. Bu sırada çevrenin ve diğer canlıların haklarının korunması için, toprak avukatı, hayvan avukatı olarak seçilmiş kişiler de toplantılarda bulunurlar. Nihai bir otorite olmadığından anlaşma sağlanana kadar tartışmalar devam eder. Yerel projeler temsilciler tarafından tartışılır, ancak tüm yaşamı etkileyecek, yaşamın uzatılması, genlerin değiştirilmesi üzerine çalışmalar gibi büyük kararlar bütün halkın oyuna sunulur.

Tüm işler birlikte yapılır. Heyecanlı olanlar da sıkıcı olanlar da paylaşılır ve herkes sırası geldiğinde her işi yapar. Kadın erkek tüm halk silah kullanabilir, yakın dövüş eğitimi alır ve zorunlu olarak savaş konusunda eğitilir. Herkesin yerine getirmekle yükümlü olduğu savunma görevleri, politik görevleri ve aile görevleri vardır. Ancak bunlar dayanışma içinde, kişilere eğilimleri ve yetenekleri doğrultusunda seçme özgürlüğü tanınarak yapılmasına çalışılan ve herkese bireysel gelişim, dinlenme ve eğlence için bolca zaman kalacak şekilde paylaşılan işlerdir. Ayrıca, madencilik, fabrikalardaki rutin işlemler gibi sağlığa zarar veren, hiç kimsenin yapmak istemeyeceği kadar otomatik ve yaratıcı olmayan üretim işleri, tamamen otomatik makineler tarafından gerçekleştirilir:

> "...Günlük temel işleri yapıyoruz, temizlik, siyaset ve toplantı gibi. Geriye konuşacak, çalışacak, oynayacak, sevişecek ve nehirde hoşça vakit geçirecek çok zaman kalıyor...İnsanlara ne yapması gerektiğini söyleme, para sayma, insanlara yapmak istemedikleri işleri yaptırma ya da yapmak istedikleri işi engelleme gibi şeylerle ilgili işleri bırakınca çalışacak çok insanı-

mız oldu. Çocuklar çalışır, yaşlılar çalışır, kadın ve erkekler çalışır. Çoğu yarım gün çalışır, kimse eski çiftçiler gibi şafaktan gün batımına kadar elleri parçalanırcasına çalışmaz..." (s. 125-126)

Mattapoisett'te bugünkü yaşam biçimimiz birçok yönden eleştirilmekte, birçok uygulama şaşkınlıkla ve kınamayla değerlendirilmektedir. Bilim ve sanat gibi özel konulara yetenekli olan insanların bunlar dışında hiçbir şeyle ilgilenmemeleri, gündelik işleri küçük görmeleri ve bu kişilerin diğer insanlardan daha değerli bulunmalarının anlamsız görüldüğü Mattapoisett'te insanların birçok yönde, bütünsel olarak gelişimine önem verilmektedir. Bilim insanlarının yaptıkları bir deneyin ya da ürettikleri herhangi bir şeyin uzun vadeli sonuçlarını hesaplamadan ve bundan etkilenecek olan insanların görüşünü almadan çalışmalar yapmaları eleştirilmektedir. Günümüzün üretim tarzı, fabrikaların su, güç ve mekân kullanımları, yabancılaştırıcı, sıkıcı işlerle mutsuz insanlar yaratmaları eleştirilen diğer konulardan biridir. Çevre kirliliği, doğayı ve insanları tahrip eden ve etkileri yıllarca süren bilimsel deneyler, fabrikalar, enerji israfı ve zararlı enerji kaynaklarının kullanılması, havayı kontrol etme denemeleri, çöplerin yakılması, kanalizasyonun sulara karıştırılması gibi günümüzün uygulamaları büyük bir şaşkınlıkla karşılanmaktadır. 20. yüzyılın tüketim alışkanlıkları, hayatın tüm amacının tüketime yönelmiş olması, hem enerji kullanımını, dolayısıyla çevre kirliliğini hem de iletişimsizliği artırmasına rağmen, bir ev ve içini dolduran eşyalara, bir arabaya sahip olmanın daha iyi bir hayatın göstergesi olarak görülmesi eleştirilmekte ve bu dönem "Açgözlülük ve Ziyan Çağı" olarak adlandırılmaktadır. Mattapoisett'te yaşayan insanlar kendini iyi hissetmenin, mutlu olmanın sahip olunan nesnelerle bir ilgisi olmadığını, kişinin tek tek diğer bireyler ve toplum ile olan iletişimine bağlı olduğunu düşünürler.

Zamanın Kıyısındaki Kadın'da insanlar arasındaki iletişime çok önem verilir. Bu genel olarak bütün feminist ütopyalarda görülebilen bir özelliktir. Günümüzün birbiriyle konuşmayan, birbirine saygı göstermeyen, bir sorun olduğunda bunu çözmeye çalışmayan ya da güçle çözmeyi seçen insanları Mattapoisett'in insanlarından çok uzaktır. Mattapoisett'te insanlar yapmak istedikleri ya da istemediklerini, sorunlarını diğerleriyle açıkça paylaşır, aralarında gerginlik olduğu görülen kişiler bunu çözmeleri için konuşmaya teşvik edilir ve aynı zamanda kişiler birbirleriyle fiziksel teması da hiçbir zaman kesmezler. Birbirleriyle, "dokunarak, okşayarak, elleyerek, sarılarak" sürekli temas halindedirler. Sürekli bayramlar, küçük şenlikler düzenlenir. Önemli bayramlardan biri Bağışlanma Günü'dür. Bu günde yirmi dört saat oruç tutar ve yıl boyunca kırdıkları herkesten bağışlanma dilerler. Aynı ritüele More'un *Utopia*'sında da rastlanmaktadır ancak aralarında büyük bir fark görülmektedir. Bu aynı zamanda geleneksel ütopyacı düşünce ile feminist ütopyalar arasındaki önemli bir farkı da ortaya koymaktadır. *Utopia*'da çocuklar anne babalarının, karılar kocalarının "ayaklarına kapanarak" bağışlanma dilerler. Burada yaşlıların gençler üzerindeki ve erkeğin kadın üzerindeki kesin üstünlüğü görülürken, *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'da böyle bir hiyerarşi bulunmamaktadır.

Geçmiş dönemlerdeki ataerkil yapılanma ve cinsiyete dayalı ayrışma Mattapoisett'te eleştirilmekte ve burada toplumsal cinsiyete bağlı bir ayrıma yer verilmemektedir. Ataerkilliğin evreni akıl ve beden olarak iki ayrı karşıtlık şeklindeki algılayışı ve aklın, bu arada akılla özdeşleştirilen erkeğin, doğa ve bedenle özdeşleştirilen kadın karşısındaki üstünlüğü, hâkimiyeti eleştirilmektedir. Yeni toplumda, kadın ve erkek bedensel, ruhsal ve toplumsal olarak birbirlerine yakınlaşmışlardır. Herhangi bir meslek, bir uğraş, aile içindeki konum, eğitimde cinsiyet temelinde bir ayrışma kesinlikle bulunmamaktadır:

"Ataerkil zihin/beden ayrımı bedeni makineye, tüm evrenin geri kalanını da insan iradesinin yağmalayacağı, kullanacağı, bertaraf edeceği, yok edebileceği bir ganimete dönüştürdü." (s. 206) "Tüm çiftleşmeler, tüm arkadaşlıklar biyolojik erkekler veya biyolojik kadınlar veya her ikisinin arasında sürer gider. Bu yararlı bir sınıflandırma biçimi değil. Biz insanları neyi becerip neyi beceremedikleriyle, güçleri ve zayıflıklarıyla, yetenekleri ve başarısızlıklarıyla ayırmayı tercih ederiz." (s. 209)

1970'lerin kadın hareketinde dile getirilen konulardan biri çocuk doğurmanın ve çocuğa bakmanın kadınların ezilmesinin temel nedenlerinden biri olduğudur. *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'da da cinsler arasında tam eşitliğin sağlanması için biyolojik annelik tamamen ortadan kaldırılmıştır. Tüm insanlar "çocuk üretim evi"nde "doğarlar." Burası tüm genetik malzemenin depolandığı, ceninlerin büyüdüğü merkezdir. Her çocuğa annelik yapma görevi kadın ve erkeklerden oluşan üç kişilik bir gruba verilmektedir ve "baba" kavramı da ortadan kalkmıştır. Bu üç anneden en az ikisi bebeği emzirmeyi üstlenmektedir. Dokunmanın, kucaklamanın, okşamanın çok önemli olduğu bu toplumda emzirme de sevgi ve duygusal bağ için gerekli görülmekte ve radikal bir tavırla erkekler de aynı duygusal hazzı paylaşabilmeleri için emzirme işini üstlenmektedirler:

"Bu kadınların uzun devriminin bir parçası. Tüm eski hiyerarşileri yıktığımız zamanın. En sonunda vazgeçmek durumunda kaldığımız bir şey daha kalmıştı, sahip olduğumuz tek iktidar, böylece kimse hiçbir iktidara sahip olmayacaktı. Asli üretim: Doğurma gücü. Elbette biyolojiye bağımlı kaldığımız sürece hiçbir zaman eşit olamazdık. Ve erkekler hiçbir zaman sevgi ve şefkat dolu olabilecek kadar insancıllaştırılamazlardı. Böylece hepimiz anne olduk. Her çocuğun üç tane annesi var. Çekirdek bağı kırmak için." (s. 103)

20. yüzyılda yaşamakta olan Connie için annelik, bir çocuğu karnında taşımak, onu acı içinde doğurmak bir kadının sahip olduğu en önemli şey ve erkek karşısında güçlü olabildiği tek alandır. Connie, gelecekteki kadınların ellerindeki en önemli gücü de kaybettiklerini düşünür ve bir çocuğa sahip olma, ona bakma, onu emzirme hazzının bir erkekle paylaşılması onu kızdırır. Aşk, seks, doğum, çocuklar, Connie'nin hayatta kalabilmek için tutunduğu şeylerdir. Ancak Mattapoisett'te var olabilmek ve mutlu yaşayabilmek için farklı nedenler vardır. Çocuklar bütün toplumun geleceği olarak görülür, güven içinde, herkesin sevgi ve ilgisine sahip olarak büyürler.

Maattapoisett'te cinsel yaşam tamamen özgür bırakılmıştır. Çocuklar seksi genellikle birbirlerinden öğrenirler, kendi cinslerinden ya da karşı cinsten istedikleri kişiyle birlikte olabilirler. İnsan yaşamının bir parçası olan cinsellik, kötü, zararlı; bastırılması, denetlenmesi, sınırlandırılması, belli kalıplara sokulması gereken bir eylem olarak görülmez. Ancak bir çocuğun sorunu olursa müdahale edilip yardım edilmeye çalışılır. *Zamanın Kıyısındaki Kadın* bu yaklaşımıyla özellikle klasik ütopyalarda rastladığımız, cinselliğin kontrol edilmesi, üremeyle sınırlandırılması ve dolayısıyla yalnızca heteroseksüel bir ilişki olarak kabul edilmesi gerektiği fikrinin tamamen karşısında yer alır. Bu aynı zamanda ataerkil düşüncenin bedeni ve bedensel zevkleri aşağı gören anlayışının da reddedilmesidir:

> "Bizim kötülük anlayışımız iktidar ve hırs üzerine odaklaşır; diğer insanlardan yiyeceklerini, özgürlüklerini, sağlıklarını, topraklarını, geleneklerini, gururlarını almak üzerinde. Biz acı vermediği ya da istenmeden yapılmadığı sürece çiftleşmeyi kötü bulmuyoruz." (s. 136)

Connie'nin zamanında, 20. yüzyılda, bir erkekten beklenen onun güçlü, sert aynı zamanda şanslı ve iyi para kazanan biri olmasıdır. Bir kadın için ise genellikle ev kadınlığı yeterli görü-

lebilmektedir. Eğitim görmüş, çalışan bir kadın da olsa ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumluluklar yine kendisine ait kabul edilmektedir. Conie'nin bulunduğu akıl hastanesinde de onun "normal" kabul edilebilmesi için "temizleme, süpürme, diğer hastalara yardım etme, hemşireler için bir şeyler getirme, taşıma gibi kadın işi olarak tanımlanan" her görevi yerine getirmesi gerekmektedir. Abisinin evine gidebilmek ve bu şekilde hastaneden kaçabilmek için iyileştiğini, normal bir insan olduğunu ve eğer dışarı çıkarsa faydalı olabileceğini ispatlaması gereken Connie, yattığı koğuşun bütün temizlik işlerini yapmakta, abisini ikna edebilmek için evini temizlemeyi, yemek yapıp bulaşık yıkamayı teklif etmektedir. Dışarı çıktığında gülümsemesi, yalvarması, sızlanması gerekmektedir.

Zamanın Kıyısındaki Kadın'da toplumsal cinsiyete yaklaşım söz konusu olduğunda kitabın diline de değinmek gerekmektedir. Piercy, kullanılan dilin toplumu yansıtabilmesi için mevcut dildeki bazı kelimeleri kaldırmış, yeni kavramları karşılayacak yeni kelimeler eklemiş, nesnelerden bahsedilirken sahipliği belirten iyelik eklerini kullanmamıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi dilde özellikle cinsiyetçi ayrışmayı ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. İngilizce'de soyut bir insanın eylemleri anlatılırken eril he/his zamirleri kullanılırken Piercy, romanda zamir olarak "kişi" anlamına gelen "person"ı, iyelik zamiri olarak da "per" kısaltmasını kullanmıştır.[184] Ayrıca oğul ve kız çocuk yerine sadece çocuk kullanılmakta, isimler cinsiyete göre belirlenmemekte, ebeveynlerde baba kelimesi kaldırılarak, kadın ve erkek tüm ebeveynler anne olarak adlandırılmaktadır.

Akıl hastanesinde hastaları kontrol etmek için yeni bir yöntem üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Beyne yerleştirilen bir çeşit makineyle hareketlerin dışarıdan kontrolü sağlana-

184 Tuncay Birkan, "Kitabın Dili Konusunda Birkaç Söz", *Zamanın Kıyısındaki Kadın* içinde, Marge Piercy, Çev. Füsun Tülek, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992, s. 5-6.

bilmektedir. Connie ve bir grup hasta bu deney için seçilirler. Tümü de kendilerine yapılmaya çalışılan şeyin itaatkâr bir varlığa, bir nesneye dönüştürülmek olduğunun farkında olmalarına rağmen doktorlar bunun "kendilerinin iyiliği için" yapıldığını iddia etmektedirler ve bu çalışmalar korkunç bir geleceğe doğru atılan ilk adımlar olabilecektir. Çünkü tek gelecek alternatifi Mattapoisett değildir. Connie Luciente'ye ulaşmaya çalıştığı bir sırada tamamen farklı bir geleceğe ulaşır. Bu, kitap içinde ufak bir karşı ütopya örneği olarak görülebilecek karamsar bir gelecek tasarımı, geleceğin New York'unda, temiz havanın olmadığı, insanların hiyerarşik bir düzen içinde yaşadıkları bir toplumdur. İnsanlar yüzlerce katlı büyük binalarda, ekonomik sınıflarına göre yükselen katlarda yaşamaktadırlar. Aşağılardaki hava nefes alınamayacak kadar kirli ve gökyüzü sarıdır, yiyecekler kömür gibi inorganik maddelerden yapılmaktadır. Yoksulların yaşadığı yerde –kullanılan bir deyimdeki gibi– "öksürerek doğ(ulur) ve öksürerek Geri'ye gid(ilir)" (s. 282). Zenginlerin yaşadığı katlarda havalandırmalar vardır ve onlar organik besinler bulma şansına sahiptirler. "Aşağıda" yaşam ortalama kırk yaşlarına kadar sürerken, zenginler çeşitli müdahaleler ve yoksulların organ bankası olarak kullanılmasıyla iki yüz yıl kadar yaşayabilirler, bu ne kadar para harcayabildiklerine bağlıdır. İnsanlar genetik müdahale ve ameliyatlarla şekillendirilir, beyinleri kontrol edilir, sürekli gözlenir ve dinlenirler. Tüm insanların beyinlerine kontrol edilmelerini sağlayan, konuşmasalar bile ne düşündüklerinin anlaşıldığı bir okuyucu yerleştirilmiştir. Ayrıca tümüyle makineden oluşmuş ya da yarı makineleşmiş insanlar, özellikle güvenlik, saldırı, öldürme işlevleri için kullanılan makine-insanlar vardır. Tüm yoksulların beyinsel özürleri olduğu kabul edilir ve davranışları belli amaçlara göre yönlendirilmiştir. Kadınlar işlevlerine göre şekillendirilmektedir. Cinsel kullanım için seçilen kadınlar "kontrat kızı" olarak tanımlanır, belli bir süre için bir erkekle kontrat karşılığı yaşarlar. Bedenleri büyük göğüsler,

kalçalar, ince bel, uzun kirpikler ve tırnaklar olarak şekillendirilir. Anneler ise sürekli bebek yapmak üzere düzenlenmiş, şişman kadınlardır. Bir kadın, erkekten aşağı konumdadır, ona meydan okuyamaz, karşısında durup yüzüne bakması mümkün değildir. Kültür tamamen şiddet ve sekse dayalıdır. Üç boyutlu gösterilerin yapıldığı "her şeyi tat"ta işkence, tecavüz, cinayet, her çeşit cinsel ilişkiyi içeren filmler izlenebilmekte, uyuşturucuların, kozmetik ürünlerinin, genelevlerin, vücut tasarımcılarının reklamları yapılmaktadır. Ortaya çıkması mümkün olan bu geleceği gören Connie Luciente'nin savaşının bu olduğunu ve aynı zamanda kendisinin de bu savaşa dâhil olduğunu anlar ve geleceği şekillendirmek için mücadele etmeye karar verir.

Gelecekte Mattapoisett'e ulaşabilmek için bugün gücü ellerinde bulunduranlarla savaşmak zorundadır. Güç şiddettir ve barışla yok edilemez, değişim için savaşmak gerekir. Connie bunun için abisini ziyaret için akıl hastanesinden izinli olarak çıktığında çaldığı zehir ile deneyi sürdürmekte olan doktorları öldürmeye karar verir. Kitap Connie'nin doktorları öldürmesi ve kaçmaya hazırlanmasıyla sona ermektedir. Elinden geleni yapmıştır ve beklemektedir:

> "Onları öldürdüm çünkü şiddete eğilimliydiler. Onlar para ve güç, onlar zihni yavaşlatan ve kalbi güçsüzleştiren zehirler, onlar yaşamın ve ölümün gücü. Onları öldürdüm. Çünkü bu bir savaş... En azından bir kez savaştım ve kazandım." (s. 359-360)

Marge Piercy, *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'da anlattığı bir mutlu ülke ile birlikte yer verdiği bir karşı ütopya ile geleceğe dair bir umutla birlikte bir uyarıyı da içermektedir. Sadece güzel bir ülke betimlemesi yapmayıp, ona ulaşabilmek için çaba harcanması gerektiği fikrini de ortaya koymaktadır. Ütopya ile karşı ütopyayı bir etkileşim içinde sunarak, hem ütopyanın umut ilkesini hem de karşı ütopyanın uyarıcı niteliğini birlikte kullanmaktadır. Kitap içindeki bu küçük karşı ütopya örneği kısa ancak açık bir me-

saj olarak değerlendirilmektedir.[185] Connie ve diğer hastalara uygulanan beyin kontrolü deneyleri, ikinci korkunç geleceğe doğru gidişin ilk adımlarından biridir ve bu noktadan her iki alternatif geleceğe de varılması mümkündür. Hangi geleceğe varacağımız nasıl devam etmeyi seçeceğimize bağlı olacaktır. En küçük, en değersiz görülen bir insan bile bu savaşın gidişini değiştirecek bir şey yapabilir ve yapmalıdır şeklindeki harekete geçirmeye yönelik tavır, bu önemli feminist ütopyayı klasik ütopyacı yaklaşımdan ayırmaktadır.

1970'lerin en önemli feminist ütopyalarından biri olan *Zamanın Kıyısındaki Kadın* bazı temel yaklaşımlarıyla dikkat çekmekte ve geleneksel ütopya yazınından ayrılmaktadır. Bunlardan biri merkezi bir devlet modeli yerine bireyselliğe önem veren ve birey ile topluluk arasında bir denge kurmaya çalışan politik tavrıdır. İkincisi dönemin ataerkil, heteronormatif düşünce sistemini eleştirmesi ve cinsler arasındaki ilişkilerde, eşitliği temel alan yeni çözümler sunmaya çalışmasıdır. Son olarak ütopyanın tamamlanmış, bitmiş bir ütopya olmaması ve buna ulaşmak için okuyucuyu eyleme geçirmeye yönelik bilinç oluşturma çabasıdır.

3- Margaret Atwood ve *Damızlık Kızın Öyküsü*[186]

Damızlık Kızın Öyküsü'nde, ikinci dönem feminist hareketin çıkış noktası olan kadınların ezilmesinin toplumdaki en temel baskı biçimi olduğu ve bu baskının kadın bedenine (biyolojisi-doğurganlığı) yöneldiği düşüncesinin yansıması olarak özellikle kadınların baskı altında tutulduğu ve doğurganlıklarının denetlendiği bir

185 Booker, "Women on the Edge of a Genre."

186 Margaret Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, Çev. Sevinç-Özcan Kabakçıoğlu, İstanbul, Afa Yayınları, 1992. *Damızlık Kızın Öyküsü*'nden yapılan alıntılar metin içerisinde sadece sayfa numaraları belirtilerek verilecektir. Alıntılar yukarıdaki kaynak esas alınarak yapılmıştır.

dünya, bir kadının ağzından anlatılır. Kitap özellikle, 1970'lerin sonlarından itibaren Amerika'da yükselmekte olan diğer bir akım olan köktendinciliğe yönelik bir uyarı da içermektedir. "Köktendinci ideolojiye göre hayat ve dünya hakkında bilinmesi gereken her şey Kutsal Kitap'ta mevcuttur" ve böylece bu ideoloji, mutlak doğruluk içeren, dışarıya kapalı, herkesin kendi yerini bildiği bir dünya sunar. Bu dünyada erkek yasa ve düzenin kurucusu ve koruyucusu konumunda iken, kadın simgesel bir önem kazanmakta, kıyafetleri, davranışları, doğurganlıkları erkekler tarafından denetlenmektedir.[187]

Damızlık Kızın Öyküsü'nde olaylar yakın gelecekte geçmektedir. Bir zamanlar Amerika Birleşik Devletleri'nin bulunduğu yerde artık bir çeşit teokrasi olarak nitelendirilebilecek yeni bir rejim vardır: Gilead Cumhuriyeti. Dünyanın diğer ülkelerinde hayat eskisi gibi devam ederken, bu bölgede her şey değişmiştir. Köktendinci bir darbeyle kurulmuş olan Gilead'da kutsal kitabın katı bir ataerkil yaklaşımla yorumlanmış ilkelerine göre hareket edilmektedir. Ülkenin sınırı yakalanan asilerin ibret olsun diye üzerindeki çengellere asıldığı bir duvarla belirlenmiştir. Ülke tümüyle dini kurallara göre baskı ve şiddetle yönetilmekte, insanlar sindirilerek kişilikleri yok edilmektedir. Herkes "Göz"ler tarafından izlenmekte ve tüm insanlar çevrelerindeki birinin onlardan olabileceği, kendilerinin herhangi bir sözleri ya da davranışlarından dolayı ihbar edileceği ihtimali ve korkusuyla yaşamaktadırlar. İhanetin cezası cansız bir beden olarak duvara asılmayla son bulan "Kurtuluş Ayinleri"dir. Nükleer sızıntılar ve toksik atıklar kısırlığa yol açmakta, çoğu zaman da ya gerçekleşen hamilelikler son bulmakta ya da doğan bebekler sakat olduklarından ortadan kaldırılmaktadırlar. İşe yaramaz olarak nitelenen insanlar -kısır kadınlar, yaşlı ya da sakat kadın ve erkekler- eğer şanslıysalar tarım ve üretimle uğraşabilecekleri ancak genellikle toksik atıkları ve cesetleri ortadan kaldırmak

187 Berktay, *Tektanrılı Dinler*, s. 180-189.

zorunda kalarak yavaş yavaş ölüme terk edilecekleri kolonilere gönderilirler.

Ülkede erkeklerin çoğu askeri görevler almışlardır. Komutanlar tarafından yönetilen ülkede çeşitli cephelerde savaşan askerler, "Melekler" adını almaktadırlar. Ayrıca sokaklarda sürekli devriye gezen muhafızlar vardır. Diğer bütün meslekler de erkekler tarafından yürütülmektedir. Kadınlar ise bu düzen içinde başka "görev"leri yerine getirmekle yükümlüdürler.

Yazar, kadınların bütün maddi varlıklarına el konulduğu, toplumsal yaşamın kapılarının kadınlara kapatıldığı ve her birinin görevleri ve aidiyetlerini belirtecek şekilde giyinmeye, örtünmeye zorlandıkları bir toplum tasarlamıştır. Burada komutanların eşleri açık mavi renkte giysiler giymekte ve peçe takmaktadırlar. Bir eşin daha alt sınıftan erkekler (muhafızlar gibi) ve tüm diğer kadınlar üzerinde hâkimiyeti vardır. Ayrıca ev içinde bazı bölümler ona ait kabul edilir:

> "Komutan kapıyı tıklatıyor. Kural böyle. Oturma odasının Serena Joy'un bölgesi olduğu varsayılıyor. Girebilmek için komutanının izin istemesi gerekiyor. Serena Joy onu bekletmekten hoşlanıyor. Bu küçük bir şey, ama bu evde küçük şeyler bile çok önemli." (s. 101)

Ev işleri ve eğer olursa çocuk bakımıyla ilgilenen Martha'lar donuk yeşil elbiseler giyer ve peçe kullanırlar. "Ancak kimse bir Martha'nın yüzünün görülmesine pek aldırmaz." Kırmızı elbiseleri ve beyaz kanatlardan "at gözlükleri" ile damızlık kızlar ise üreme yetisini kaybetmemiş kadınlardan seçilen ve bunun için özel bakım gören, görevleri komutanlara sağlıklı yavrular ürütmek olan kadınlardır. Bir damızlık kız yalnızca bir beden, bir taşıyıcıdır. Ellerinin ve ayaklarının nasıl görüldüğü önemli değildir. Bunun için cezalar bu organlar üzerinde uygulanır. Yüzünün güzelliği ve çirkinliği de hiçbir önem taşımamaktadır. Ondan beklenen düşünmesi ya da konuşması değildir, hatta

bunları yapmaması istenir. O sadece erkeğin "kutsal tohumunu" içine alıp saklayan onu büyüten ve zamanı geldiğinde komutana -düzene- teslim edilecek olan bir taşıyıcı, erkeğe ait olan bir bedendir. Bu nedenle isimleri yoktur, kendilerine sahip olan komutanın adıyla anılırlar, Glen'inki, Warren'ınki gibi. Burada kadınların yüzyıllardır erkekler tarafından tanımlandığını ve adlandırıldığını ortaya koymuş olan feminist düşüncenin yansıması olarak yazar, çok önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Bir adın olması bir kişiliğinin olması demektir:

> "Bir cumartesi sabahı bir eylül ayı, ismim Fredinki değil. Başka bir ismim var. Artık kimse kullanmıyor bunu, çünkü yasak. Kendi kendime bunun önemli olmadığını, ismin telefon numaraları gibi olduğunu, sadece başkalarının işlerine yaradığını söylüyorum. Ancak bu doğru değil, aslında önemli. İsminin varlığını gizli bir şey gibi saklıyorum. Geri dönerek kazıp çıkaracağım bir hazine, günün birinde."(s. 99)

Feminist düşünce içinde, ataerkil toplumda üremeyi ve kadın bedenini erkeklerin kontrol ettiği düşüncesinden yola çıkarak kadın bedeninin dolayısıyla kişiliğinin özgürleşmesinin, kadının çocuk doğurması işlevinden ayrılmasıyla gerçekleşebileceği ortaya konmuştur. Bunun da yapay plasenta, tüpte döllenme gibi teknolojik yöntemlerle sağlanabileceği düşünülmüştür. Ancak, yaşanılan toplumda iktidarın erkeklerin elinde olması ve bu iktidarın kadın bedeni üzerinde de söz sahibi olması gibi, düşlenen gelecekte de bu ataerkil kurumların devam etmesi halinde yine bunların söz sahibi olması kaçınılmaz olacaktır. Gilead rejimi en güçlü ataerkil kurumlardan biri olan dinin katı kurallarına göre yönetilmektedir ve kutsal kitabın ve din adamlarının özellikle kadınlar ve cinsellik konularında en sert ve hoşgörüsüz yaklaşımlarına göre hareket edilmektedir. Burada kitapta özellikle eleştirilen köktendinciliğin yansımaları görülmektedir. Teknoloji, dine göre yasak olduğu gerekçesi ile yapay döllenme ya da başka bir müdahale amacıyla

kullanılamaz. Buna karşılık dinin meşru saydığı bir "cariye"den çocuk sahibi olabilme durumu Gilead Cumhuriyeti'nde yasalaştırılmış, hatta zorunlu kılınmıştır. Bunun bir nedeni de erkeklerin kısır olabileceğini yasal olarak reddedilmesi ve yalnızca doğurgan ya da kısır kadınların varolduğunun kabul edilmesidir ki bu da yine ataerkil düşüncenin kadınları kendi isteği doğrultusunda tanımladığı anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte aşk ve cinsel yaşam erkeklere de yasaklanmıştır. Bireyselliğin önlenmesi ve toplumsal uyumun devamının sağlanması adına ütopya ve karşı ütopyalarda genellikle bu denetlemeye rastlanmaktadır. Gilead'da bir muhafız ancak melekliğe terfi edebilir ve evlilik izni alabilirse bir kadınla birlikte olabilir ve bir gün komutan olabilirse, ancak o zaman kendisine bir damızlık kız tahsis edilebilir. Damızlık kızın döllenmesi ve doğurması sırasında yapılanlar, onun nasıl yok sayıldığının ve sadece bir araç olarak kullanıldığının göstergesidir. Bu sırada eşler, damızlık kızlarla birlikte, tek bedenmiş gibi dururlar:

> "Üstümde yatağın başucuna doğru Serena Joy yerini almış yayılmış duruyor. Bacakları açık aralarında yatıyorum. Başım karnının üstünde kasık kemiği başımın altında, kalçaları da her iki yanımda. O da tamamen giyinik. Kollarım kalkık. Ellerim ellerinin içinde, ellerimi tutuyor. Bu tek bir beden, tek bir varlık olduğumuzu belirtme amacı taşıyor. Gerçek anlamı şu, kontrolü elinde tutan Serena, işlemin ve böylece ürünün kontrolünü. Ürün meydana gelirse tabii. Sol elindeki yüzükler parmaklarıma batıyor. Bu intikam olabilir, olmayabilir de. Kırmızı eteğim belime kadar kaldırılmış, ama daha yukarıya değil. Aşağıda da komutan sikiyor. Siktiği bedenimin altı tarafı. Aşk yapıyor demiyorum, çünkü yaptığı bu değil. Çiftleşiyor demek de doğru olmazdı, çünkü bu iki insanın varlığına işaret ederdi. Ama bu işin içinde sadece bir insan var. Ne de tecavüz tanımına girer... Burada benim istemediğim hiçbir şey olmuyor. Seçenekler çok değildi. Ama hiç yoktan birkaç tane vardı. Benim seçtiğim de bu." (s. 109-110)

Romanın bu bölümü, bu toplumda cinsel ilişkinin nasıl yaşandığına dair önemli bir örneği içermektedir. Bu şekilde yaşanan ve tek amacı üremeyi sağlamak olan cinsel ilişki özellikle kadınlar için zor, ancak her üç kişi için de ciddi ve yerine getirilmesi gerekli bir görev anlamına gelmektedir. Kadınlar tarafından yazılmış olan birçok ütopya ve karşı ütopyada, özel alanın politik olduğu düşüncesine paralel olarak, diğer klasik ve modern ütopyaların hepsinden daha fazla cinsellik vurgusuna ve çok daha detaylı betimlemelere rastlanmaktadır.

Gilead Cumhuriyeti'nde düzen istenilen şekilde sürüp giderken, düzenin kurucuları, büyük bir ikiyüzlülükle vazgeçmek istemedikleri bir kurumun devamını sağlamaktadırlar. "Sonuçta hepimiz insanız" ya da "doğa çeşitlilik talep eder, erkekler için" gerekçeleriyle, bütün yaptıkları "her şeyi doğanın normlarına uydurmak" olan komutanlar, resmi görüş tarafından varlıkları bile kabul edilmeyen fahişelerle birlikte olmaktadırlar. Bunun yanında, fahişelik bazı kadınlar için, kendilerine sunulanlar içinde –kolonilere gönderilmek, hizmetçilik yapmak ya da damızlık kız olmak– en fazla özgür olabilecekleri seçenek olarak da görülmektedir.

Gilead'ın hiyerarşik toplum yapısı içinde daha fakir erkekler ve onların kadınları olan, Ekonokadınlar'dan oluşan bir grup vardır. Bu kadınların ayrı ayrı işlevleri yoktur ve her şeyi yapmak zorundadırlar. Karışık renkli, çizgili ve eski elbiseleri ve yıpranmış yüzlerinden daha düşük bir toplumsal sınıftan oldukları görülmektedir. Damızlık kızların eğiticileri olan "Teyzeler", "bir gün zaman ilerledikçe(...)hiç kimse bir ekonokadın olmak zorunda kalmayacak" sözleriyle, kızlara aslında durumlarının ekonokadınlardan daha iyi olduğunu telkin etmek istemektedirler. Teyzeler, bu erkek egemen sistemin değerlerini kabul etmiş, hatta belki sistemin kurulmasına katkıda bulunmuş ve bunun karşılığında toplumda sınırlı da olsa bir güç ve otorite elde etmiş, bu gücü de sistemin devamını sağlamak için kullanmakta olan

kadınlardır. Yapmaları gereken, damızlık kızları fiziksel ve ruhsal olarak görevlerine hazırlamak ve sistem içinde uyumlu bir şekilde yer almalarını sağlamaktır. "Gilead Cumhuriyeti der, Lydia Teyze, sınır tanımaz. Gilead içinizdedir." İşte Gilead'da kadınlara yapılan tam da budur. Kendilerine verileni kayıtsız şartsız kabul etmeli, erkeklerin kendileri için belirledikleri "doğal" görevlerini yerine getirmeli ve bu arada erkeklerin her birine verdiği farklı statüyle kendi aralarında bölünerek bu şekilde düzenin sürdürülmesine katkıda bulunmalıdırlar. Kadınlar ideolojinin kendilerine dayattıklarını içselleştirir ve toplumda kendilerini erkeğe göre tanımlayan yabancılaşmış bireyler olarak yaşarlar. Öyle ki, bir çete tarafından kendisine tecavüz edilen ve kürtaj yaptırmak zorunda kalan on dört yaşındaki bir damızlık kızın başına gelenler, diğerleri tarafından onun hatası olarak görülebilmektedir:

> "'Ama kimin hatasıydı bu?' diyor Helena Teyze, tıknaz parmağını kaldırarak. Onun hatası, onun hatası, onun hatası, diye bir ağızdan söylüyoruz. 'Onları kim teşvik etti?' diye parlıyor Helena Teyze, bizden hoşnut. O teşvik etti, o teşvik etti, o teşvik etti. 'Neden Tanrı bu kadar korkunç bir şeyin olmasına izin verdi?' Ona bir ders vermek için, ona bir ders vermek için, ona bir ders vermek için." (s. 84)

Bu yaşam tarzını tamamen kabullenmiş olan kadınlar, ülkeyi görmek için gelen Japon turist kafilesindeki kadınların kısa etekleri altından görünen bacaklarını, ojeli ayak tırnaklarını gördüklerinde şöyle hissederler:

> "Büyülendik, ancak tiksindik de. Çıplak gibiler. Çok kısa sürmüş, fikrimizi değiştirmemiz, bu tür şeyler hakkında. Sonra düşünüyorum: Eskiden ben de böyle giyinirdim. Özgürlüktü bu." (s. 37)

Ancak rejimin aşırı baskıcı tutumu karşısında gerçekten de özgürlük olarak kavranan bu durum, geçmiş toplumda kadınların

sadece kendi özgür iradeleriyle katıldıklarının söylenemeyeceği, toplumsal ve tarihsel olarak oluşmuş, dayatılan cinsiyet rollerine ilişkin özelliklerdir. Eski toplumdaki aşk, seks, evlilik, annelik, güzellik, moda gibi kavramlar ataerkil kültürle şekillendirilmektedir ve bu kültürün sürdürülmesi ve aşırılaştırılması sonucu Gilead Cumhuriyeti'ndeki toplumsal yapılar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu bölüm, insanların/kadınların, bundan zarar gören, sınırlandırılan, şiddet gören, yoksun bırakılan taraf kendileri bile olsalar, din gibi meşru bir söylemle desteklenen genel bir toplumsal düzeni, ne yazık ki çok kısa bir sürede içselleştirdiklerini de vurgulamaktadır.

Damızlık Kız için zaman çok yavaş ilerlemektedir. Okuyucu olarak bizler de bu ağır akışı fark ederiz. Yaşanan olaylar ise eş zamanlı olarak anlatılmaz, bunlardan geriye dönüşlerle haberdar oluruz. Bu ise, Damızlık Kız'ın bunları sonradan yazmış ya da birine anlatıyor olabileceğini gösteren bir umut ışığıdır. Öykü boyunca umut hiçbir zaman kaybolmaz. Adını bilmediğimiz Damızlık Kız'ın, eski yaşamındaki kocasına ve kızına kavuşmasını, ülke dışına çıkabilmesini bekleriz. Direniş her yerde sürmektedir. Öykünün sonunda "Göz"lere ait bir minibüs ile gelen ve Mayday adlı yer altı özgürlük gruplarından biri olduğunu söyleyen yabancılarla birlikte minibüse binerken, onunla aynı şeyleri hissederiz: "içerdeki karanlığa; aydınlığa ya da..." doğru gittiğini. Bu kısa belirsizlik anının ardından gelen bir bölümde umudun zaferi ilan edilmiş olur. Bu bölüm "Damızlık Kız'ın Öyküsü Üzerine Tarihsel Notlar" adlı, 25 Haziran 2195 tarihinde bir üniversitede Gilead çalışmaları üstüne yapılan bir sempozyumun tutanaklarını içeren bölümdür. Gilead rejimi son bulmuş, "yeni bir toplumsal düzen" kurulmuş ve eski rejim yeni çağın "daha aydınlık ışığı altında" daha net değerlendirilebilir olmuştur.

SONUÇ

A- Klasik ve Modern Ütopyalara Karşılaştırmalı Bir Bakış

Ütopya, yüzyıllardır daha iyi bir yaşamın nasıl olacağını düşleyebilmek için kullanılan araçlardan biridir. Her ütopya geleceğe yönelik bir tasarım içerirken aynı zamanda bugüne yönelmekte, mevcut yaşamdan duyulan hoşnutsuzluğu yansıtmakta ve bunun karşısına yazarın kendi alternatif dünyasını koymaktadır. Böylece mevcut siyasal-toplumsal yaşam, düşünce sistemleri ütopyanın şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu da ütopyacı düşüncenin günümüze kadar pek çok değişim göstermesine neden olmuştur. Ne şekilde işlenmiş olursa olsun ütopya bir siyasal ve toplumsal düzen tasarımıdır ve toplumsal cinsiyet, farklı dönemlerde yazılmış ve gelecek için farklı öneriler içermekte olsalar da tüm ütopyalarda belirleyici bir özelliğe sahiptir.

Eski Yunan toplumlarından 18. yüzyıla kadarki dönem içinde gelişmiş olan geleneksel ütopyalar siyasal ve toplumsal yapılanma, toplum ile bireyin ilişkisi ve cinsiyet ilişkileri üzerinde belirli ortak yaklaşımlara sahiptirler. Klasik ütopyalar, merkezi devlet örgütlenmesi, eğitim ve dine yapılan vurgu ve aile ve cinsel yaşam üzerindeki düzenlemeler ile ön plana çıkmakta ve tüm ilişki ve kurumların yapılanmasında cinsiyete bağlı bir ayrışma görülmektedir.

Her klasik ütopya, kendi yaşadığı dönemin gerçeklerine düşünsel alanda bir başkaldırı niteliğinde, daha iyi bir toplumsal proje olduğu iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Genellikle dönemin ekonomik eşitsizliklerini ve siyasal istikrarsızlıklarını ortadan kaldırmayı hedefleyen klasik ütopyalarda tüm bireylerin temel

yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanabileceği, refah içinde ve mutlu yaşayabilecekleri bir toplum düzeni geliştirmek temel sorunsal olmuştur. Bu dönemin incelediğimiz üç örneğinde, *Devlet*, *Utopia* ve *Güneş Ülkesi*'nde de görüldüğü gibi, klasik ütopyalar kendi dönemlerinin adaletsizliklerine, kargaşalarına, baskılarına birer tepki olarak ortaya konan, yaşamın her alanının itinayla düzenlendiği bütünlüklü toplum projeleridir. İnsanların mutlu yaşayabilecekleri "mükemmel" topluma ulaşılabilmesinin mümkün olacağına dair bir iyimserlik içerirler. Ütopyalar kendi çağları içinde değerlendirildiğinde, içinden çıktıkları toplumdan daha adil, daha eşitlikçi, daha insancıl toplumsal yapılar ortaya koydukları görülmektedir. "Dönemlerinde kadın-erkek eşitliğinden, hoşgörüden, sosyal güvenlikten, önleyici tıp anlayışından ilk söz edenler, yasaların belirgin olmasını, dengeli bir eğitim sistemi oluşturulmasını, bilimin kısıtlayıcı baskılardan kurtarılmasını" savunanlar onlar olmuşlardır.[188]

Ekonomik eşitliğin sağlandığı, sömürü ilişkisi içinde olan birbirine düşman sınıflara yer vermeyen, birlik içinde bir toplumun sağlanabilmesi için klasik ütopyalar genellikle özel mülkiyetin kaldırılmasını ve ortak yaşam ilkesini benimsemişlerdir. Toplumun tüm üyeleri ortak çalışmakta, elde edilen kazanç da tüm toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır. Böylece tüm üyelerinin belirli bir refah düzeyine eriştiği bir bolluk ülkesi sunarlar. Ayrıca mülk edinme tutkusunun ortadan kalmasıyla daha erdemli bir yaşama ulaşılabileceği ve toplumsal birliğin para, miras ve akrabalık ilişkileri nedeniyle zedelenmeyeceği öngörülür.

Ütopya kendi içine kapalı, hem coğrafi hem de düşünsel olarak yalıtılmış, kendine yeterli bir toplum olarak tasarlanmıştır. Bozulmaya imkân vermeyecek şekilde, değişimin engellenmeye ve yurttaşlar arasında birlik duygusunun yaratılmaya çalışıldığı bir toplum sunarlar. Bunun sağlanması için klasik ütopyalarda

188 Ağaoğulları, "Klasik Ütopyalar", s. 24.

genellikle merkezi devlet örgütlenmesi esas alınır. Ütopya döneminin koşullarına alternatif öneriler getirerek bir karşı çıkıştan doğmasına rağmen kendi içinde seçeneksizdir. Kurulan toplum en mükemmel düzeni içerdiğinden, değişimin ancak olumsuz nitelikte olacağı kabul edilir ve bu değişimin önlenmesi için çareler aranır. Bunun için ütopya katı kurallar, cezalandırmalar ve ideolojik söylemlerle bir organizma gibi işleyen, bireyselliğin olmadığı bir devlet tasarımı ortaya koyar. Klasik ütopyaların işlevsel olmak adına durağan ve baskıcı bir model olmaları birçok yazar tarafından eleştirilmekte, toplumsal mutluluğun sağlanması adına bireysel özgürlüklerin ortadan kaldırıldığı vurgulanmaktadır. Ütopyanın kendisine "özgürlüğüyle birlikte birey"i düşman olarak seçtiğini ifade eden Gilles Lapouge, ütopyayı, "gülünç olandan, düzensizlikten nefret eder, halkı akılsız değildir, hele esinli hiç değil, özgürlüğü boğar, serseriler, aşıklar, dengesizler ya da marjinaller orada düzeltilir, bayram ya da coşkuya yer yoktur, romantizme de" sözleriyle eleştirmektedir.[189]

Platon, More ve Campanella örneklerinde gördüğümüz gibi, ekonomik anlamda eşitlikçi bir toplum yaratmak amacıyla ortak yaşam ilkesinin benimsendiği klasik ütopyalarda, bu yaklaşım tüm bireylerin temel yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaktaysa da toplumsal tabakaların oluşmasını engelleyememektedir. Tüm bireylerin eşit olduğu bir devlet düzeni olarak tasarlanan ütopyada, birçok grup arasında eşitsizliklerin sürdüğü görülmektedir. Klasik ütopyaların genelinde görülen, halkın seçkin bir azınlık tarafından yönetildiği devlet düzeni öncelikle yöneten-yönetilen şeklinde köklü bir ayrıma neden olmaktadır. Yönetici ya da yöneticiler, yönetme "hakkına" sahip olabilecek yeteneğe, bilgiye, erdeme sahip kişiler olarak kabul edilir. Böylece onlara halk için neyin doğru olduğuna tek başlarına karar verebilme yetkisi tanınır. Böylece ütopya, halk için neyin iyi ol-

189 Gilles Lapouge, "Ütopya ve Olanaksızın Kaygan Yeri", *Varlık*, Sayı: 1025, Şubat 1993, s. 2.

duğuna bir kez karar verilmiş ve ne olursa olsun bunu sürdürmeye dayalı bir düzen olarak ortaya çıkar. Klasik ütopyalarda eşitsizlikler farklı toplumsal gruplar arasında sürdürülür. Örneğin *Utopia*'da olduğu gibi kölelik kurumunun var olduğu ütopyalarda yurttaşlar ile köleler arasında; *Güneş Ülkesi*'nde olduğu gibi kentliler ile köylüler arasında, *Devlet*, *Utopia* ve *Güneş Ülkesi*'nde ise büyükler ile çocuklar arasında ve kadınlar ile erkekler arasında süregiden eşitsizlikler bulunmaktadır.

Klasik ütopyalarda bireysel tutkulara yol açtığı ve mükemmel olması istenen toplumda soyun devamını sağladığı için cinsellik özellikle denetlenmekte ve düzene sokulmaktadır. Cinsel yaşam ister ortaklaştırılmış isterse (çoğunlukla heteroseksüel) bir aile düzeni içerisinde tanımlanmış olsun ilkeleri ve uygulamaları devlet tarafından belirlenmektedir. *Devlet*'te yöneticiler ve koruyucular için kadın ve erkek ilişkisinde ortaklık esas alınmış olmakla birlikte bu rastgele birleşmeler olabileceği anlamına gelmemektedir. Özellikle soyun devamını sağlamak, sağlıklı ve güzel nesiller yetiştirmek üzere üreme denetlenmekte, kadın ve erkeğin devlet izni olmadan birleşmeleri yasaklanmakta, kimlerin hangi şartlarda çocuk yapabilecekleri devlet tarafından belirlenmektedir. Klasik ütopyanın diğer örneklerinde de, önemli olan insan soyunun korunması olduğundan, cinsel ilişkilerin ve özellikle üremenin denetlenmesini toplumun ortak yararı bakımından gerekli ve devletin müdahalede bulunmasını meşru gören anlayış hâkimdir. Ütopyalar bu amaçla, toplumdaki tüm bireylerin ama özellikle kadınların nasıl sınırlandırıldığının örnekleriyle doludur. Böylece, klasik ütopyalar, işlevsel bir "mükemmel" toplum yaratmak amacıyla tüm bireylerin denetlendiği, içerdiği eşitlik söylemine rağmen birçok alanda eşitsizlikler yaratan ve ataerkil yapıları nedeniyle özellikle kadın-erkek eşitsizliğinin sürekli korunduğu toplumsal projeler olarak nitelenebilir.

19. ve 20. yüzyılın modern ütopyaları, temaları ve bu temaları işleyişleri bakımından klasik ütopyalara göre farklılıklar içer-

mektedirler. Modern ütopyalar özlenen bir gelecek tasarımının yapıldığı ve bu anlamda ütopyacı düşünce geleneğini sürdüren ütopyalar ile yine bu gelenek içinde değerlendirilen ve ütopyanın farklı bir türü sayılan, korkulan bir gelecek tasavvurunu içeren karşı ütopyalar (distopyalar) olmak üzere iki farklı çizgide devam etmektedirler. Her iki tür kendi içerisinde de çeşitlilikler göstermektedir. Merkezi örgütlenmenin esas olduğu, bireysel gelişim ve özgürlüklere olanak tanınmayan ütopyalar olmasına rağmen, incelediğimiz örneklerde görüldüğü gibi merkezi bir örgütlenme ve hiyerarşik bir devlet organizasyonunu reddederek, toplum ile birey arasında bir denge kurmaya yönelen, kişisel gelişime olanak sağlayan ütopyalar modern ütopya yazının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Modern ütopyaların en önemli özelliği devlet organizasyonundan çok ekonomik yapı ve ilişkiler üzerinde durmaları ve toplum ile birey arasında daha dengeli bir ilişki geliştirmeye çalışmış olmalarıdır. Ütopyaların birçoğu farklı ekonomik sistemlerden yola çıkarak eşitlikçi düzen kurgusunu yapmaya çalışmış, siyasal mekanizmalar ve toplumsal yaşam ekonomik temeller üzerinde geliştirilmiştir.

19. ve 20. yüzyılın ütopyaları genellikle sosyalizm ve anarşizm etkisiyle yazılmış olmalarından dolayı, tek bir kişi ya da grubun hâkimiyetinde merkezi bir örgütlenmenin dayatılması yerine küçük toplumsal birlikler halinde yaşama, kararların tüm halkın ya da bölgenin seçilmiş temsilcilerinin katılımıyla alınması, çoğunluğun isteğine uyulması gibi özellikler gösterir. Modern ütopyalarda, çalışma bir zorunluluk değil, bir zevk haline getirilmeye, çalışma saatleri azaltılmaya, işbölümü çeşitlendirilmeye, gerekli işlerin toplumun bütününün gönüllü katılımıyla yapılması sağlanmaya çalışılır. Kişilerin meslekleri ni yetenekleri ve eğilimleri doğrultusunda seçmelerine, bilim, sanat gibi faaliyetlerle uğraşmalarına izin verilir; eğitim teorik değildir, yaşam içerisindeki pratik uygulamalarla edinilir, pragmatiktir. Klasik ütopyalarda yasaklama ve cezalandırmayla

gerçekleştirilmeye çalışılan yönlendirme modern ütopyalarda yerini, insanların olumlu pekiştirmeyle, ödüllerle teşvik edilerek yapılan yönlendirmeye bırakmıştır. Ancak modern ütopyalarda özgürlüklere daha fazla yer veren bir anlayış gelişmiş olmasına rağmen yine de bir düzenleme, sınıflandırma ihtiyacı görülebilmektedir. Örneğin Fourier, yeni toplum düzenine tüm tutkuların özgürce karşılanacağını söylerken bile bunların yaşanabilmesi için belirli toplumsal gruplara katılmayı ve katıldığı grubu devlet yetkililerine bildirmeyi zorunlu kılmıştır. Modern ütopya yazının ilk örneklerinden olan Wells'in *A Modern Utopia*'sı, yeni dünyanın yeni devlet anlayışının da ifadesidir. Gelişime açık, birey ile etkileşim halinde, insanlara hizmet veren bir sosyal devlet anlayışı hâkimdir. Wells'e göre "devlet bireyler için, yasa özgürlükler için, dünya ise deney, edinim ve değişiklik için" olmalıdır.[190] Klasik ütopya yazarı insanı maddi zorluklardan kurtarmayı hedeflerken, insanı düş gücünden, inisiyatif özgürlüğünden, kendini geliştirme ve gerçekleştirme imkanından mahrum ettiğinin, "yalnızca amacı gözetip kullandığı araçlara dikkat etmeyerek, insanı mutlu yapacağım diye onu yozlaştırdığının farkına bile varmaz çoğunlukla."[191] Oysa modern ütopyalarda bireysel gelişime de yer verilmekte, toplumun ortak refahı için bireyi feda etmeden, birey ile toplum arasında bir denge kurulmaya çalışılmaktadır.

Özellikle 20. yüzyıldan itibaren gelişen, merkeziyetçi ütopyalara bir karşı çıkış niteliğindeki karşı ütopya yazının ana sorunsalı devletin birey üzerinde mutlak bir otorite sahibi olduğu totaliter devlet sistemi olmuştur. Karşı ütopyalarda, özellikle klasik ütopyaların seçeneksizliği, eşitlik ve toplumun mutluluğu adına insani değerlerin ve özgürlüklerin yok edilmesi eleştirilmekte ve bunu vurgulamak için bürokrasi ve teknolojiyle desteklenen totaliter, zorba rejimler kurgulanmaktadır. Klasik

190 Bezel, *Yeryüzü Cennetleri*, s. 183.
191 Ağaoğulları, "Klasik Ütopyalar", s. 30.

ütopyalarda özellikle Platon tarafından geliştirilen ve daha sonraki ütopyalarda da kullanılmaya devam edilen, bireyleri toplumu oluşturan parçalar olarak gören ve topluma birey karşısında öncelik tanıyan organizmacı bir toplum anlayışı söz konusudur. Campanella bunu en açık şekilde, "parçalar bütün içindir, yoksa bütün parçalar için değil" biçiminde ifade etmektedir. Klasik ütopya için mutlu bir toplumun temel şartı olarak görülen bu düşünce daha sonra gelişen modern ütopyalarda eleştirilmiş, özellikle karşı ütopyaların da çıkış noktasını oluşturmuştur. Klasik ütopyalarda hedeflenen, Platon'un ifade ettiği gibi "çıkarları bir, amaçları bir, duyguları mümkün olduğu kadar bir" insanlar yaratma düşü, karşı ütopyalarda bireyi ve insancıl değerleri ezip yok eden bir toplum kâbusuna dönüşür. *Biz*'in devlet tarafından sürekli izlenen, matematiksel kesinliklerle yaşayan "sayılar"ı, *Cesur Yeni Dünya*'nın henüz ceninken gelecekteki sınıflarına göre şekillendirilen "alfa, beta, gama ve epsilonlar"ı, *1984*'ün Büyük Birader'in gözünün her zaman üstlerinde olduğu, sürekli savaş ve kıtlık içinde yaşayan "partililer"i artık eşit, özgür ve mutlu "bireyler" olmaktan çok uzaktırlar.

Karşı ütopyalar, özellikle erken dönem örneklerinde, insanlar üzerinde yarattığı baskı ve tehdit ortamıyla rejimin devamını sağlayan ve bu denetim için gerekli olan aygıtları teknoloji ile temin eden tümüyle merkezileşmiş bir devlet tasarısı sunarlar. Karşı ütopyalarda dışarıdan kontrol mimari düzenlemeler ile yapılır. *1984*'te olduğu gibi sokaklar, iş yerleri hatta evler devletin sürekli dinleme ve izlemesini mümkün kılacak teknolojik aygıtlarla donatılmış olabilir ya da *Biz*'de olduğu gibi tüm bireyler camdan yapılmış tek kişilik konutlarda yaşayabilirler. *Fahrenheit 451*'de tüm binalar yanmayan malzemeden yapılmış ve itfaiye asli görevinden uzaklaşarak kitapları imha etmek üzere görev yapan bir birime dönüşmüştür. Özellikle teknolojiye karşı tepkiden doğan, *When the Machine Stops, Otomatik Piyano, Erewhon* gibi ütopyalarda insanlar sadece çevrelerini saran makinelerin

varlığıyla yaşayabilirler. Bunun yanında bilim ve teknolojide sağlanan gelişmeler, bireyin sadece fiziksel çevresinin dışarıdan kontrolünün değil, cenin üzerinde yapılan deneyler, psikolojik koşullandırma, beyin ameliyatı gibi bilimsel yöntemlerle beyni ve iç dünyasının kontrolünün de mümkün olabileceği fikrinin oluşmasını sağlamıştır. Karşı ütopyalarda insan benliğinin bir yansıması olan edebiyat, müzik gibi sanatsal faaliyetler devlet gözetiminde ve devletin istediği ideolojik yönlenmeyi sağlayacak şekilde yapılır. Çalışma yaşamı, eğitim gibi toplumsal yapılar yanında insanların boş zamanları bile devlet tarafından belirlenmekte ve yönlendirilmektedir. Son birkaç on yılda yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda karşı ütopyalarda artık genetik çalışmalar, klonlama, organ nakilleri, yapay zekâ vb. ile bireyin sadece kontrolünden değil bizzat üretiminden de bahsedilebilmektedir. Son dönem karşı ütopyalarında zaman zaman devletin yerini biyoteknoloji şirketlerinin aldığı, devletin sıradan insanlar karşısındaki rolünü küresel ölçekte yayılmış şirketlerin sürdürdüğü de görülmektedir.

Karşı ütopyalarda insan benliğinin bir yansıması olarak görülen cinsel yaşam da özellikle denetlenmektedir. Klasik ütopyaların, tutkulara yol açmaması için cinsel ilişkiyi ortaklaştırmaları özelliği, bu ütopyaların (ve kendi kafalarındaki ütopyayı hayata geçirmiş olanların) eleştirisinden doğmuş olan karşı ütopyanın birçok örneğinde de görülmektedir. Cinsellik konusunda karşı ütopyalarda iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri cinselliğin tamamen özgür bırakılması, tek eşliliğin onaylanmaması ve kişilerin mümkün olduğu kadar çok eşliliğe yönlendirilmesi, ikincisi ise cinselliğin tamamen devlet gözetiminde olması, mekanikleştirilmesi, bastırılmasıdır. Her iki yaklaşım da farklı yöntemlerle de olsa temelde bireyselliğin yok edilmesi amacına hizmet etmektedir. Önemli olan cinselliği tutkuya, zevke, bir kişiye duyulan aşka ve bağlılığa dönüştürmemek, böylece bireysel bir varoluşa imkân tanımamaktır. Bu nedenle karşı ütopyaların

birçoğunda devlete başkaldıran ve düzeni değiştirmeye çalışan bireyler için özgür ve tutkulu cinsel ilişki, genellikle devlete karşı gerçekleştirilmiş ilk siyasal eylem olarak görülür.

Tarihsel süreç içinde ortaya konan ütopyalarda toplum ile birey arasındaki ve kişilerin kendi aralarındaki ilişkiler düzenlenirken cinsiyetin bu düzenlemelerde temel ayrımlardan birini oluşturduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyete yönelik yaklaşımlar ütopyalar içinde farklılaşmış, yaşanılan döneme bağlı olarak çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Aynı zamanda iki bin yıllık bir zamana yayılan ütopya geleneği içinde ataerkil ideolojinin değişmeden kalan ya da çok az farklılaşma gösteren izlerine de rastlanmaktadır. Özellikle klasik ütopyaların, Antik Yunan ile 18. yüzyıl arasındaki uzun bir döneme yayılmalarına rağmen cinsiyet rolleri ve ilişkileri konusunda çok az farklılık içerdikleri görülmektedir. Toplumsal düzen içerisinde, cinslere ilişkin davranışlar ve kadınların toplumsal statüsünün, gerek bilinçli bir şekilde kadın ve erkek ilişkilerinin tanımlanması ve düzenlenmesi, gerekse ataerkil düşünce sistemine ait önyargıların kendiliğinden ortaya çıkmasıyla, toplumsal cinsiyete bağlı ayrımcılıkla belirlendiği ve eşitsizlik yapıları yarattıkları incelediğimiz örneklerde de görülmektedir.

Klasik ütopyalarda kadınların, yazıldıkları dönemlerdeki uygulamaların aksine kamusal alanda bir yer edinebildiği görülmektedir. Birçok ütopyada kadınlar eğitim imkânı bulabilir, meslek edinebilir ya da devlet mekanizmalarında görev alabilirler. Ancak kadınların toplumsal sorumlulukları genellikle cinslerine ait olduğu düşünülen görevlerle sınırlanmaktadır. Kadınların devlet kademelerinde ya da savunma ve savaş sırasında görev yapabileceği öngörülmüşse de devlet içinde ve din kurumlarında yönetici olmaları genellikle mümkün olmaz ya da ancak bazı şartlar sağlandığında, örneğin yaşlı ya da dul olmaları halinde bu görevleri yerine getirebilirler. Klasik ütopyaların kamusal alanda kadınlara da yer vermeleri bunların genellikle

kadın-erkek eşitliğine yer veren metinler olarak görülmelerine neden olmuştur. Oysa ütopyalarda kadın ve erkek çoğu zaman sadece "iş yaparken" eşittirler ve bunun altında yatan anlayış da, topluma maksimum faydanın sağlanmasında herkesin eşit görev ve sorumluluklara sahip olması gerektiğidir.[192] Devletin yöneticileri ve koruyucuları olarak kadınların da erkeklerle birlikte görev yapabileceğini belirterek bu konuda kadınlara en fazla yetki vermiş olan Platon bile bu düzenlemenin, devleti korumanın sadece erkeklere bırakılmasının doğru görülmemesinden kaynaklandığını belirtmektedir.

19. ve 20. yüzyılın ideolojik çeşitliliği içinde birbirinden tamamen farklı ütopya tasarımlarının görüldüğü modern dönem ütopyaları, cinsiyete bağlı bölünmeler açısından incelendiğinde, bu konuda da büyük farklılıklar içerdikleri gözlenir. Ataerkil yapının ve yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılmakta olan toplumsal cinsiyet kalıplarının izleri 20. yüzyıl ütopyalarında da ortaya çıkmaktadır. Modern ütopya yazını içerisinde, kadınların kamusal yaşama katılımı, aile içerisindeki konumu gibi pek çok konuda, zamanın genel geçer cinsiyet ilişkilerinin ortadan kaldırılmaya çalışıldığı ütopyalar kadar bunların aynen korunduğu ve doğal görüldüğü ütopya ve karşı ütopyalar da yer almaktadır. Örneğin, henüz 1950'lerde günümüzün tüketim toplumunu, reklam tröstlerini, dünyayı yöneten küresel şirketleri öngörebilen; galaksiler arasında yolculuk yapan, gezegenlerde koloniler kuran bir insanlık tasavvur edebilen distopik bilimkurgu romanlarında kadınların icra ettiği mesleklerin "sekreterlik"ten ödeye gidemediği görülebilmektedir. Yüzyıllardır farklı görünümlerle de olsa sürmekte olan bir gelenek içerisinde, ataerkil yapıların özellikle son elli yıl içerisinde köklü değişimler gösterdiği, özellikle kadınlar tarafından yazılan ütopyalarda en küçük detayına kadar bulunup meydana çıkarıldığı ve değişime yönelik yeni önerilerin ortaya konduğu görülmektedir.

192 Köker, "Klasik Ütopyalarda Kadınların Yaşayışları", s. 335.

İster klasik, ister modern dönem ütopyalarında olsun erkek yazarlar, kadınlara kendi toplumlarındaki durumlarından daha iyi, refah içinde, şiddetten, açlıktan, kargaşadan uzak bir yaşam sunmuş olmalarına rağmen hiçbir zaman verili toplumsal cinsiyet kalıplarının dışına çıkmayı hedeflememişlerdir. Hiçbir ütopyacı bir mutlu düzen tasarımı yaptığını iddia ederek dünyanın yarısını köleliğe, yoksulluğa, şiddete terk edemez. Dolayısıyla ütopyalarda kadınlar da toplumun asgari mutluluğundan paylarını almaktadırlar. Kurgulanan toplumda kadınların yeri belirlenirken özel bir kavrayış geliştirilmemiş, erkek model alınarak, kadınların kamusal yaşamda, daha önce sadece erkeğe tanınan bazı imkânlardan yararlanabiliyor olması, bu "mutlu" toplumda kadınların da mutlu olabilmeleri için yeterli görülmüştür. Bir kadın, ütopyanın yazılmış olduğu dönemde sadece erkek tarafından yerine getirilmekte olan devlet görevlerine gelebilir ya da orduda yer alabilir. Ancak bir erkeğin de çocuk yetiştirme ve ev işlerinden sorumlu tutulabileceği gibi bir yaklaşıma hiçbir zaman rastlanmamaktadır. *Utopia*'da ortak yenen yemeklerin hazırlanmasından sorumlu olan kadınlar yemek sırasında da, gerektiğinde çocukların yanına kimseyi (erkekleri) rahatsız etmeden gidebilmek için duvar tarafında değil karşı tarafında otururlar. Bu örnek toplumsal cinsiyet rollerinin yazarın düşüncesinde içkin olduğunu ve en küçük ayrıntılarda dahi kendini gösterdiğini fakat yazar tarafından kurmuş olduğu eşitlikçi toplum içinde bir eşitsizlik ilişkisi yarattığının fark edilemediğini göstermektedir. Benzer şekilde, *Gelecekten Anılar*'da bir kadın duvarcı ustasına rastlanabilmektedir ancak çocukları yetiştirme sorumluluğu asla bir erkeğe verilmemiştir. Klasik ütopyalarda ve erkek yazarların kurguladığı modern ütopyaların pek çoğunda, mevcut toplumsal cinsiyet rollerinin ortadan kaldırılması gibi bir çaba gösterilmemiş; evli kadının kocası karşısındaki ikincil statüsü her zaman korunmuş, kadından ataerkil sistemin kendisinden beklediği "erdemler", uysallık,

fedakârlık, güzellik, kibarlık beklenmeye devam etmiş, sağlıklı ve güzel nesiller için çocuk doğurmaları istenmiş, çocukları yetiştirmekten, ev idaresinden, konuklara hizmetten her zaman kadınlar sorumlu görülmüşlerdir.

Ütopyalarda görmüş olduğumuz diğer bir özellik, ataerkil bir duruşla, bireyin erkek tarafından temsil ediliyor olmasıdır. Özellikle klasik ütopyalarda açık bir şekilde görülebilen bu yaklaşıma, -feminist ütopyalar dışındaki- modern ütopyalarda da rastlanabilmektedir. Bireyin eril cins ile temsili sadece ütopyalar için geçerli olmayıp, düşünce tarihi boyunca birçok metin ve düşünürün kadın kavrayışına ilişkin yapılan sorgulamalar, insanı temsil eden cinsin, "özgür, eşit, adil olanın" cinsiyetinin erkek olduğunu göstermektedir.[193] Özellikle klasik ütopyalarda, ütopyanın insanlarından söz ederken, bireyin eril bir kimlik taşıdığı, aksi özelikle belirtilmedikçe cinsiyetinin erkek olduğu ve anlatıda erkeğe hitap edildiği açıkça görülmektedir. Dilde olumlu değerler ya da toplumdaki saygın kişiler erkek ile özdeşleştirilmektedir. *Utopia*'da tanrıya ve devlet yöneticisine baba denmekte, *Güneş Ülkesi*'nde Güneş Kentlilerin birbirlerine baba ve oğul şeklinde hitap ettikleri belirtilmektedir. *Devlet*'te ortaklığa dayalı cinsel yaşam ilkesi "kadın ortaklığı" olarak adlandırılmakta, kadınlar "bekçilerin kadınları" şeklinde erkeğe göre konumlandırılmaktadır.

Tüm bunlar erkekler tarafından yazılmış ütopyalarda cinsiyet eşitliğine dair kavrayışın eksikliğini ortaya koymakta; siyasal örgütlenme, toplumsal kurum ve ilişkiler ya da ekonomik sistemler söz konusu olduğunda büyük bir çeşitlilik gösteren ütopyaların, toplumsal cinsiyet alanında büyük bir farklılık içermediği görülmektedir. Ütopya yazını içinde feminist ütopyalar bu anlamda farklı bir yere sahiptirler.

193 A.g.e., s. 333.

B-Feminist Ütopyaların Farklılığı

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı kollardan gelişen feminist hareketler kadınların toplumdaki durumlarının saptanması ve çözümler üretilmesinde farklı araçlar kullansalar da, varolan toplumdaki kadın kavrayışına yeni bir boyut kazandırdılar. Kadınların ezilmelerinin kökenini ekonomik bir temele değil, cinsler arasındaki eşitsizliğe bağlayan ve bunun toplumda temel bir eşitsizlik olduğunun, ataerkil ideolojinin toplumdaki tüm kurumları biçimlendiren temel ideolojilerden biri olduğunun ortaya konması kadınları daha iyi bir yaşam için bununla mücadele etmeye yönlendirdi. Ayrıca kadınların yaşam karşısında farklı bir tarza sahip oldukları, düz çizgisel bir ilerleme ve hâkim olma ilişkisi şeklinde değil, döngüsel bir zaman kavrayışı ve erkek tarzına alternatif olabilecek pozitif bir duyarlılık geliştirdikleri ortaya konmuş, geleceğin toplumlarına da bu kadın tarzının hâkim olacağı düşüncesi gelişmiştir.[194] Eril düşüncenin ele geçirme, hükmetme, iktidar kurma şeklinde kurguladığı insanın doğayla ve diğer insanlarla olan ilişkisi, kadınlarda uyum ve dengeye yönelik yeni bir kavrayış sunmaktadır. Böylece bu dönemde kadınlar tarafından yazılmış ütopyalar erkek ütopyalarına göre belirli noktalarda büyük farklar içermektedirler.

Feminist ütopyalar özellikle toplum karşısında bireyin konumuna yaklaşımları ve daha iyi bir yaşam için sundukları alternatiflerde uyuma, iletişime ve cinsler arası eşitliğe önem vermeleri ile erkekler tarafından yazılmış ütopyalardan ayrılmaktadır. Günümüzün siyasal, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri, ataerkil düşünce ve uygulamaları, iletişimsizlik, teknolojik gelişmenin olumsuz sonuçları, ekolojik sorunlar gibi birçok konu kadın ütopyalarında eleştirilmekte ve bunların değiştiği farklı toplumlar yaratılmaktadır. Feminist ütopyaların diğer bir kolu

194 Donovan, *Feminist Teori*, s. 328.

olarak karşı ütopyalar da ataerkil düzeni çözümlemekte, bu düzenin görünümlerini keskinleştirerek kadınların yaşayışlarının baskı altında olduğu toplumları betimlemektedirler. Özellikle bu tip ütopyalarda, ataerkil şiddetin kadınların hayatını nasıl etkileyebileceği, kadının kamusal ve özel alandaki ezilmişliği işlenmekte ve böylece mücadelenin gerekliliği gösterilmektedir.

Feminist ütopyaların en önemli özelliği bireyselliği ön plana çıkarmaları ve farklılığı doğal kabul edip toplumsal yaşamı da buna göre şekillendirmeleridir. Irklar, kültürler, cinsler, çeşitli cinsellikler, inançlar, eğilimlerdeki farklılıklar "normal" görülür, reddedilmez, yok sayılmaz, bastırılmaktan çok geliştirilmeye, yaşam zenginleştirilmeye çalışılır. Aynılık ve benzerlik üzerine kurulmuş olan klasik ütopyaların aksine feminist ütopyalar "çelişkilerin var olduğu, her an yeniden ortaya çıktığı, buna karşılık çözümlerin de yeniden üretildiği" alternatif düzenler olarak ortaya çıkmaktadır.[195]

Özellikle 1960'lardan itibaren kadınların eşitlik anlayışı da değişmiş, kadını erkeğin statüsüne yükseltmeye çalışan bir anlayışın yerini farklı ama eşit iki cins talebi almıştır. Böylece Batı düşüncesine egemen olan ve erkeği her zaman olumlu olan tarafla, akıl, ruh, aşkınlık ve iyilikle özdeşleştiren düalist felsefe aşılmaya çalışılmıştır. Kadın ve erkeğin, mevcut sistemde birbirinden belirgin biçimde ayrılmış olan ve ayrı ayrı olumlu olarak görülen özellikleri alınarak, birbirleriyle ilişkilerinde ve kendi içlerinde dengeli "insanlar" yaratmaya çalışılmıştır. Feminist ütopyaların farklılığı kadın ve erkeği dünyayı eşit bir şekilde paylaşan, fiziksel görünüm, duygusal yapı ve toplumsal hak ve sorumluluklar bakımından büyük farklar göstermeyen bireyler olarak, yaşamı cinsiyet bölümlenmesine imkân vermeden kurgulayan bir anlayış geliştirmiş olmalarındadır. Bunun sağlanması adına kadın ütopyalarında hem fiziksel hem de sembolik bir androjenlikten söz etmek mümkündür. İki cinsin ayırt

195 Fatmagül Berktay, "Söyleşi", s. 10.

edilemeyecek şekilde birbirine benzemesi, tek bedende iki ayrı cinsiyetin taşınması ya da bedenin farklı zamanlarda farklı cinsiyetlere sahip olması şeklinde fiziksel olarak beliren androjeni aynı zamanda ikiliği reddeden, bir senteze ve dengeye ulaşmayı amaçlayan düşünce tarzının ifadesi olarak da ortaya çıkmaktadır. Her iki cinsiyeti de taşıyan ve dönemsel olarak erkek ya da dişi özellikler gösteren androjenleriyle *Karanlığın Sol Eli* (1969) ya da üremenin tamamen bedenden ayrıldığı, buna karşılık duygusal bağ kurabilmeleri için erkeklerin de bedensel olarak çocuk emzirecek şekilde düzenlendiği *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'da (1974) bu anlayış açık şekilde görülmektedir. 1990'lardan itibaren androjeni bir kavram olarak kullanım alanını kaybetmiş, sabit ikili cinsiyet kurgusunu reddeden bir anlayış gelişmiş ve feminist ütopya ve distopyalarda ikiden fazla cinsiyet, değişken cinsiyetler, cinsiyetsiz insan dışı/insan sonrası varlıklar daha yaygın olarak görülmeye başlamıştır. Androjeninin ise cinsiyetlerin değişkenliği ve belirsizliği anlamında özellikle 1990'lardan sonra kuir teoriyle gelişen bu anlayışın öncülü olduğu söylenebilir.

Feminist ütopyalar, kullanılan dilin yaşam tarzının ifadesi olduğunun farkındadırlar ve sadece yaşamdaki cinsiyet ayrımını değil, bunun yansıması olan dildeki ayrımcılığı da ortadan kaldırmaya çalışırlar. Feminist ütopya yazarları insanın erkek cinsi tarafından temsilini ve kadını aşağı, eksik, kötü tarafta konumlandıran düalist yaklaşımların dil içindeki yansımalarını yok etmeyi hedeflemişlerdir. Dili ataerkil etkilerden kurtarmak için kadın yazarlar, bazı kelimeleri kaldırmış, yeni kavramları karşılayacak yeni kelimeler eklemiş ya da varolan kelimelere yeni anlamlar yüklemişlerdir. Özellikle İngilizce için geçerli olan, cinsiyeti belirleyen kelime ve zamirler yerine genellikle cinsiyetsiz kelimeleri kullanmış, eğer yoksa yenilerini üretmişlerdir. Feminist ütopyalarda kadın ve erkek yerine genellikle kişi ya da insan, karı koca yerine eş, oğul ve kız çocuk yerine sadece çocuk kullanılmakta, isimler cinsiyete göre belirlenmemekte, bazı ütopyalarda çocuk-

lar kendi isimlerini kendileri seçmekte ya da soyadma yer verilmemektedir. Tüm bu düzenlemeler feminist ütopyaların toplumsal cinsiyet kavrayışlarını ortaya koymakta, sadece belirli noktalarda değil her alanda eşitliğin sağlanmasına çalıştıklarını göstermektedir.

Feminist ütopyaların önemli bir özelliği ütopyacı düşüncenin kendisini de eleştirmeleri ve yazılmış ve bitmiş bir ütopya yerine, yeniliğe açık, okuyucuyu da metnin içine katan ve harekete geçmeye yönelten ütopya tarzını geliştirmeye çalışmalarıdır. 1900'lerin başından itibaren görülen örnekleriyle bu tarz, geleneksel ütopyanın karşısına eleştirel ütopya olarak da tanımlanan yeni bir ütopyacı yaklaşımı koymuştur. Bu yaklaşım incelediğimiz iki ütopya örneğinde de açıkça görülmektedir. *Mülksüzler* tüm güzellikleri ve tüm eksiklikleriyle iki farklı dünyayı, gidişler ve geri dönüşlerle, bir arada anlatırken; *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'da bir ütopya örneği olarak işlenen kitabın bir bölümünde bir karşı ütopyaya, korkunç bir gelecek tasarımına yer verilmektedir. Böylece feminist ütopyalar geleceğe yönelik ütopyacı bir iyimserlik taşımakla birlikte, klasik ütopyanın durağan, baskıcı, değişime izin vermeyen ütopya anlayışından ayrılmaktadırlar.

Feminist ütopyalar, birey karşısında toplumu tercih eden ve erkek karşısında kadını ikincil bir konuma yerleştiren geleneksel ütopyacı düşüncenin aksine, birey ile toplumu, erkek ve kadını ve bireyin kendisini bir denge içinde kurgulayan bir kavrayış geliştirmiştir. Feminist ütopyalar, eşitlik söylemi içermesine rağmen "bazılarının daha eşit" olduğu ve çoğunluğun ancak kendilerine çizilmiş olan sınırlar içinde var olabildiği bir toplum yerine, tüm bireylerinin kendini gerçekleştirme imkânına sahip olduğu ve kadınlar, erkekler, kuirler, androjenler, siborglar, bitkiler, hayvanlar, dağlar, denizler... tarafından eşit ve adil bir şekilde paylaşılan bir dünya yaratmayı hedefler.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali, Levent Köker: *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara, İmge Kitabevi, 1991.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, Levent Köker: *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, 2.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1997.

Ağaoğulları, Mehmet Ali: "Klasik Ütopyalar: Özgürlükten Despotizme", *A.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Yıllık 1983-1985*, Sayı VIII'den Ayrı Baskı, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1986.

Ağaoğulları, Mehmet Ali: *Kent Devletinden İmparatorluğa*, Ankara, İmge Kitabevi, 1994.

Akal, Cemal Bali: *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*, Ankara, İmge Kitabevi, 1994.

Akçay, Ahmet Sait, Gülen Çetin: "Bülent Somay ile Edebiyat ve Ütopya Üzerine", *Parşömen*, Cilt 2, Sayı 3, Güz 2001.

Annas, Pamela J: "New Worlds, New Words: Androgyny in Feminist Science Fiction", *Science Fiction Studies*, #15, Volume 5, Part 2, July 1978.

Asimov, Isaac: "Güç Duygusu", *Korkunun Bütün Sesleri*, Haz. ve Çev. Sedef Öztürk, Levent Mollamustafaoğlu, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011.

Atwood, Margaret: *Antilop ve Flurya*, Çev. Dost Körpe, İstanbul, Oğlak Yayınları, 2005.

Atwood, Margaret: *Damızlık Kızın Öyküsü*, Çev. Sevinç-Özcan Kabakçıoğlu, İstanbul, Afa Yayınları, 1992.

Bacigalupi, Paolo: *Kurma Kız*, Çev. Algan Sezgintüredi, İstanbul, Versus Yayınları, 2012.

Bacon, Francis: *Yeni Atlantis*, Çev. Hamit Dereli, 2. bs., İstanbul, Akyüz Yayıncılık, 2002.

Ballard, J. G.: "Bilinç Eşiğini Atlayan Adam", *Korkunun Bütün Sesleri*, Haz. ve Çev. Sedef Öztürk, Levent Mollamustafaoğlu, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011.

Ballard, J. G.: *Gökdelen*, Çev. Dost Körpe, İstanbul, Sel Yayınları, 2011.
Beauvoir, Simone de: *İkinci Cins*, Çev. Bertan Onaran, 7. bs. İstanbul, Payel Yayınları, 1993.
Bellamy, Edward: *Geçmişe Bakış 2000'den 1887'ye*, Çev. Fahri Yavaş, İstanbul, Say Yayınları, 2011.
Berger, Denis, Sophie Kerignard: "Anarşizmler", *Ütopyalar Sözlüğü*, Yay. Haz. Michéle Riot-Sarcey, Thomas Bouchet, Antoine Picon, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2003.
Berghan, Selin: "Transfeminizm", *Cogito Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, Sayı 65-66, Bahar 2011.
Berktay, Fatmagül: "Söyleşi", *Cumhuriyet Dergi*, Sayı: 435, 24 Temmuz 1994.
Berktay, Fatmagül: *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 2. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2000.
Bezel, Nail: "Ütopyalar, karşı ütopyalar", *Milliyet Sanat*, Sayı. 216, 15 Mayıs 1989.
Bezel, Nail: *Yeryüzü Cennetleri Kurmak (Ütopyalar)*, Ankara, Güldikeni Yayınları, 2000.
Bezel, Nail: *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)*, İstanbul, Say Kitap Pazarlama, 1984.
Bierman, Judah: "Ambiguity in Utopia: The Dispossessed", *Science Fiction Studies*, #7, Volume 2, Part 3, November 1975.
Birkan, Tuncay: "Kitabın Dili Konusunda Birkaç Söz", *Zamanın Kıyısındaki Kadın* içinde, Marge Piercy, Çev. Füsun Tülek, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992.
Booker, M. Keith: "Woman on the Edge of a Genre: The Feminist Dystopias of Marge Piercy", *Science Fiction Studies*, #64, Volume 21, Part 3, November 1994.
Borghi, Liana: "Feminizm (Amerikan)", *Ütopyalar Sözlüğü* içinde, Michele Riot-Sarcey, Thomas Bouchet, Antoine Picon, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2003.
Bradbury, Ray: "Gülümseme", *Korkunun Bütün Sesleri*, Haz. ve Çev. Sedef Öztürk, Levent Mollamustafaoğlu, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
Bradbury, Ray: *Fahrenheit 451*, Çev. Korkut Kayalıoğlu, Zerrin Kayalıoğlu, İstanbul, İthaki Yayınları, 2012.
Burdekin, Katharine: *Swastika Geceleri*, Çev. Mehtap Gün Ayral, İstanbul, Encore Yayınları, 2014.
Butler, Judith: *Cinsiyet Belası-Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Çev. Başak Ertür, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2008.
Callenbach, Ernest: *Ekotopya*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1994.
Campanella, Tommasso: *Güneş Ülkesi*, Çev. Vedat Günyol-Haydar Kazgan, İstanbul, Can Yayınları, 1995.

Collins, Suzanne: *Açlık Oyunları*, Çev. Yunus Bora Ülke, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2009.
Connel, R. W.: *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar-Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, Çev. Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı, 1998.
Delany, Samuel: *Triton*, Çev. Metin Çetin, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.
Desroche, Henri: "Ütopyalar Geçidi", *Varlık*, Sayı 1025, Şubat 1993.
Dick, Philip K.: *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?*, Çev. Mehmet Ada Öztekin, İstanbul, Altıkırkbeş Basın Yayın, 2014.
Dick, Philip K.: Mars'ta Zaman Kayması, Çev. Kadir Kıvılcınlı, İstanbul, Altıkırkbeş Basın Yayın, 2015.
Dick, Philip K.: *Palmer Eldritch'in 3 Stigmatası*, İstanbul, Altıkırkbeş Basın Yayın, 2013.
Dolezal, Luna: "The Body, Gender and Biotechnology in Jeanette Winterson's Stone Gods", *Literature and Medicine*, Volume 33, Number 1, Spring 2015.
Donovan, Josephine: *Feminist Teori*, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağluk Gevrek, Fevziye Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
Durudoğan, Hülya: "Judith Butler ve Queer Etiği", *Cogito Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, Sayı 65-66, Bahar 2011.
Ecevit, Yıldız: "Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 1993.
Ecevit, Yıldız: "Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği", *Yapıt*, Sayı 9, Kadın Sorunu Özel Sayısı, Şubat-Mart 1985.
Fairbairns, Zoë: *Kadınlar Kulesi*, Çev. Ünver Alibey, İstanbul, Everest Yayınları, 2007.
Fekete, John: "Mülksüzler ve Triton: Ütopyacı Bilimkurguda Birey ve Düzen", *Başka Dünyalar Mümkün-Bilimkurgu Siberpunk ve Siyaset*, Der. K. Murat Güney, Çev. Canay Özden, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007.
Flanagan Mary, Austin Booth: *Reload-Rethinking Women + Cyberculture*, London, The MIT Press, 2002.
Fourier, Charles: *Geleceğin Aşk Dünyasından*, Der. Daniel Guerin-Marion Luckow, Çev. Oguz Özügül, İstanbul, Pencere Yayınları, 1995.
Fourier, Charles: "Phalanstere", *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi-Cilt 1*, Der. Mete Tunçay, Çev. Mehmet Devrim, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.
Frye, Northrop: "Edebiyatta Ütopya Türleri", *Türk Dili-Eleştiri Özel Sayısı*, Çev. Akşit Göktürk, Sayı 234, Mart 1971.
Giddens, Anthony: *Sosyoloji*, Yay. Haz. Hüseyin Özel-Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.
Gilman, Charlotte P.: *Kadınlar Ülkesi*, Çev. Seher Özbay, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2007.
Göktürk, Akşit: *Ada-İngiliz Yazınında Ada Kavramı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Guarneri, Carl J.: "Fourier'ciler (Amerikan)", *Ütopyalar Sözlüğü*, Yay. Haz. Michéle Riot-Sarcey, Thomas Bouchet, Antoine Picon, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2003.

Guerin, Daniel: "Önsöz", *Geleceğin Aşk Dünyasından* içinde, Der. Daniel Guerin-Marion Luckow, Çev. Oguz Özügül, İstanbul, Pencere Yayınları, 1995.

Güney, K. Murat: "Sinik Aklın Eleştirisi"nden "Siborg Manifestosu"na: 21. Yüzyıl İçin Siyaset Arayışları", *Başka Dünyalar Mümkün-Bilimkurgu Siberpunk ve Siyaset*, Der. K. Murat Güney, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007.

Günyol, Vedat: "Önsöz", *Güneş Ülkesi*, Çev. Vedat Günyol-Haydar Kazgan, İstanbul, Can Yayınları, 1995.

Günyol, Vedat: "Campanella Üzerine..", *Varlık*, Sayı 1025, Şubat 1993.

Haraway, Donna: *Siborg Manifestosu-Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist Feminizm*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.

Harrison, Harry: *Yer Açın! Yer Açın!*, Çev. İrma Dolanoğlu, İstanbul, Metis Yayıncılık, 1996.

Helvacıoğlu, Ender ve diğerleri: *Bilim ve Gelecek (Doğu Ütopyaları Dosyası)*, Sayı 5, Temmuz 2004.

Helvacıoğlu, Firdevs: *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik* 1928-1995, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1996.

Hesiodos, "Altın Çağ Özlemi", *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları*, Der. ve Çev. Sadık Usta, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005.

Hollinger, Veronica: "(Re)reading Queerly: Science Fiction, Feminism, and the Defamiliarization of Gender", *Science Fiction Studies*, #77, Volume 26, Part 1, March 1999.

Huxley, Aldous: *Ada*, Çev. Seniha Akar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

Huxley, Aldous: *Cesur Yeni Dünya*, Çev. Ümit Tosun, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.

Ishiguro, Kazuo: *Beni Asla Bırakma*, Çev. Mine Haydaroğlu, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Jennings, Hope: "A Repeating World": Redeeming the Past and Future in the Utopian Dystopia of Jeanette Winterson's The Stone Gods, *Interdisciplinary Humanities*, Vol. 27, Issue 2, Fall 2010.

Jones, Gareth Stedman: "Ütopik Sosyalizm", *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Çev. Oktay Etiman, 2. bs., Yay. Haz. Tom Bottomore, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Jones, Libby Falk: "Breaking Silences in Feminist Dystopias", *Utopian Studies*, No: 3, 1991.

Jordan, Hillary: *Uyandığında*, Çev. Özlem Yüksel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Keinhorst, Anette: "Emancipatory Projection: An Introduction to Women's Critical Utopias", *Women Studies*, Vol. 14, 1987.

Kellner, Douglas, Steven Best: "Philip K. Dick'in Karanlık Kehanetleri", *Başka Dünyalar Mümkün-Bilimkurgu Siberpunk ve Siyaset*, Der. K. Murat Güney, Çev. Güçsal Pusar, Elif Çopuroğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007.

Kılıç, Engin: "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Edebi Ütopyalara Bir Bakış", *Kitaplık*, Sayı:76, Ekim 2004.

Köker, Eser: "Klasik Ütopyalarda Kadınların Yaşayışlarının Biçimlendirilmesi ve Ütopyacı Gelenek", *Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yıllık, Nermin Abadan-Unat'a Armağan*, 1989/1990.

Kumar, Krishan: *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, Çev. Ali Galip, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2006.

Lane, Ann J.: "Önsöz", *Kadınlar Ülkesi* içinde, Charlotte P. Gilman, Çev. Meryem Kutlu, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2007.

Lapouge, Gilles: "Ütopya ve Olanaksızın Kaygan Yeri", *Varlık*, Sayı 1025, Şubat 1993.

Le Guin, Ursula K.: "Amerikan Bilimkurgusu ve Öteki", *Başka Dünyalar Mümkün-Bilimkurgu Siberpunk ve Siyaset*, Der. K. Murat Güney, Çev. Canay Özden, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007.

Le Guin, Ursula K.: *Hep Yuvaya Dönmek*, Çev. Cemal Yardımcı, 2. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.

Le Guin, Ursula K.: *Karanlığın Sol Eli*, Çev. Ümit Altuğ, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.

Le Guin, Ursula K.: *Mülksüzler*, Çev. Levent Mollamustafaoğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 1999.

Lessing, Doris: *Evlilikler-Argos'taki Kanopus Arşivleri 2*, Çev. Erol Özbek, İstanbul, Chiviyazıları Yayınevi, 1999.

Lessing, Doris: *Hayatta Kalma Güncesi*, Çev. Püren Özgören, İstanbul, Can Yayınları, 2010.

Lessing, Doris: *Mara ile Dann*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul, Can Yayınları, 2001.

London, Jack: *Demir Ökçe*, Çev. Levent Cinemre, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Michel, Andree: *Feminizm*, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y.

Mitchell, Kaye: "Bodies That Matter: Science Fiction, Technoculture, and the Gendered Body", *Science Fiction Studies*, #98, Volume 33, Part 1, March 2006.

More, Thomas: *Utopia*, Çev. Vedat Günyol-Sabahattin Eyuboğlu-Mina Urgan, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

Morris, William: *Gelecekten Anılar-Bir Huzur Çağı*, Çev. Ekin Bodur, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002.

Orwell, George: *1984*, Çev. Celal Üster, İstanbul, Can Yayınları, 2000.

Owen, Robert: *Yeni Toplum Görüşü ve Lanark Raporu*, Çev. Lale Akalın, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2006.

Öğüt, Hande: "Lezbiyen Edebiyat ve Eleştiri", *Cogito Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, Sayı 65-66, Bahar 2011.
Patai, Daphne: "Giriş", *Swastika Geceleri* içinde, Katharine Burdekin, Çev. Mehtap Gün Ayral, İstanbul, Encore Yayınları, 2014.
Pattee, Amy S.: "Sexual Fantasy: The Queer Utopia of David Levithan's Boy Meets Boy", *Children's Literature Association Quarterly*, 2008.
Piercy, Marge: *Zamanın Kıyısındaki Kadın*, Çev. Füsun Tülek, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992.
Platon (Eflatun): *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyuboğlu-M. Ali Cimcoz, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
Pohl, Frederick, C.M. Kornbluth: *Uzay Tacirleri*, Çev. Fatma Taşkent, İstanbul, Metis Yayıncılık, 1996.
Popper, Karl Raimund: *Açık Toplum ve Düşmanları*, Çev. Mete Tunçay, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1967.
Rabelais, François: *Gargantua*, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Say Yayınları, 2010.
Reeve, Philip: *Yürüyen Kentler*, Çev. Müren Beykan, Fulya Yavuz, İstanbul, On8 Yayınları, İstanbul, 2013.
Roth, Veronica: *Uyumsuz*, Çev. Uğur Mehter, İstanbul, Artemis Yayınları, 2012.
Russ, Joanna: *Dişi Adam*, Çev. Çiçek Öztek, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.
Sargent, Lyman Tower: "Themes in Utopion Fiction in English Before Wells", *Science Fiction Studies*, #10, Volume 3, Part 3, November 1976.
Sargent, Lyman Tower: "Ütopya Gelenekleri: İzlekler ve Varyasyonlar", *Kitaplık*, sayı 76, Ekim 2004.
Sarıca, Murat: *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, 6. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1993.
Sears, Rachel J.: "Butler: To Take Root Among the Stars", *Plaza: Dialogues in Language and Liteature*, 5.2., Summer 2015.
Shusterman, Neal: *Iskarta*, Çev. Zarife Biliz, İzmir, Tudem Yayınları, 2010.
Silverberg ve diğerleri, *Geleceğin Toplumları-Kurgubilim Klasikleri*, Seçen ve Çev. Doç. Dr. Yalçın İzbul, İstanbul, Cep Kitapları, 1990.
Somay, Bülent: "Sunuş: Zamyatin'in "Biz"i biz miyiz?", *Biz*, içinde, Yevgeni Zamyatin, Çev. Füsun Tülek, 2. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 1996.
Somay, Bülent: *The View From the Masthead-Journey Through Dystopia Towards an Open-Ended Utopia*, İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, 2010.
Somay, Bülent: "Sonsöz", *Mülksüzler* içinde, Ursula K. Le Guin, Çev. Levent Mollamustafaoğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 1999.
Tanilli, Server: *Uygarlık Tarihi*, 7. bs., İstanbul, Say Yayınları, 1992.
Tanilli, Server: *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Cilt VI 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Aranışında*, 3. bs., İstanbul, Adam Yayınları, 1999.
Tunçay, Mete: "Ütopya Nedir?", *Forum*, cilt XI, sayı 122, 15 Nisan 1959.

Tunçay, Mete:"François-Marie-Charles Fourier", *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi-Cilt 1*, Der. Mete Tunçay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.
Türkeş, A. Ömer: "Önce Hayaller Ölür", *Milliyet Sanat*, Sayı: 550, Ocak 2005.
Urgan, Mina: *"Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More"*, İstanbul: Adam Yayınları, 1984.
Urgan, Mina: "Thomas More'un Yaşamı ve Ütopia'nın İncelenmesi", Thomas More, *Utopia* içinde, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
Usta, Sadık ve diğerleri: *Bilim ve Ütopya (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Ütopyaları)*, Sayı: 187, Yıl 16, Ocak 2010.
Vonnegut Jr., Kurt: "Harrison Bergeron", *Korkunun Bütün Sesleri*, Haz. ve Çev. Sedef Öztürk, Levent Mollamustafaoğlu, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
Vonnegut Jr., Kurt: *Otomatik Piyano*, Çev. İrma Dolanoğlu-Çimen, İstanbul, Metis Yayınları, 1997.
Walters, Margaret: "Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar", Juliet Mitchel, Ann Oakley, *Kadın ve Eşitlik* içinde, Çev. Fatmagül Berktay, 3. bs., İstanbul, Pencere Yayınları, 1998.
Wells, H. G.: "Kırsal Kesimde Sıfır Nüfus", *Geleceğin Toplumları-Kurgubilim Klasikleri*, Seçen ve Çev. Doç. Dr. Yalçın İzbul, İstanbul, Cep Kitapları, 1990
Wells, H. G.: *Efendi Uyanıyor*, Çev. Egemen Yılgür, İstanbul, Maya Kitap, 2013.
Wells, H. G.: "Ütopyalar", *Başka Dünyalar Mümkün-Bilimkurgu Siberpunk ve Siyaset*, Der. K. Murat Güney, Çev. Canay Özden, İstanbul, Varlık Yayınları, 2007.
Williams, Raymond: "Utopia and Science Fiction", *Science Fiction Studies*, #16, Volume 5, Part 3, November 1978.
Wilmer, Clive: "Bibliyografik Not", *Gelecekten Anılar Bir Huzur Çağı*, içinde, Çev. Ekin Bodur, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002.
Wilson, Sharon R.: "Storytelling in Lessing's Mara and Dann and Other Texts", *Women's Utopian and Dystopian Fiction*, Ed. Sharon R. Wilson, Cambridge Scholars Publishing, 2013.
Woolf, Virginia: *Orlando*, Çev. Seniha Akar, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2014.
Yalçınkaya, Ayhan: *Eğer'den Meğer'e Ütopya Karşısında Türk Romanı*, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004.
Zamyatin, Yevgeni: *Biz*, Çev. Füsun Tülek, 2. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996.

Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası

YASEMİN TEMİZARABACI YILDIRMAZ

"Toplumunuzdaki her şey erkekler tarafından yapılıyor sanki. Endüstri, sanat, yönetim, hükümet, kararlar. Bütün yaşamınız boyunca da babanızın ve kocanızın adını taşıyorsunuz. Erkekler okula gidiyorlar, siz gitmiyorsunuz; hepsi öğretmen, yargıç, polis, hükümet üyesi oluyorlar, değil mi? Neden her şeyi denetlemelerine izin veriyorsunuz? Neden istediğinizi yapmıyorsunuz?"

Ursula K. LeGuin, *Mülksüzler*

Toplumsal cinsiyet rolleri, gündelik hayatımızı belirlediği kadar hayallerimizi, ütopik evrenlerimizi, hatta cinsiyet rollerinden azade kurguladığımız toplumsal yapı taslaklarını belirleyecek kadar güçlü ve içselleştirilmiş olabilir mi? *Ütopyanın Kadınları, Kadınların Ütopyası*, bu soruya yanıt ararken, farklı bir sistem kurgusunun ilk örneklerinin görüldüğü Antik Yunan'dan günümüze kadar, ütopyaların toplumsal cinsiyet çerçevesinde ne şekilde yapılandıklarını inceleyen önemli bir çalışma.

ISBN: 978-975-570-240-7

9 789755 702407

15 TL

www.selyayincilik.com
www.twitter.com/selyayincilik
www.facebook.com/SelYayincilik
www.instagram.com/selyayincilik

THG
34781
EGB